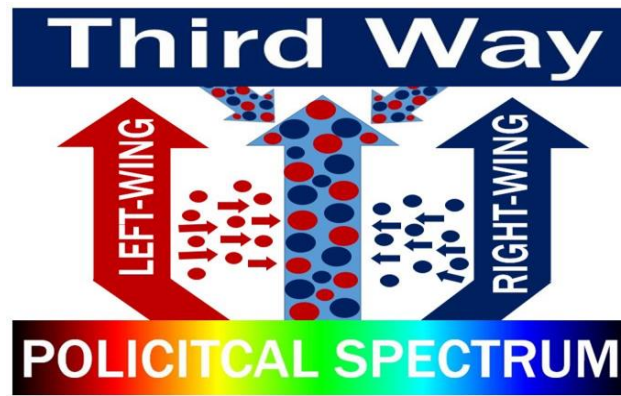

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους από την Νέα
Σοσιαλδημοκρατία. Η ελληνική περίπτωση σε συγκριτική
προοπτική (1996-2004)**

Ευσταθίου Γεώργιος

Αθήνα, 2023

Copyright © Γεώργιος Ευσταθίου, 2023 All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα

Φτάσε όπου δεν μπορείς παιδί μου.
Μην ντραπείς αν έπαιζες καλά και έχασες.
Να ντραπείς αν έπαιζες κακά και κέρδισες.
Νικόλαος Καζαντζάκης

Περιεχόμενα

Πρόλογος και ευχαριστίες.....	7	
Εισαγωγή.....	8	
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ-θεωρητικοί προσανατολισμοί		
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Το κοινωνικό κράτος, μια γενική υπόθεση.....	10	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Σοσιαλδημοκρατία και κοινωνικό κράτος.....	13	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η Νέα Σοσιαλδημοκρατία. Μετασχηματισμός και νέα ταυτότητα.....	18	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Ο <i>Τρίτος Δρόμος</i> ως θεωρία της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας.....	22	
Η Οικονομική πρόταση του <i>Τρίτου Δρόμου</i>	23	
Μία νέα πολιτική στρατηγική.....	24	
Τρίτος Δρόμος και κοινωνικό κράτος. Μία νέα αντίληψη.....	27	
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ-Από την θεωρία στην πράξη. Πολιτικά κόμματα και πεδία μεταρρυθμίσεων		
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Ο <i>Τρίτος Δρόμος</i> των Νέων Εργατικών(New Labours) στην Μ. Βρετανία.....	38	
Οργανωτικές μεταβολές.....	39	
Οικονομική πολιτική.....	41	
Παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας.....	45	
Αποτίμηση.....	54	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΤΟ <i>Νέο Κέντρο(Neue Mitte)</i> του SPD στην Γερμανία.....	60	
Η οργανωτική ανασυγκρότηση και η ιδεολογική μετατόπιση του SPD.....	62	
Οι μεταρρυθμίσεις Hartz και η αναδόμηση της αγοράς εργασίας.....	67	
Αποτίμηση.....	74	
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ-Η μεταρρύθμιση του ελληνικού Κοινωνικού κράτους από το ΠΑΣΟΚ.....		74
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. ΤΟ ΠΑΣΟΚ ως Νέα Σοσιαλδημοκρατία.....	74	

Ο ιδιόμορφος <i>Τρίτος Δρόμος</i> του ΠΑΣΟΚ και η πορεία προς τον εκσυγχρονισμό.....	76
Το κοινωνικό κράτος στην Ελλάδα. Μια ιδιαίτερη περίπτωση....	84
Οι μείζονες παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας.....	88
Αποτίμηση.....	90

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8. Συμπεράσματα-Παρατηρήσεις.....	92
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9. Αντί επιλόγου ή αλλιώς προς τα που βαδίζουμε;...	97
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10. Βιβλιογραφία-Αρθρογραφία.....	107

Λέξεις κλειδιά

- Τρίτος Δρόμος
- Νέα Σοσιαλδημοκρατία
- Κοινωνικό κράτος
- Αγορά εργασίας
- Μεταρρύθμιση

new **Labour**
new **Britain**

SPD

Πρόλογος-Ευχαριστίες

Η παρούσα μελέτη μου, είναι καρπός ενός δίχρονου προβληματισμού που αναπτύχθηκε κατά την διάρκεια φοίτησης μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου. Ο προβληματισμός αυτός ο οποίος αρχικά προέκυψε μέσα από συζητήσεις και εν συνεχεία μετουσιώθηκε σε πεδίο έρευνας, δεν είναι άλλος από την αναζήτηση της μορφής και των χαρακτηριστικών του νέου κοινωνικού κράτους. Πολλά ακούγονται και πολλά γράφονται για το θέμα αυτό. Όλοι μιλάνε για την ανάγκη μεταρρύθμισης του και όλοι συνηγορούν στην ανάγκη ύπαρξής του. Η μελέτη λοιπόν αυτή μπαίνει κάπου ενδιάμεσα σε αυτό τον προβληματισμό. Προσπαθεί να φτάσει μάλλον στην ουσία του προβληματισμού και να δώσει μια απάντηση τι τέλος πάντων είναι αυτό το νέο κοινωνικό κράτος που προέκυψε στην αρχή της χιλιετίας και αποτελεί αντικείμενο εκατοντάδων ακαδημαϊκών και μη συζητήσεων. Εξηγούμαι λοιπόν, τονίζοντας ότι βρίσκομαι στην αρχή της ερευνητικής μου πορείας. Η μελέτη αυτή αποτελεί μάλλον το καβαφικό <<πρώτο σκαλί>> αυτής της πορείας. Ωστόσο τα όσα θα ακολουθήσουν σε αυτή την μελέτη είναι ενδεικτικά για να οδηγήσουν με τον τρόπο τους σε ένα συμπέρασμα σχετικά με το ακριβώς μεταρρυθμίστηκε και προς τα ποια κατεύθυνση στράφηκε.

Θέλω να ευχαριστήσω το στενό οικογενειακό μου περιβάλλον για την πολύτιμη στήριξη του σε τέτοια εγχειρήματα. Πολλές είναι οι φορές που νιώθω ότι πέφτω και παραιτούμαι. Ακόμη περισσότερες είναι οι φορές που η οικογένεια μου με στηρίζει και με κάνει να στέκομαι στο ύψος των περιστάσεων. Θέλω να ευχαριστήσω τον φίλο μου Βαγγέλη που τον τελευταίο χρόνο η πολύ σημαντική στήριξη του έκανε αυτή την μελέτη πιο εύκολη υπόθεση. Να ευχαριστήσω και την Θεανώ μου, στην οποία έτσι και αλλιώς αφιερώνεται αυτή η μελέτη. Όταν θα την διαβάσει θα κατανοήσει ακόμη περισσότερο την υπομονή της. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επόπτη μου, κ. Λουδοβίκο Κωτσονόπουλο, για την εξαιρετική συνεργασία μας στα πλαίσια της διπλωματικής μου εργασίας αλλά και την προθυμία του να είναι αυτός ο επόπτης μου.

Εισαγωγή

Διαβάζοντας κάποιος αυτή την μελέτη, εύλογα θα μπορούσε να διερωτηθεί, πώς είναι δυνατόν ακόμη, σχεδόν 25 χρόνια μετά, να μιλάμε ακόμη για τον *Τρίτο Δρόμο*, για τον Tony Blair, για τα πακέτα Hartz, για τις μεταρρυθμίσεις του ΠΑΣΟΚ στην αγορά εργασίας. Ακόμα περισσότερο θα μπορούσε να διερωτηθεί κάποιος πώς είναι δυνατόν να αποτελούν αυτά τα πράγματα που εν πολλοίς βρίσκονται στην καρδιά της λήθης, γέφυρα με το σήμερα. Θα μπορούσε κάποιος επίσης να ισχυριστεί ότι εγχειρήματα όπως ο *Τρίτος Δρόμος* μόνο στο πεδίο της ιστορίας των ιδεών θα μπορούσαν να μελετηθούν πλέον. Η απορία ως ένα βαθμό σεβαστή και δικαιολογημένη πόσο μάλλον λόγω των ιστορικών περιστάσεων που βιώσαμε και συνεχίζουμε να βιώνουμε μέχρι σήμερα, όπως οικονομικές κρίσεις, μνημόνια, πόλεμοι. Είναι όμως στην πραγματικότητα έτσι τα πράγματα; Οι μεταρρυθμίσεις του *Τρίτου Δρόμου* είναι μεταρρυθμίσεις που απλώς έγιναν στις αρχές της χιλιετίας και πέρασαν; Έχουν την αίγλη τους και την σημασία τους μόνο στο πεδίο της ιστορίας; Η τοποθέτηση μου πάνω στα ερωτήματα αυτά που κάποιος πιθανώς θα μπορούσε να θέσει είναι κατηγορηματικά όχι.

Πρέπει λοιπόν να ξαναδιαβάσουμε τον *Τρίτο Δρόμο* και ακόμη περισσότερο να στρέψουμε την προσοχή και τον συλλογισμό μας στις μεταρρυθμίσεις του. Το επιχείρημα που υποστηρίζω μέσα από αυτή την εργασία, δεν είναι άλλο από το ότι αν θέλουμε να ασκήσουμε κριτική στο νεοφιλελεύθερο κοινωνικό κράτος, πρέπει να την ξεκινήσουμε από εκεί που αυτό αρχίζει να παγιώνεται ως αντίληψη και νοοτροπία. Αυτή η νοοτροπία, δεν είναι άλλη από την ιδέα περί μιας ενεργής πρόνοιας. Το άτομο είναι υποχρεωμένο να ενεργοποιηθεί μέσα από την ένταξη του στην αγορά εργασίας. Τα επιδόματα, παραδοσιακό εργαλείο κοινωνικής προστασίας χορηγούνται πλέον με φειδώ. Λειτουργούν ως ένα δίκτυ ασφαλείας μόνο σε περιπτώσεις ακραίας φτώχειας. Η αγορά και ο ιδιωτικός τομέας ξεκινούν να παίζουν έναν ρόλο καταλύτη στην παροχή υπηρεσιών πρόνοιας. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι ο *Τρίτος Δρόμος* φέρνει ένα καινούργιο θεωρητικό οπλοστάσιο για τον τρόπο που αντιμετωπίζεται το κοινωνικό κράτος, όπως η κατάρτιση ή η ενεργός γήρανση, πράγμα που του δίνει το προνόμιο να μετατρέπεται σε μια αυτοδύναμη θεωρία για το κοινωνικό κράτος. Η μελέτη μας επίσης ρίχνει την βαρύτητά της στις μεταρρυθμίσεις που έγιναν στην αγορά εργασίας. Η επιλογή αυτή δεν είναι τυχαία. Χωρίς να θέλουμε να υποτιμήσουμε τις παρεμβάσεις που έγιναν στους υπόλοιπους τομείς κοινωνικής προστασίας, οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι η αγορά εργασίας υπήρξε το βασικότερο πεδίο μεταρρύθμισης του *Τρίτου Δρόμου*. Η θέση αυτή εξηγείται για τον λόγο που μόλις αναφέραμε. Η ιδέα του ενεργού κοινωνικού κράτους, η ενεργοποίηση του πολίτη, περνά μέσα

από την αγορά εργασίας. Για να θεωρείται το άτομο ενεργό, πρέπει να δίνει παρόν στην αγορά εργασίας και να μην εξαρτάται από τα επιδόματα. Τα επιδόματα είναι χαρακτηριστικό στοιχείο μιας περασμένης εποχής μιας παθητικής κοινωνικής προστασίας. Επίσης για την πεπατημένη του *Τρίτου Δρόμου* η ισχυρή ανταγωνιστική αγορά εργασίας συνεπάγεται συμπίεση του μισθολογικού κόστους. Χαμηλοί μισθοί συνεπάγονται μεγαλύτερο κέρδος. Άρα η αναφορά μας κατά κύριο λόγο στην αγορά εργασίας είναι απολύτως βάσιμη.

Καθοδηγητικά ερωτήματα που προσπαθεί να απαντήσει η μελέτη. Τι μορφή πήρε η παραδοσιακή σχέση μεταξύ σοσιαλδημοκρατίας και κοινωνικού κράτους μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο; Τι άλλαξε μέσα στους κόλπους της σοσιαλδημοκρατίας και ποια η μορφή της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας; Ποια τα θεωρητικά πλαίσια της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας και τι μεταβολές έφερε ο *Τρίτος Δρόμος* για την πολιτική, και το κοινωνικό κράτος σε επίπεδο θεωρητικής σύλληψης Ποια τα πολιτικά υποκείμενα του *Τρίτου Δρόμου* και ποια τα βασικά μεταρρυθμιστικά του πεδία; Πώς ο *Τρίτος Δρόμος* έρχεται στην Ελλάδα; Ποιες οι βασικές μεταρρυθμίσεις του *Τρίτου Δρόμου* από την Κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ; Η μελέτη μας θα κλείσει παρουσιάζοντας μερικές από τις βασικές κριτικές τοποθετήσεις σχετικά με τις κατευθύνσεις του νέου κοινωνικού κράτους που ο *Τρίτος Δρόμος* χάραξε.

Επισημαίνουμε για μια ακόμη φορά ότι κεντρική υπόθεση εργασίας είναι ότι ο *Τρίτος Δρόμος* απετέλεσε μια σημαντική πηγή μεταρρυθμίσεων όσον αφορά την δομή, την οργάνωση, την λειτουργία του κοινωνικού κράτους. Ο *Τρίτος Δρόμος* και η εφαρμογή του από την Νέα Σοσιαλδημοκρατία άλλαξαν οριστικά τον τρόπο και την φιλοσοφία με την οποία λειτουργεί η πρόνοια μεταβαίνοντας από ένα μοντέλο παθητικής πρόνοιας σε ένα μοντέλο ενεργητικής πρόνοιας. Υπό αυτή την έννοια οι μεταρρυθμίσεις του *Τρίτου Δρόμου* απετέλεσαν την μεταρρύθμιση των μεταρρυθμίσεων. Υποστηρίζεται ότι ή σημερινή μορφή πρόνοιας σε ευρωπαϊκό μοντέλο παρά τις επιμέρους διαφορές της, οφείλει πολλά στις μεταρρυθμίσεις του *Τρίτου Δρόμου* όπου και αποτελεί την βασική πηγή της.

Αναφορικά με την μεθοδολογία και τις πηγές αυτής της μελέτης. Η μελέτη μας είναι κατά βάση βιβλιογραφική, αρθρογραφική αλλά χρησιμοποιεί και μια σειρά εκθέσεων Ινστιτούτων που αποτιμούν αυτές τις μεταρρυθμίσεις. Συνολικότερα θα προσπαθήσει να δώσει έναν νέο παλμό στην μελέτη των μεταρρυθμίσεων στην αρχή της χιλιετίας και να προσπαθήσει να τις ξαναδιαβάσει με δόσεις κριτικής

1. Το κοινωνικό κράτος. Μια γενική υπόθεση

Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου, είναι να δώσει μια δημιουργήσει μια γενική υπόθεση για το τι είναι το κοινωνικό κράτος. Η υπόθεση αυτή για λόγους οικονομίας της μελέτης μας δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να είναι εξαντλητική. Πολύ περισσότερο το κεφάλαιο αυτό λειτουργεί εισαγωγικά. Μιας και το θέμα της μελέτης αυτής είναι η μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους οφείλουμε προκαταβολικά να αναζητήσουμε τι είναι αυτό που μεταρρυθμίζεται. Για τον λόγο αυτό δημιουργούμε εδώ μια υπόθεση μέσω τριών προσεγγίσεων. Επιλέγονται τρεις προσεγγίσεις πάνω στο κοινωνικό κράτος. Μια μαρξιστική του Ian Gough και δύο που ξεπηδούν από την σοσιαλδημοκρατική παράδοση, δηλαδή του Esping-Andersen και του Giddens. Αρχικά, ο Ian Gough, υπό μια μαρξιστική προσέγγιση, τοποθετεί το κοινωνικό κράτος μέσα στην μήτρα από την οποία αναγκαστικά ξεφύτρωσε, δηλαδή ως οργανικό στοιχείο της καπιταλιστικής πολιτικής οικονομίας και των αντίστοιχών κοινωνικών σχέσεων που την ορίζουν (Gough, 2008:37). Το κοινωνικό κράτος κατά τον Gough μπορεί να παρεμβαίνει με δύο βασικούς τρόπους, **μέσω της παροχής κοινωνικών υπηρεσιών** (κοινωνική ασφάλεια, στέγαση, εκπαίδευση) άλλοτε σε είδος και άλλοτε σε χρήμα και μέσω της **κρατικής ρύθμισης των ιδιωτικών δραστηριοτήτων** που είναι σε θέση να μεταβάλλουν την ζωή των ανθρώπων (Gough, 2008:38-39). Υπό αυτό το πρίσμα ο Gough ορίζει το κοινωνικό ως *την χρήση κρατικής εξουσίας με σκοπό την τροποποίηση στην αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης και την συντήρηση του μη εργαζόμενου πληθυσμού* (Gough, 2008:95) Οι δύο κεντρικές λειτουργίες του κράτους εντός του σύγχρονου καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι **πρώτον** οι δραστηριότητες που αφορούν την αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού μέσω της εργασίας και του αντίστοιχου ημερομισθίου και μέσω της όποιας αξίας χρήσης που παράγεται μέσα στην οικογένεια που διευκολύνει την κατανάλωση (Gough, 2008: 95-96). **Δεύτερον**, κεντρική λειτουργία του κράτους είναι και η συντήρηση των ομάδων του πληθυσμού που δεν δύνανται να εργαστούν και πρέπει να καταβληθούν μέσω κοινωνικών μεταβιβάσεων και πόρων τα αναγκαία για την επιβίωσή τους (Gough, 2008:97). Καταλήγει ο Gough ότι οι δύο αυτές λειτουργίες του κοινωνικού κράτους, καθρεφτίζουν τις δύο βασικές λειτουργίες κάθε σύγχρονης κοινωνίας που είναι αντίστοιχα η αναπαραγωγή του κόσμου της εργασίας αλλά και η επιβίωση όσων δεν εργάζονται. Το κοινωνικό κράτος ως λειτουργικό διάμεσο στην πραγματικότητα αυτή αποτελεί την **θεσμική απάντηση** κάθε προωθημένης καπιταλιστικής κοινωνίας στις

δύο αυτές επιταγές. Ωστόσο τον θεσμικό ρόλο του κράτους έρχονται να συμπληρώσουν και έξω-θεσμικοί φορείς όπως τα συγγενικά και οικογενειακά δίκτυα που παίζουν σημαντική λειτουργία σε αυτή την προοπτική(Gough:2008:97-98

Η δεύτερη προσέγγιση, μας έρχεται από τον Esping-Andersen. Η προσέγγιση του Andersen, αντιμετωπίζει το κοινωνικό κράτος ως ένα **σύστημα διαστρωμάτωσης**. Κάθε σύστημα κοινωνικής πρόνοιας και αντιμετώπισης της φτώχειας αποσκοπούσε στο να δημιουργηθεί μια εσκεμμένη μορφή κοινωνικής διαστρωμάτωσης που θα καθόριζε και θα νομιμοποιούσε τις διαιρέσεις μεταξύ των μισθωτών(Andersen, 2014:115) Τέτοια χαρακτηριστικά έφεραν οι μεταρρυθμίσεις Bismarck όπου και οδήγησαν στην δημιουργία του κρατικού κορπορατισμού. Από την άλλη οι σοσιαλιστικές προσπάθειες εστίασαν στην δημιουργία ενός καθολικού συστήματος όπου όλοι οι πολίτες θα αντιμετωπίζονταν ισότιμα με ισόποσα δικαιώματα στην βάση μιας διαταξικής αλληλεγγύης. Παρά τις όποιες σοσιαλιστικές προσπάθειες ώστε να αρθούν αυτοί οι ταξικοί διαχωρισμοί λόγω της υλικής ευμάρειας της εργατικής τάξης, τα μεσαία στρώματα επιδίωκαν μια πιο προωθημένη και πιο άνετη μορφή κάλυψης των κοινωνικών αναγκών τους, στρεφόμενοι προς ιδιωτικά προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης. Με τον τρόπο αυτό το κοινωνικό κράτος συνέχισε την απαρέγκλιτη λειτουργία του ως σύστημα κοινωνικών διαιρέσεων(Andersen, 2014:117-118).

Η προσέγγιση του Andersen επιδιώκει να ορίσει ένας κοινωνικό κράτος μακριά από την παραδοσιακή πεπατημένη των κοινωνικών δαπανών που αντανakλώνται στο ΑΕΠ κάθε χώρας. Για τον λόγο αυτό θέτει το κριτήριο της **από-εμπορευματοποίησης** των κοινωνικών παροχών. Έτσι τονίζει πως η από-εμπορευματοποίηση λαμβάνει χώρα όταν ένα άτομο μπορεί και είναι σε θέση να καλύπτει τις ανάγκες του έξω από τους μηχανισμούς της αγοράς(Andersen,2014:111) Η σημασία της από-εμπορευματοποίησης, έγκειται στο ότι εργοδότης και εργαζόμενος έρχονται σε έναν κοινό παρονομαστή, πράγμα που δεν μπορεί να συμβεί όταν ο τελευταίος εξαρτάται άμεσα από τους μηχανισμούς της αγοράς και οι πόροι αντανakλούν τις κοινωνικές διαιρέσεις(Andersen,2014:112). Χαρακτηριστικό παράδειγμα από-εμπορευματοποίησης για τον Andersen είναι η δυνατότητα ενός εργαζόμενου να τεθεί εκτός εργασίας για αναγκαίους λόγους χωρίς να χάσει την δυνατότητα του εισοδήματος , των επιδομάτων του καθώς και της ίδιας του της εργασίας(Andersen2014:113-114)

Η τρίτη απόπειρα προσέγγισης του κράτους κοινωνικού κράτους μας έρχεται από τον Giddens. Αυτός τονίζει ότι ο όρος <<κράτος πρόνοιας>> είναι **εγγενώς προβληματικός**. Αν και οι σοσιαλδημοκράτες διεκδικούν προνομιακά το κοινωνικό κράτος στην πραγματικότητα το τελευταίο υπήρξε μερικώς και μόνο κατασκεύασμα των σοσιαλιστών οι

οποίοι κυρίως επιδόθηκαν στην κριτική των θεσμών του(Giddens,1999:213). Η θέση του Giddens, ενός εκ των βασικών αναθεωρητών του παραδοσιακού μοντέλου πρόνοιας, είναι ότι η σχέση του κράτους με την πρόνοια δεν είναι σε καμία περίπτωση αμφί-μονοσήμαντη. Αυτό συνεπάγεται ότι μπορεί μεν το κράτος να οργανώνει την πρόνοια με τον τρόπο του αλλά ωστόσο μπορεί και η ίδια η πρόνοια να ασκεί την δική της δυναμική πάνω στο κράτος. Με τον τρόπο αυτό τα κοινωνικά προβλήματα τα οποία και καλείται να αντιμετωπίσει το κοινωνικό κράτος όπως η φτώχεια, η ανεργία, η αρρώστια αποτελούν παράλληλες πλευρές της διαδικασίας σχηματισμού του ίδιου του κρατικού μηχανισμού επί-καθοριζόμενα πολλές φορές και από άλλους μηχανισμούς και ομάδες εντός μιας μακρόχρονης διαδικασίας(Giddens,1999:214) Η αρχή του κοινωνικού κράτους για τον Giddens ξεκινά από την στιγμή που υπάρχει και **ενεργός προλεταριοποίηση**. Η θέση αυτή συνεπάγεται ότι το ίδιο το κράτος σχεδιάζει την κοινωνική του πολιτική ώστε να προστατεύσει τους αδύναμους όταν οι παραδοσιακές μορφές κάλυψης είχαν ατροφήσει αλλά και όταν οι πρώιμες μορφές συνδικαλισμού εμφανίστηκαν για να προασπίσουν τα συμφέροντα της εργατικής τάξης(Giddens,1999:215-216). Το κράτος πρόνοιας στην παραδοσιακή του μορφή για τον Giddens, έρχεται και παγιώνεται μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά την συνειδητοποίηση ότι οι κίνδυνοι είναι κοινοί και καθολικοί όπου και υπήρξε μια στροφή προς τα καθολικά προγράμματα κοινωνικής προστασίας(Giddens,1999:220). Η προσφορά των σοσιαλδημοκρατών ή αλλιώς του μεταρρυθμιστικού σοσιαλισμού έγκειται στο ότι χρησίμευσε ως το **κατάλληλο εργαλείο** για την **θεσμοθέτηση των μέτρων πρόνοιας**. Οι σοσιαλιστές έθρεψαν ένα παιδί που ουσιαστικά δεν ήταν δικό τους την προοπτική μιας **κεντρικά σχεδιασμένης οικονομίας** και στην προοπτική της ισότητας(Giddens,1999:220)

2.Σοσιαλδημοκρατία και κοινωνικό κράτος

Στο κεφάλαιο αυτό θα προσπαθήσουμε να δώσουμε όσο πιο ανάγλυφα γίνεται μια σύντομη εικόνα του θεωρητικού και ιστορικού συναπαντήματος του παραδοσιακού σοσιαλδημοκρατικού ρεύματος της μεταπολεμικής Ευρώπης με το κοινωνικό κράτος. Η ανάλυση που ακολουθούμε στο κεφάλαιο αυτό, θα κινηθεί σε δύο επίπεδα, αφενός ένα θεωρητικό και αφετέρου ένα ιστορικό. Θα προσπαθήσει να αναζητήσει την σχέση αυτή μέσα από την αξιοποίηση των ιδεών του Keynes, τόσο σε θεωρία όσο και στην πράξη. Σκοπός της συζήτησης που ανοίγει στο πρώτο αυτό κεφάλαιο δεν είναι να θεωρητικοποιήσει αυστηρά το κράτος και να προχωρήσει σε μια μονοσήμαντη θεωρητική σχέση κράτους και σοσιαλδημοκρατίας αλλά ούτε και να αποτυπώσει σε ένα επίπεδο μακράς ανάλυσης την ιστορική εμπειρία της σοσιαλδημοκρατίας ως διαχειριστή του κρατικού μηχανισμού. Πόσο μάλλον το ενδιαφέρον του κεφαλαίου αυτού, απαντά στα ερωτήματα που το ορίζουν και αποδεικνύονται καθοριστικά και για την συνολική εξέλιξη της μελέτης μας. Τα ερωτήματα αυτά που δημιουργούν και συνάμα περιορίζουν το πλαίσιο της συζήτησής μας είναι: Σε ποιον βαθμό και σε ποια επίπεδα γίνεται η συνάντηση των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων σε επίπεδο θεωρίας και πράξης με τις διάφορες πτυχές του κρατικού μηχανισμού, και ποια η σημασία αυτής της συνάντησης τόσο για την ιστορική πορεία του κράτους αλλά και της ίδιας της σοσιαλδημοκρατίας. Όπως ομολογείται, η σχέση της σοσιαλδημοκρατίας με το κράτος αποτέλεσε παραδοσιακά και συνεχίζει να αποτελεί ένα κρίσιμο και λεπτό ζήτημα, υπό την έννοια ότι είναι αρκετά δύσκολο να οριστεί η έκταση των παρεμβάσεων που επιτρέπονται στο κράτος (Κοντιάδης, 2017:29). Ο προβληματισμός αυτός αποκτά αυτονόητα μια βαρύνουσα σημασία σε ένα σύγχρονο κοινωνικό-οικονομικό περιβάλλον μιας διεθνοποιημένης ευρείας αγοράς και πολιτικής εξουσίας των ενωσιακών θεσμών. Ομολογείται επίσης, πράγμα το οποίο αποτελεί και σημαντική πρόκληση για την μελέτη μας να επαναφέρει στην επιφάνεια, ότι η στάση της σοσιαλδημοκρατίας απέναντι στο κράτος ήταν πάντα μια σχέση μετριοπάθειας και αποστασιοποίησης από μαρξιστικές καθώς και φιλελεύθερες στάσεις. Δηλαδή η σοσιαλδημοκρατία απομακρύνεται τόσο από το κράτος-νυχτοφύλακα του παραδοσιακού φιλελευθερισμού αλλά και από το μίνιμουμ της κρατικής παρουσίας στην οικονομία του νεοφιλελευθερισμού, αλλά από την άλλη αντιτίθεται και σε στον ασφυκτικό έλεγχο της συσσώρευσης κεφαλαίου από το ίδιο το κράτος. Η σοσιαλδημοκρατία λοιπόν αναζήτησε το κράτος της πρόβλεψης, της ρύθμισης, της αναδιανομής όπου δημιουργεί το κατάλληλο πλαίσιο για να αναπτυχθούν και οι αντίστοιχοι μηχανισμοί (Κοντιάδης, 2017: 137-138) Είναι γεγονός ότι η θέση αυτή είναι αρκετά γενικευμένη και απλοποιημένη. Ωστόσο δίνει μια καλή αφετηρία στην μελέτη μας να

ορίσει αυτή την σχέση σε θεωρητικό και ιστορικό επίπεδο(συνάντηση σοσιαλδημοκρατίας και μηχανισμών πρόληψης, ρύθμισης, αναδιανομής) και να την εμπλουτίσει.

Η πρώτη σοβαρή θεωρητική και ιστορική συνάντηση των σοσιαλιστικών κομμάτων με τον κρατικό μηχανισμό σε επίπεδο θεωρίας και πράξης γίνεται αναμφίβολα με την υιοθέτηση πτυχών του θεωρητικού οικοδομήματος του Keynes , ιδιαίτερα μετά το 1936. Σχηματικά, ο Keynes ξεκινούσε από την σύλληψη ότι η μεσοπολεμική κρίση, ήταν κατά κύριο λόγο κρίση υποκατανάλωσης. Η συνολικότερη οικονομική ύφεση επηρέαζε αρνητικά την στρατηγική των επενδύσεων και την κατανάλωση του παραγόμενου προϊόντος και εκ του αποτελέσματος υπήρχε μεγάλη αστάθεια στην αγορά και πτωτική τάση κέρδους. Αυτό συνέβαινε γιατί τόσο η κατανάλωση και οι επενδύσεις παρέμεναν αустηρά προσδεδεδμένες στο φιλελεύθερο οικονομικό δόγμα του ελεύθερου ανταγωνισμού(laissez-faire). Με τον τρόπο αυτό οι μείζονες παραγωγικοί συντελεστές αδρανούσαν οδηγούμενοι σε τάσεις υπό-απασχόλησης, η κατανάλωση μειώνονταν ενώ η ανεργία αυξανόταν(Κωτσονόπουλος, 2016:23).

Σύμφωνα με την κεϋνσιανή θεωρητική σύλληψη, η αντιμετώπιση της κρίσης μέσω της παρατεταμένης διεύρυνσης του κρατικού μηχανισμού, επιτάσσει και την διεύρυνση της δημοκρατίας σε τρία επίπεδα(τριπλή μετάβαση). Πρώτον προτείνεται ο δημοκρατικός σχεδιασμός της οικονομίας μέσα από ημί -αυτόνομους οργανισμούς με ένα δημόσιο προφίλ που θα διευθύνονται από στελέχη έμπειρα στην διεύθυνση των επιχειρήσεων με γνώμονα την παραγωγή σημαντικών αγαθών. Το δεύτερο επίπεδο μετάβασης, αποτελούσε η παγίωση του κοινοβουλευτισμού και της αντιπροσώπευσης. Για τον Keynes η δημοκρατία οδηγούσε στην καλλιέργεια ενός κλίματος συναίνεσης αλλά για την περιφρούρηση της δημοκρατίας από τα συμφέροντα των μαζών απαιτούνταν ομάδες διαμεσολάβησης όπως κόμματα γραφειοκρατικού τύπου που μέσω της των προγραμμάτων τους θα συνέδεαν τις πολιτικές προτάσεις του με την βούληση του εκλογικού σώματος. Η τρίτη μετάβαση ήταν συνδεδεμένη με την υπαγωγή της διαχείρισης του κοινωνικού προβλήματος(συμφιλίωση κεφαλαίου και εργασίας, αναπαραγωγή εργατικής δύναμης , υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης) από το δίκτυα δημόσιας πολιτικής. Μέσω προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής πραγματώνονταν ένα σύστημα κοινωνικής ασφάλισης για την αντιμετώπιση των πέντε βασικών κινδύνων(ένδεια, νόσος, άγνοια, αθλιότητα, οκνηρία)(Κωτσονόπουλος, 2016:24-27).

Συνεχίζοντας την θεωρητική συζήτηση γύρω από τον Κεϋνσιανισμό μπορούμε να ισχυριστούμε ότι πέραν του ότι αυτός πρότεινε μια νέα αναπροσαρμογή της σχέσης δημοσίου και ιδιωτικού, κεφαλαίου και εργασίας, ατομικού και κοινωνικού, πέραν τού ότι αυτός συνέπεφτε με

την παγίωση του φορντικού μοντέλου οργάνωσης της παραγωγής, παρέχοντας μια αστικό-δημοκρατικού χαρακτήρα λύση στην διαχείριση των οικονομικών κρίσεων, έδινε την πολύτιμη δυνατότητα στα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα να μετουσιώσουν το ιδεολογικό του υπόστρωμα σε ένα απτό κυβερνητικό πρόγραμμα. Ο καπιταλισμός και η ιδιωτική συσσώρευση, ορίζονταν ως μια αναγκαία προϋπόθεση για μια νέα στρατηγική ηγεμονίας που θα μπορούσε να μετατρέψει την εργατική τάξη σε <<εθνική -κυβερνητική τάξη>>(Buci-Therborn, 1984).

Ο Keynes , προτείνοντας την λύση μιας δημόσιας οικονομικής πολιτικής, ικανής να συμφιλιώσει την ατομική ιδιοκτησία με το εθνικό συμφέρον υπό το πρίσμα ενός δημοκρατικού σχεδιασμού, έδωσε το κατάλληλο έδαφος στα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της μεταπολεμικής περιόδου να αναπτύξουν σωστές δημοσιονομικές και νομισματικές πολιτικές για την σταθεροποίηση της ζήτησης και των κερδών και την διατήρηση της πλήρους απασχόλησης(Μπερμάν, 2014: 376). Πέρα από τον απλοϊκό τρόπο που περιγράφει ο Μπερμάν την σχέση αυτή της σοσιαλδημοκρατίας με τον Κεϋνσιανισμό, στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και αντίστοιχες τοποθετήσεις . Έτσι λοιπόν από την στιγμή που τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα ανακάλυψαν την *Γενική Θεωρία*, θα μπορούσαν, προσφέροντας μια εναλλακτική οικονομική και πολιτική πρόταση να δικαιολογήσουν τον κυβερνητικό τους ρόλο με γνώμονα της υπεράσπιση των αναδιανεμητικών πολιτικών για το συμφέρον της εργατικής τάξης . Η διαχείριση του κρατικού μηχανισμού ήταν ένα εργαλείο μέσω του οποίου θα αντιμετωπίζονταν οι οικονομικές κρίσεις και θα διατηρούνταν υψηλά η ζήτηση του παραγόμενου προϊόντος, ενώ το ιδεολογικό περιεχόμενο της *Γενικής Θεωρίας* βοηθούσε τους σοσιαλδημοκράτες να αναπτύξουν μια πλήρη αντίληψη για το Welfare State(Pzeworski, 1984:36-37) Στον ίδιο βηματισμό σκέψης, η μεγάλη συνεισφορά του Κεϋνσιανισμού στα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της μεταπολεμικής περιόδου, έγκειται στο ότι έκανε δυνατό ένα εκλογικό συναπάντημα ανάμεσα στις διεκδικήσεις της εργατικής τάξης αφενός(ενεργός ρόλος των συνδικάτων, υψηλά ποσοστά απασχόλησης, αναδιανεμητικές πολιτικές) με τις εθνικές στρατηγικές για διαρκή ανάπτυξη. Ο Κεϋνσιανισμός ως πυρήνας της σοσιαλδημοκρατικής στρατηγικής(κράτος πρόνοιας, προωθημένη κοινωνική πολιτική, πλήρης απασχόληση) έγινε κύριος παράγοντας αυτού που αργότερα θα ονομαστεί σοσιαλδημοκρατική συναίνεση(Moschonas, 2001:38).

Το Κεϋνσιανό σχήμα το συναντάμε λοιπόν σε διάφορες παραλλαγές σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης εκεί όπου τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα πέρασαν από θέσεις εξουσίας μετά το 1945. Η κεντρική ιδέα αυτού του ιδιόμορφου κρατισμού λοιπόν όπως εφαρμόστηκε από στην μεταπολεμική σοσιαλδημοκρατία ακολουθούσε την κάτωθι λογική. Για την χρηματοδότηση της κοινωνικής πολιτικής έπρεπε η αγορά να είναι λειτουργική. Η θέση αυτή μετέτρεπε πολλά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα

σε <<φιλοκαπιταλιστικά>. Από την στιγμή που στο άμεσο μέλλον το ιδιωτικό κεφάλαιο δεν θα κατέρρεε θα έπρεπε η συσσώρευση να είναι αποτελεσματική αλλά το ίδιο αποτελεσματικά να κατανέμονται και οι ίδιοι οι πόροι . Μόνο και εφόσον η συσσώρευση ήταν δυσλειτουργική το κράτος είχε την δικαιοδοσία να παρέμβει(εθνικοποιήσεις, επιδοτήσεις) Κρυφός κοινός στόχος ήταν η ορθολογική οργάνωση της καπιταλιστικής οικονομίας(Σασούν,2001:261-262) Το κράτος στρέφεται σε εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες που είναι αναγκαίες και απαραίτητες για την οικονομία ως όλο. Το κράτος δίνει έδαφος στο ιδιωτικό κεφάλαιο να παρέχει προϊόντα και υπηρεσίες στους καταναλωτές . Με τον τρόπο αυτό το κράτος όχι απλώς δεν ανταγωνίζεται το ιδιωτικό κεφάλαιο αλλά του παρέχει και τις απαραίτητες συνθήκες για την κερδοφορία του. Η θέση αυτή ευθυγραμμίζεται με την λογική ότι η καπιταλιστική αγορά είναι ο μόνος δυνατός οικονομικός τύπος . Οι νόμοι της αγοράς είναι αδιάβλητοι. Το κράτος περιορίζεται στην παροχή δημοσίων αγαθών τα οποία το ιδιωτικό κεφάλαιο μέσω των επιχειρήσεων του δεν μπορεί να τα παρέχει. Μπορεί το κράτος δηλαδή να επιφορτίζεται την δημιουργία των δημοσίων υποδομών μεγάλης ή μικρής κλίμακας ή να εκπαιδεύει το εργατικό δυναμικό χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την λειτουργία της ιδιωτικής συσσώρευσης(Pzeworski, 1984:39)

Ακόμη πιο σχηματικά , ο Pzeworski παρουσιάζει την θέση του κράτους σύμφωνα με την κεϋνσιανή πεπατημένη που συναντάμε τουλάχιστον στα πρώτα βήματα της μεταπολεμική σοσιαλδημοκρατίας.

- Το κράτος παρεμβαίνει σε εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες, τις λιγότερο επικερδείς για το ιδιωτικό κεφάλαιο αλλά σίγουρα αναγκαία συνθήκη για την συνολικότερη λειτουργία της οικονομίας
- Το κράτος προωθεί αντί-κυκλικές πολιτικές για την ρύθμιση της δραστηριότητας της ιδιωτικής συσσώρευσης
- Το κράτος με την προώθηση ενός προνοιακού συστήματος, τείνει για μετριάξει την δύναμη της αγοράς.

Σημαντική παρατήρηση στην κατεύθυνση αυτή αποτελεί ότι η παρέμβαση του κράτους στην οικονομία καθοδηγείται από κριτήρια αποδοτικότητας , αλλά και η πίστη ότι ο καπιταλισμός μπορεί να αναδιανείμει τους πόρους του με τέτοιο τρόπο που να στηρίζεται στην επιθυμία των πολιτών(Pzeworski, 1984:40). Μια επιπρόσθετη παρατήρηση αρκετά σημαντική είναι στην καρδιά ενός τέτοιου σχήματος βρίσκεται η αρχή της καθολικής κάλυψης. Για να επιτευχθεί αυτή χρειάζονται δύο βασικές προϋποθέσεις. Α)Η πλήρης απασχόληση και β) οι υψηλοί μισθοί. Κεντρικό αιτούμενο παρέμενε η αγορά της κοινωνικής προστασίας. Η πλήρης απασχόληση ευνοεί τον μη αποκλεισμό κοινωνικών

ομάδων από την αγορά των κοινωνικών υπηρεσιών ενώ οι υψηλοί μισθοί επέτρεπαν σε κάθε πολίτη να αγοράζει τα αναγκαία προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης για την προστασία από κινδύνους(Σασούν, 2001:256-257)

Μια πρώτη εκδοχή της εφαρμογής του σχήματος αυτού το συναντάμε στην πρώτη μεταπολεμική κυβέρνηση των Εργατικών στην Βρετανία(Κυβέρνηση Άττλι). Το 1946, περάστηκε ο νόμος για την εθνική σύνταξη. Το πνεύμα του νόμου αυτού προωθούσε την αρχή της καθολικής κοινωνικής κάλυψης παρέχοντας πρόσβαση σε αυτό σε όλους τους πολίτες ανεξαρτήτως των οικονομικών δραστηριοτήτων τους. Το πνεύμα αυτό ακολουθούσε και η υιοθέτηση του Εθνικού Συστήματος Υγείας το 1948(Σασούν, 2001:249,255). Στην Βρετανία επίσης η βαρύτητα δόθηκε στην επέκταση της κρατικής ιδιοκτησίας (τέταρτο άρθρο στο καταστατικό του κόμματος), παρά το γεγονός ότι έλειπε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο για την εφαρμογή εκτεταμένων εθνικοποιήσεων. Οι εθνικοποιήσεις που έλαβαν χώρα από το διάστημα 1945-1949(πολιτική αεροπορία, τομέας τηλεπικοινωνιών, βιομηχανίες άνθρακα το 1946, τομέας μεταφορών και ηλεκτρική ενέργεια το 1947, το φυσικό αέριο το 1948, βιομηχανίες χάλυβα, σιδηροβιομηχανία το 1949). Η λογική του Εργατικού Κόμματος πίσω από την επέκταση της κρατικής ιδιοκτησίας ήταν ότι πολλές καπιταλιστικές εταιρείες αγόραζαν παροχές των επιχειρήσεων αυτών και έτσι θα ήταν μεγάλο πλεονέκτημα των καπιταλιστικών εταιρειών να προμηθεύονται π.χ ηλεκτρική ενέργεια σε χαμηλές τιμές αλλά να διαθέτουν ένα αξιόπιστο δίκτυο μεταφορών. Ταυτόχρονα οι εθνικοποιήσεις αυτές στρατηγικών τομέων Κοινής Ωφέλειας, ως μέρος της βιομηχανικής πολιτικής έδινε το μέγιστο πλεονέκτημα στην κυβέρνηση των των Εργατικών να μπορεί προσφέρει επενδυτικά κίνητρα στο ιδιωτικό κεφάλαιο για στρατηγικούς λόγους π.χ αύξηση της απασχόλησης , αύξηση των εξαγωγών(Σασούν, 2001:262-266)

3. Η Νέα Σοσιαλδημοκρατία. Μετασχηματισμός και νέα ταυτότητα

Στο κεφάλαιο αυτό, θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε σε ένα ευρύτερο πλαίσιο τον τρόπο με τον οποίο μετασχηματίζονται τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα στο χρονικό εύρος της δεκαετίας του 1980 και του 1990. Θα προσπαθήσουμε επίσης να δώσουμε και τα βασικά χαρακτηριστικά της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας ως νέου πολιτικού υποκειμένου που δεσπόζει την εποχή αυτή. Λεπτομερείς αναφορές σε πολιτικά κόμματα δεν θα γίνουν στο κεφάλαιο αυτό, αλλά στο κεφάλαιο IV όπου και θα γίνει μια προσπάθεια σύνδεσης των οργανωτικών μεταβολών κάποιων σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων με τα αντίστοιχα πεδία μεταρρυθμίσεων. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 περίπου ο χώρος της Σοσιαλδημοκρατίας μετέρχεται σε μια νέα ιστορική φάση ριζικών αλλαγών ως προς την ταυτότητά του. Ο μετασχηματισμός αυτός ο οποίος χαρακτηρίζεται και ως ‘Νέα Σοσιαλδημοκρατία’ ή Σοσιαλισμός χωρίς εργάτες (Rose and Ross, 1994) παγιώνεται και ακμάζει προς τα τέλη της δεκαετίας του 1990 με το περίφημο μανιφέστο των Blair-Schroder. Επιπλέον ο όρος Νέα Σοσιαλδημοκρατία εκφράζεται μεν με μέσα από μια δέσμη χαρακτηριστικών που μόλις θα αναφέρουμε αλλά είναι μια διαδικασία η οποία μακρόχρονη υπό την έννοια ότι τα πρώτα στάδια της άτυπης αυτής διαδικασίας ξεκινούν από τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Σύμφωνα με τον Μοσχονά, τρεις είναι οι συστατικές αλλαγές μέσα στον χώρο της στο χρονικό φάσμα της δεκαετίας του 1980 :

- Σε επίπεδο οργανωτικής δομής παρατηρείται μια υπεροχή των μεσαίων στρωμάτων μέσα στα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα (κοινωνικά στρώματα απασχολούμενα στον τριτογενή τομέα και κυρίως εγγράμματα). Αυτού του τύπου η οργάνωση, ξεκινά να διαφέρει από την πρότερη οργάνωση της δεκαετίας του 1950.
- Η οργανωτική από-προλεταριοποίηση των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων, συνοδεύεται και από την αντίστοιχη από-προλεταριοποίηση του εκλογικού στηρίγματος της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας. Η θέση αυτή συνεπάγεται ότι τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα έπαψαν να προσβλέπουν μόνο στην παραδοσιακή τους βάση, την εργατική τάξη, αλλά εκ του αντιθέτου ξεκίνησαν να στηρίζονται σε ετερόκλητες μάζες στην προοπτική της αποδέσμευσης από καθαυτές ταξικές πολιτικές
- Η παραδοσιακή σαρξ εξ σαρκός σχέση των παραδοσιακών σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων με τα συνδικάτα σταδιακά

ατρόφησε. Η τάση αυτή και η σύγκρουση της ηγεσίας πολλών σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων με τα συνδικάτα είχε ως αποτέλεσμα σταδιακά να αποδυναμωθεί σε σημαντικό βαθμό το νέο-κορπορατιστικό μοντέλο πολλών χωρών(Moschonas:273-276)

Μπορεί κάποιος να υποστηρίξει ότι η νέα οπτική των σοσιαλδημοκρατών, αποτύπωνε την ισχυρή μείωση της εργατικής τάξης. Η Νέα Σοσιαλδημοκρατία όπως προέκυψε μέσα από την μετάβασή της ήταν πολύ λιγότερο ταξικά προσανατολισμένη από τους προκατόχους της αναζητώντας στηρίγματα από μια ποικιλία οργανώσεων και ψηφοφόρων από διάφορες κοινωνικές ομάδες που επιθυμούσαν να εξανθρωπίσουν τον καπιταλισμό. Η Νέα Σοσιαλδημοκρατία κατέληξε εξαιρετικά ψηφοθηρική στρέφοντας την συνολική στρατηγική της προς την προβολή των προσωπικοτήτων της ηγεσίας της μέσα από την διαφήμιση και την τηλεόραση(Rose&Ross:1994:447).

Σε ιδεολογικό επίπεδο μπορεί κάποιος να ισχυριστεί ότι πρόκειται για μια σημαντική μετατόπιση στα πλαίσια ενός νέου αναθεωρητισμού. Το 1989, στην Διακήρυξη της Στοκχόλμης της Σοσιαλιστικής Διεθνούς, τονίζονταν ότι βασικοί άξονες της σοσιαλιστικής δράσης ήταν η ελευθερία, η κοινωνική δικαιοσύνη και η αλληλεγγύη. Ο καπιταλισμός δεν οριζόταν πλέον ως αντίπαλος αλλά πολύ περισσότερο ως ένας τρόπος παραγωγής ο οποίος θα μπορούσε με κοινοβουλευτικά μέσα να ρυθμισθεί προς το δημόσιο συμφέρον. Καθήκον των σοσιαλιστών ήταν να διαμορφώσουν τους όρους και τις συνθήκες της ρύθμισης αυτής(Σασούν,2001β:396). Ο νέος αυτός αναθεωρητισμός σήμαινε την αποπομπή των παραδοσιακών συμβόλων των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων της Ευρώπης, σύμβολα τα οποία ένωναν τους σοσιαλιστές με τα συνδικάτα και την εργατική τάξη. Με άλλα λόγια ο νέος αναθεωρητισμός αναδείκνυε μια κεντρική αδυναμία των σοσιαλιστικών κομμάτων να απαντήσουν τι μέλει γενέσθαι με τον καπιταλισμό(Σασούν,2001β:297).

Πρακτικά, αυτός ο ιδιόμορφος αναπροσανατολισμός, σήμαινε την αποδοχή από τα σοσιαλιστικά κόμματα ότι ο διαρκής στόχος δεν είναι η κατάργηση του καπιταλισμού αλλά ο εξανθρωπισμός του στην κατεύθυνση της κοινωνικής δικαιοσύνης. Σήμαινε επίσης διάρρηξη των σοσιαλιστικών κομμάτων με την παραδοσιακή εργατική τάξη. Σήμαινε σημαντική αποδοχή της κριτικής των συντηρητικών κομμάτων προς τον σοσιαλισμό και το κράτος πρόνοιας για γραφειοκρατία και δυσκαμψία. Πολύ περισσότερο η ιδεολογική αυτή μετατόπιση προς τον νέο αναθεωρητισμό, ήταν δηλωτική της αποδοχής των κομμάτων της ευρωπαϊκής Αριστεράς δύο θεμελιωδών οικονομικών εξαναγκασμών: της πολιτικής αρχής που ήθελε μια χαμηλότερη φορολογική πολιτική μαζί με μια οικονομική πολιτική που θα απέτρεπε τις πληθωριστικές πιέσεις(Σασούν,2001β:397,404).

Υπό αυτό το πρίσμα, Η Νέα Σοσιαλδημοκρατία στην μορφή που ακμάζει και παγιώνεται στα μέσα της δεκαετίας του 1990 φέρει όλα αυτά τα χαρακτηριστικά του μετασχηματισμού. Βασική της καινοτομία είναι η δημιουργία ενός νέου εννοιολογικού οπλοστασίου όπως *νέο ριζοσπαστικό κέντρο* που παραβίαζαν τις παραδοσιακές της θεμελιακές διακηρύξεις(Moschonas:2002,284).

Η Νέα Σοσιαλδημοκρατία έχτισε την ταυτότητά πάνω σε τρεις σταθερές:

- Στην παρουσίαση του εαυτού της ως μια εγγυήτρια πολιτική δύναμη ισορροπίας με προοπτική την κυβέρνηση
- Σε ένα μεγάλο διά-ταξικό άνοιγμα, ίσως το μεγαλύτερο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την επικέντρωση της σε μεσαία κοινωνικά στρώματα
- Στον από-χαρακτηρισμό της από τις αντιφάσεις που την συνόδευσαν σε όλο το φάσμα της δεκαετίας του 1960 και του 1970. Η Νέα σοσιαλδημοκρατία έγινε κοινωνικά πολύ πιο ποικιλόμορφη από το παρελθόν(Moschonas:2002, 287-288)

Από την άλλη, και με δόσεις απαισιοδοξίας, κάποιοι κάνουν λόγο για τον *θάνατο της σοσιαλδημοκρατίας*. Η έννοια αυτή μάλλον αναφέρεται συμβατικά στον θάνατο της παλαιάς οργανωτικής δυναμικής των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων και την αποσύνδεσή τους με τα συνδικάτα τα αλλά και τον αναπροσανατολισμό τους από τον βασικό στόχο να μειώσουν την ανισότητα(Lavelle,2008:14). Η έννοια αυτή φαίνεται να αναφέρεται και στην αποδοχή από την πλευρά σοσιαλδημοκρατίας ενός βασικού κορμού νεοφιλελεύθερων επιχειρημάτων στην προοπτική της από-εργατοποίησης αλλά και της αναζήτησης διαφορετικών συμμαχιών(Lavelle,2008:15). Οι τρεις βασικοί παράγοντες που έκαναν τους σοσιαλδημοκράτες να τραβήξουν μια γραμμή ρήξης με το παρελθόν σίγουρα είναι: Α) **Η ιδεολογική ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού** σχετικά με τον ρόλο του κράτους αλλά και το εύρος εμπλοκής του στην οικονομία, Β) **η δυναμική της Παγκοσμιοποίησης**, Γ) **Η Ευρωπαϊκή Ενσωμάτωση**. Οι πολιτικές επιταγές της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και τα κριτήρια σύγκλισης που έθεταν είχαν σκοπό να προωθήσουν σε μεγαλύτερο βαθμό έναν πολυεθνικό καπιταλισμό. Η αποδοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την πλευρά των ευρωπαϊκών σοσιαλιστικών κομμάτων, έκανε τα τελευταία να ακολουθήσουν νεοφιλελεύθερες πολιτικές αλλά και να έρθουν σε ρήξη με τα παλιά κοινωνικά τους προγράμματα(Lavelle, 2008:19-24).

Το 1998, στο μανιφέστο των Blair-Schroeder τονίζεται ότι σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα βρίσκονταν σε θέση εξουσίας. Τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα δεν απώλεσαν σύμφωνα με το μανιφέστο της παραδοσιακές τους αξίες όπως η αλληλεγγύη , η

ισότητα, η κοινωνική δικαιοσύνη. Απλώς λόγω των νέων και ιδιαίτερων οικονομικών και κοινωνικών προκλήσεων αναγκάστηκαν να τις ανανεώσουν και να τις αναπροσαρμόσουν σε μια νέα δομή (Blair-Schroeder,1988: 2).

Συνοψίζοντας, η Νέα Σοσιαλδημοκρατία αναπροσαρμόστηκε σε μια επιχειρηματική λογική και μια επιχειρηματική κουλτούρα που έγκειται στο να είναι πιο ανοιχτή και πιο ευέλικτη αλλά και πιο τρωτή σε επίπεδο ιδεών. Απώλεσε την παλαιά δυναμική της να μπορεί να διαμορφώνει, να καθορίζει και να κατευθύνει ένα ολόκληρο σύστημα ιδεών που της άνηκε οριστικά. Πρόκειται μάλλον για μια εκλογική δύναμη με ισχνή και αδύναμη κοινωνική βάση, προσαρμόσιμη να δίνει της μάχες της μόνο μέσα στα κοινοβούλια και αλλοτριωμένη από τις παραδοσιακές δυνάμεις που την στήριζαν(Moschonas:292-293)

4. Ο Τρίτος Δρόμος ως θεωρία της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας

Αν στο προηγούμενο κεφάλαιο έγινε μια προσπάθεια διατύπωσης των βασικών χαρακτηριστικών του ρεύματος της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας, στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια προσπάθεια να εντάξουμε την Νέα Σοσιαλδημοκρατία στο θεωρητικό της πλαίσιο. Το τελευταίο αναμφίβολα είναι η αντίληψη περί ενός *Τρίτου Δρόμου*. Αναγνωρίζοντας την δυσκολία που ενέχει ο όρος αυτός στην βάση της πολυσημίας του, θα προσπαθήσω να εστιάσω στον τρόπο με τον οποίο τον στήνει και τον διαμορφώνει ο ίδιος ο ιδεολογικός θεμελιωτής του, ο Anthony Giddens. Αναγνωρίζοντας επίσης την δυσκολία που έχει η προσπάθεια της ανασύνθεσης της θέσης του Giddens και πόσο μάλλον της παρουσίασης της σε λίγες μόλις σελίδες, θα προσπαθήσω να αναγνώσω τον *Τρίτο Δρόμο* ως μια θεωρία που έρχεται να μας μιλήσει για κάτι νέο. Για τον λόγο αυτό θα παρουσιάσω την θέση του Giddens διαβάζοντας τον *Τρίτο Δρόμο* πρώτον ως μια νέα οπτική για την οικονομία, δεύτερον ως μια νέα πολιτική στρατηγική, τρίτον ως μια αντίληψη για τον τρόπο οφείλει να λειτουργεί η πρόνοια σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης. Αποφεύγοντας οποιαδήποτε ιδεο-κρατική σύλληψη του *Τρίτου Δρόμου*, προτιμώ να τον παρουσιάσω αρχικά ως μια θεωρητική σύλληψη πριν περάσω στην ιδιαίτερη εφαρμογή του στην περίπτωση της Μ. Βρετανίας, της Γερμανίας και της Ελλάδας. Για τον λόγο αυτό θα προσπαθήσω να ανασκευάσω τον κορμό των επιχειρημάτων του Giddens όπως παρουσιάζονται στα δύο βασικά βιβλία του, *Πέραν της Αριστεράς και της Δεξιάς. Το μέλλον της Ριζοσπαστικής Πολιτικής*(1994)(1999 ελληνική έκδοση) και *Ο Τρίτος Δρόμος. Η ανανέωση της Σοσιαλδημοκρατίας*(1998). Επίσης σημαντικά στοιχεία θα αντλήσουμε και από τα έργα του Giddens, *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας*(1990)-(2014 ελλ. έκδοση και από το *Η Ευρώπη στην Παγκόσμια εποχή*(2007)-(2008 ελλ. έκδοση), *Μετά τον Τρίτο Δρόμο <<η σειρά σας κύριε Μπράουν>>*(2008) αλλά και από το κλασικό του έργο *Κοινωνιολογία*(ελλ. έκδοση 2002). Για τα δύο πρώτα, μπορούμε να κάνουμε λόγο για έργα σταθμούς τα οποία εν πολλοίς χαρακτηρίζονται και ως ιδεολογικά μανιφέστα για την σύγχρονη Σοσιαλδημοκρατία. Επίσης θα αντλήσουμε στοιχεία και από των θεωρητικό μανιφέστο της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας των Blair-Schroeder(1998)

4.1 Η οικονομική πρόταση του Τρίτου Δρόμου

Ο Τρίτος Δρόμος συνιστά και ένα ολοκληρωμένο οικονομικό πρόγραμμα. Αυτό είναι σύμφωνα με τον Giddens, **η νέα μεικτή οικονομία** η οποία θέτει στο επίκεντρο την συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Εκμεταλλεύεται την δυναμική των αγορών ωστόσο προσπαθεί να την στρέψει προς το δημόσιο συμφέρον. Η νέα μεικτή οικονομία προσπαθεί να εξισορροπήσει το οικονομικό με το μη οικονομικό στοιχείο στην κοινωνική ζωή (Giddens, 1998:141). Το μοντέλο αυτό προβάλλεται και ανάγλυφα στο μανιφέστο των Blair-Schroeder, στον πυλώνα III. Σύμφωνα με τις υποδείξεις του μανιφέστου αυτού, τα χαρακτηριστικά της νέας οικονομίας είναι η μετάβαση από την βιομηχανικά οργανωμένη μορφή οικονομίας, στην **οικονομία της γνώσης**. Πρότυπο αυτού του τύπου της οικονομίας είναι οι ΗΠΑ. Καθήκον των σοσιαλδημοκρατών είναι να προσφέρουν ακριβώς εκείνο το κατάλληλο πλαίσιο στα άτομα ώστε να επωφεληθούν από αυτές ακριβώς τις νέες αλλαγές. Από την νέα αυτή οικονομία ξεπηδούν νέες εργασίες αλλά και η διαρκής ανανέωση των δεξιοτήτων των ατόμων. Χαρακτηριστικά της νέας αυτής οικονομίας είναι η **ευελιξία**, η **καινοτομία**, η **προσαρμοστικότητα** (Blair-Schroeder, 1998:8).

Στο σύμφωνο αυτό επίσης γίνεται σαφής αναφορά ότι η οικονομία του τρίτου δόμου είναι προσανατολισμένη προς **την πλευρά της προσφοράς**. Οι εθνικές οικονομίες, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, οι πλανητικές οικονομικές σχέσεις θέτουν στα κράτη νέες προκλήσεις. Για τον λόγο αυτό ούτε το νεοφιλελεύθερο οικονομικό δόγμα του laissez-faire, μπορεί να ευδοκιμήσει αλλά και η οικονομία της δεκαετίας του 1970 πρέπει να τεθεί σε αμφισβήτηση. Πάγια χαρακτηριστικά του νέου αυτού οικονομικού προσανατολισμού προς την πλευρά της προσφοράς είναι: Α) **μια δυνατή και ανταγωνιστική αγορά**. Η οικονομική επιτυχία των αγορών κρίνεται στην βάση της μεγιστοποίησης της ανάπτυξης και της παραγωγικότητας τους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να ανταποκριθεί στην προοπτική αυτή και δώσει έμφαση στο ελεύθερο εμπόριο και στην αύξηση της παραγωγικότητας, Β) **μια φορολογική πολιτική που θα επιτρέπει την βιώσιμη ανάπτυξη**. Προβάλλεται η ανάγκη για μια δίκαιη φορολογική πολιτική μέσω μιας άμεσης και ουσιαστικής φορολογικής μεταρρύθμισης. Η φορολογική μεταρρύθμιση θα πρέπει να είναι ευνοϊκή τόσο για τις επιχειρήσεις, ώστε να τις διευκολύνει να επενδύουν πιο εύκολα αλλά και για τις εργαζόμενες οικογένειες μέσω αρνητικών φόρων και του καθορισμού χαμηλότερων φορολογικών δεικτών στο εισόδημά τους. Γ) **Οι πολιτικές προσφοράς και ζήτησης πρέπει να λειτουργούν συμπληρωματικά**. Στο επίκεντρο κάθε οικονομικής πολιτικής των σοσιαλδημοκρατικών κυβερνήσεων πρέπει να βρίσκεται η ενεργοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού μέσα από στρατηγικές **από την**

πρόνοια στην εργασία. Στόχος κάθε οικονομικής πολιτικής να αυξήσει το εισόδημα των εργαζομένων και να μειώσει το κόστος εργασίας ανά εργαζόμενο. Η μείωση του μη μισθολογικού κόστους θα γινόταν μέσα από δομικές αλλαγές στα συστήματα κοινωνικής προστασίας και καλύτερο φορολογικό σύστημα που θα ευνοούσε την κινητοποίηση των μαζών προς την εργασία. Το μυστικό στην επίτευξη των οικονομικών αυτών στόχων είναι οι **ευέλικτες και προσαρμόσιμες αγορές** Δ) Η οικονομική πρόταση του *Τρίτου Δρόμου* περνάει και μέσα από την καλλιέργεια και την δημιουργία ενός **επιχειρηματικού πνεύματος** στην κατεύθυνση της αυτό-απασχόλησης και στην προοπτική της δημιουργίας νέων επιχειρηματικών κύκλων και ιδεών. Η στήριξη και η παγίωση της μεσαίας επιχείρησης, κρίνεται καταλυτική για την οικονομική αντίληψη του *Τρίτου Δρόμου*. Ε) Προσανατολισμός των κρατικών δαπανών προς τις νέες μορφές των επενδύσεων όπως η επιμόρφωση και η κατάρτιση (Blair-Schroeder:1998)

4.2 Μια νέα πολιτική στρατηγική

Αναμφίλεκτα, η πεμπτουσία του *Τρίτου Δρόμου* είναι μια ανανεωμένη πολιτική πρόταση της Σοσιαλδημοκρατίας. Έχουν προταθεί διάφορες θέσεις για την ερμηνεία του πολιτικού προγράμματος του Τρίτου Δρόμου. Έτσι η πολιτική θέση του Τρίτου Δρόμου μπορεί να αποτυπώνει μια εκλογική τακτική εκ μέρους της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας να αποσπάσει ψηφοφόρους από άλλα κόμματα, ώστε να κυβερνήσει. Ο *Τρίτος Δρόμος* μπορεί να αναπαριστά μια απάντηση της Σοσιαλδημοκρατίας στην ολοκληρωτική νίκη της Νέας Δεξιάς τόσο στην Βρετανία της Thatcher όσο και στις ΗΠΑ του Reagan, επί των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων. Η νέα δεξιά σε αντίθεση με την Σοσιαλδημοκρατία ανανεώθηκε και αναπτύχθηκε ιδεολογικά φέροντας μαζί της ένα νέο λεξιλόγιο όπως ‘ιδιωτικοποίηση’. Μπορεί επίσης η πολιτική πρόταση του *Τρίτου Δρόμου* να προσπαθεί να επαναφέρει την Σοσιαλδημοκρατία στον κυρίαρχο πολιτικό διάλογο, οπλίζοντας την ένα νέο λεξιλόγιο και μια νέα πρόταση διαχείρισης του καπιταλισμού (Romano:2006:5-7). Ας ανασκευάσουμε όμως το επιχείρημα του Giddens και στο σημείο αυτό.

Όπως τονίζεται και στον πρόλογο του βιβλίου *Ο Τρίτος Δρόμος*, ο όρος χρησιμοποιείται για την ανανέωση της Σοσιαλδημοκρατίας (Giddens,1998:8). Σε τι συνίσταται αυτή η ανανέωση; Η νέα πλέον εκδοχή της Σοσιαλδημοκρατίας οφείλει να διαχωρίσει την θέση της τόσο από τον πρώτο δρόμο της παλαιάς Σοσιαλδημοκρατίας όσο και από τον δεύτερο δρόμο του νεοφιλελευθερισμού. Σε έναν πρώτο χρόνο κριτικής, η παλαιά εκδοχή

της Σοσιαλδημοκρατίας ορίζονταν από την ασφυκτική παρέμβαση της κυβέρνησης στην οικονομική και κοινωνική ζωή υπό την έννοια ότι η δημόσια εξουσία αποτύπωνε την δημόσια βούληση. Η κεντρικά σχεδιασμένη οικονομία αντανάκλούσε την θέση αυτή.(Giddens,2008:23) Η παλαιά σοσιαλδημοκρατία επίσης χαρακτηρίζονταν στην βάση των διεργασιών του T. H Marshall από την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας που στόχο είχε αφενός από τους πλούσιους στους φτωχούς και από την άλλη την μεταβίβαση πόρων από τους πλούσιους στους φτωχούς και από την άλλη την παροχή καθολικής προστασίας στους πολίτες(Giddens,2008: 24). Το μοντέλο όμως αυτό για τον Giddens χρεοκόπησε. Που οφείλεται λοιπόν η χρεοκοπία αυτή; Ο Giddens απαντά ξεκάθαρα. Το οικονομικό μοντέλο του παλαιού σοσιαλισμού αδυνατούσε να κατανοήσει την δυνατότητα του καπιταλισμού να αναπροσαρμόζεται και να αυξάνει την παραγωγικότητα του αλλά αδυνατούσε να αντιληφθεί και τον σημαίνοντα ρόλο των μηχανισμών της αγοράς και της πληροφορίας ως προς την κάλυψη των ανθρώπινων αναγκών. Το αποτέλεσμα ήταν η παλαιά Σοσιαλδημοκρατία να είναι εξαιρετικά ευάλωτη ήδη από την δεκαετία του 1970 στις ιδεολογικές επιθέσεις του Hayek εναντίον της που έβρισκαν πρόσφορο έδαφος στα προγράμματα της Thatcher και του Reagan και να μην μπορεί να απαντήσει ουσιαστικά στην πρόκληση της ελεύθερης αγοράς(Giddens: 1998: 18)

Όμως όσο ανεπαρκές κρίθηκε το πολιτικό πρόταγμα του παλαιού Σοσιαλισμού, άλλο τόσο ανεπαρκές κρίθηκε και εκείνο του νεοφιλελευθερισμού. Στο στόχαστρο του νεοφιλελευθερισμού βρέθηκε η υπερβολική εξάπλωση του κοινωνικού κράτους. Το κοινωνικό κράτος ‘στραγγαλίζει’ τις αγορές και τους πολίτες. Η υπερβολική παρέμβαση του κράτους δεν μπορεί να βοηθήσει τις αγορές να μεγιστοποιήσουν το παραγόμενο προϊόν τους. Στην τελική το κράτος πρόνοιας τείνει να καταπιέζει ασφυκτικά αυτούς που υποτίθεται ότι ωφελεί.....διασπώντας το πνεύμα της επιχειρηματικότητας αλλά και την αυτοπεποίθηση ανδρών και γυναικών κάνοντας τους αναξιοπαθούντες. Στην τελική ο νεοφιλελευθερισμός προτείνει ένα μοντέλο ευημερίας που στηρίζεται στον δραστικό περιορισμό των κρατικών επιδομάτων και στην ελπιδοφόρα και απρόσκοπτη ανάπτυξη των αγορών αγνοώντας τα όποια περιβαλλοντικά ζητήματα(Giddens,1998:27-29).Έτσι για τους νεοφιλελεύθερους, η παρουσία του κράτους, έγκειται στον να προωθεί εκείνο το κανονιστικό πλαίσιο εντός του οποίου οι αγορές μπορούν να κινηθούν ελεύθερα(Giddens,1999:69-70) Μολοταύτα, η δομική αντίφαση του νεοφιλελευθερισμού είναι ότι ενώ καταλήγει σε μια πρόταση παγκοσμιοποιημένων αγορών άλλο τόσο καταλήγει σε μία πρόταση διατήρησης του παραδοσιακού έθνους-κράτους με ενισχυμένο τον ρόλο των κρατών στην διεθνή σκακιέρα. Και καταλήγει ο Giddens υπογραμμίζοντας την ανεπάρκεια των θέσεων και των δύο ρευμάτων ότι τόσο η κλασική μορφή της παλαιάς Σοσιαλδημοκρατίας, όσο και ο

νεοφιλελευθερισμός είναι παιδιά της ίδιας , μήτρας δηλαδή του διπολικού διχασμού του Ψυχρού πολέμου(Giddens, 1998:30)

Για τα δεδομένα της δεκαετίας του 1990, για τον Giddens οι όποιες ουσιαστικές αντιθέσεις μεταξύ Αριστεράς κρίνονται ξεπερασμένες. Αριστερά και δεξιά συμφωνούν σε τρία βασικά σημεία τα οποία τείνουν να ορίζουν και τις πολιτικές τους κατευθύνσεις κατά τον Giddens. Αυτά είναι: α) η αποδοχή εκατέρωθεν του διπλού χαρακτήρα της επιστήμης και της τεχνολογίας που όσο μεν παράγουν οφέλη τόσο δε μεγιστοποιούν τους κινδύνους και της αβεβαιότητας, β) η αποδοχή του ολοκληρωτικού καπιταλισμού υπό την έννοια ότι αυτός είναι το πλέον κυρίαρχο μοντέλο οικονομίας και κοινωνικής ζωής, γ) η προσοχή και των δύο σε νέα κοινωνικά προβλήματα, όπως το περιβάλλον που υπερβαίνουν πλέον τα παλαιά διαχωριστικά τείχη ανάμεσα σε αριστερά και δεξιά(Giddens,1998:66-67).

Ποια λοιπόν είναι η λύση κατά τον Giddens ανάμεσα στις παραδοχές αυτές; Ο Giddens μας διαβεβαιώνει ότι το πολιτικό υποκείμενο του Τρίτου Δρόμου, είναι η δημιουργία ενός **ριζοσπαστικού κέντρου** φορέα ενός ριζοσπαστικού πλαισίου πολιτικής. Το νέο αυτό πλαίσιο ριζοσπαστικής πολιτικής αναπτύσσεται σε 6 βασικές θέσεις που αντανakλά τις αξίες του νέου Σοσιαλισμού και αποτελείται από ένα ιδεολογικό κράμα των ιδεών του φιλοσοφικού συντηρητισμού και των κυρίαρχων αξιών του σοσιαλισμού. Έτσι λοιπόν ο Giddens προτείνει:

1. Επαναφορά των αξιών της αλληλεγγύης που έχει διαβρωθεί(ενεργός εμπιστοσύνη)
2. Βαρύτητα στην *πολιτική ζωή*(αγώνες για τον τρόπο που πρέπει να ζούμε σε έναν κόσμο που διαρκώς αλλάζει)
3. Γενεσιουργό πολιτική
4. Επαναπροσδιορισμό του περιεχομένου της δημοκρατίας στην προοπτική του *εκδημοκρατισμού της ίδιας της δημοκρατίας*
5. Επαναπροσδιορισμό του περιεχομένου του κράτους πρόνοιας στην κατεύθυνση των νέων αναγκών
6. Εστίαση σε νέα κοινωνικά προβλήματα όπως αυτό της αυξανόμενης βίας

4.3 Τρίτος Δρόμος και Κοινωνικό κράτος. Μία νέα αντίληψη.

Στην συζήτηση σχετικά με το τι ακριβώς είναι ο Τρίτος Δρόμος, μπαίνει επιτακτικά και η καινούργια αντίληψη που επιφέρει για το Κοινωνικό Κράτος. Έτσι λοιπόν Ο Τρίτος Δρόμος << υπήρξε ο προάγγελος της δεύτερης μεγάλης πρότασης για την μεταβιομηχανική Καλή Κοινωνία. Κατάφερε να συλλάβει το πνεύμα των καιρών, κυρίως υιοθετώντας μερικές από τις πιο αξιόπιστες και δημοφιλείς πλευρές του νεοφιλελευθερισμού , συμπεριλαμβανομένων της έμφασης στην ατομική ευθύνη και μιας ανταγωνιστικής δομής αμοιβών, τις οποίες τις συνδύασε με την δημόσια ευθύνη....Προτιμά να υιοθετήσει την ιδέα της προσαρμογής και της ενδυνάμωσης των πολιτών, έτσι ώστε να είναι πολύ καλύτερα εξοπλισμένοι και να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους εντός των πλαισίων της αγοράς. Στον πυρήνα βρίσκεται μια πολιτική καθοδηγούμενη από την πλευρά της προσφοράς, που αποσκοπεί στον εξοπλισμό των πολιτών με τα προσπατούμενα προσόντα για την ατομική επιτυχία. Ναυαρχίδες της πολιτικής του Τρίτου Δρόμου είναι η επαγγελματική εκπαίδευση και η δια βίου μάθηση>>(Andersen,2006:46-47) Ακολουθώντας την πεπατημένη του Giddens αλλά και των Blair-Schroeder ξανά, υποστηρίζω ότι η νέα πρόταση για το κοινωνικό κράτος του Τρίτου Δρόμου, είναι συνισταμένη πέντε παραγόντων. Α) Μιας κριτικής στον παλαιό τύπο πρόνοιας, β)μιας νέας αντίληψης για τον κίνδυνο, γ) μιας νέας αντίληψης για την ισότητα και τον κοινωνικό αποκλεισμό , δ) μιας νέας αντίληψης για την γήρανση, ε) μιας νέας οπτικής για την οργάνωση της αγοράς εργασίας

Κριτική στο παραδοσιακό Κράτος Πρόνοιας

Το κράτος πρόνοιας δεν μπορούσε να επιβιώσει στην παλαιά μορφή του και έπρεπε επιτακτικά να μεταρρυθμιστεί(Giddens,1994:275). Ο παλαιός τύπος πρόνοιας στηρίχθηκε σε πάνω σε τρία χαρακτηριστικά: 1) τον κεντρικό ρόλο της μισθωτής εργασίας στην βιομηχανική παραγωγή, 2) τον εθνικό χαρακτήρα του κράτους(κράτος-έθνος),3) μια συγκεκριμένη αντίληψη για τον κίνδυνο(συλλογικοί κίνδυνοι) γύρω από τον οποίο στηρίχθηκαν τα περισσότερα προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης(Giddens,1999:216-217). Κομβικό ρόλο στον παλαιό τύπο πρόνοιας έπαιζε η πλήρης απασχόληση η οποία με την σειρά της προϋπέθετε την μαζική είσοδο των ανδρών στην παραγωγή και ως εκ τούτου τον διαχωρισμό των ρόλων των δύο φύλων(Giddens,1999:221-222). Ωστόσο η παγκοσμιοποιημένη οικονομία θέτει σε αυστηρή αμφισβήτηση την δυνατότητα του κράτους να μπορεί να αναδιανέμει τον εθνικό πλούτο αλλά και συνολικότερα τις οικονομικές δομές του κράτους

πρόνοιας. Ασκώντας κριτική σε Crosland και Marshall, ο Giddens, συνοψίζει την κριτική του στον παλαιό τύπο πρόνοιας σε δέκα σημεία.

1. Τα νομικά και πολιτικά δικαιώματα δεν μπορούν να θεωρηθούν δεδομένα για να αποτελέσουν ασφαλή βάση τα κοινωνικά δικαιώματα. Αυτό συνεπάγεται έναν διαρκή αγώνα για την κατάκτησή τους.
2. Οι πολιτικές αναδιανομής του κράτους πρόνοιας αντιμετωπίζουν δυσκολίες μπροστά στην πρόκληση της αυξημένης παραγωγικότητας του κεφαλαίου
3. Ο παραδοσιακός τύπος πρόνοιας δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει ουσιαστικά την παγκόσμια πρόκληση της φτώχειας
4. Ο παλαιός τύπος πρόνοιας απευθυνόταν σε ένα μοντέλο εργασίας κυρίως ανδροκρατικό. Οι δομικές μεταβολές στο περιβάλλον της παραδοσιακής οικογένειας δημιουργούν νέες προκλήσεις στο κράτος πρόνοιας
5. Η υπερβολική παροχή πρόνοιας στο παρελθόν οδήγησε αναπόδραστα στην δημιουργία μιας παθητικής κουλτούρας και μιας αντίληψης εξάρτησης από τα προγράμματα πρόνοιας
6. Οι παραδοσιακές πηγές χρηματοδότησης του κράτους πρόνοιας ξεκίνησαν να αντιμετωπίζουν υπερβολικές δυσκολίες λόγω των φορολογικών επιβαρύνσεων των πολιτών
7. Οι παγιωμένοι θεσμοί πρόνοιας χαρακτηρίζονται εν πολλοίς γραφειοκρατικοί και αναποτελεσματικοί μη μπορώντας να προσαρμοστούν στις νέες ανάγκες
8. Η είσοδος των γυναικών στην παραγωγή καθιστά προβληματική την παραδοσιακή αντίληψη για την πλήρη απασχόληση. Τα αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας επίσης αποτελούν πρόβλημα στους οικονομικούς μηχανισμούς του κράτους πρόνοιας
9. Νέοι τύποι κοινωνικών προβλημάτων όπως οι δημογραφικές πιέσεις, οι οικογενειακές μεταβολές, τα διαζύγια, έχουν προκαλέσει πρόσθετα οικονομικά βάρη στα κράτη πρόνοιας.
10. Οι παραδοσιακοί θεσμοί πρόνοιας ήταν αμιγώς προσηλωμένοι σε οικονομικά προβλήματα, αγνοώντας ζητήματα προσωπικής ή συναισθηματικής υφής των

πολιτών τα οποία λόγω των προκλήσεων της παγκοσμιοποίησης έχουν αναδειχθεί ως εξαιρετικά σημαντικά(Giddens,1999:121-125)

Συνοψίζοντας, η κριτική στο παλαιό κράτος πρόνοιας καταλήγει σε μια ηθικολογία, σε μια κριτική στην ιδιοτέλεια των ανθρώπων που εκμεταλλεύονται την υπερβολική προνοιακή εξάρτηση για την αντιμετώπιση των όποιων κινδύνων που δημιουργεί η είσοδος στην αγορά εργασίας. Με τον τρόπο αυτό παγιώνεται μια συγκεκριμένη συμπεριφορά. Συνεπώς οι θεσμοί πρόνοιας καταλήγουν σε αυτοσκοπό τόσο ατομικών βουλήσεων όσο και ιδιαιτέρων ομάδων συμφερόντων. Για τον λόγο αυτό η μεταρρύθμιση του κράτους πρόνοιας καθίσταται και επιτακτική αλλά και δύσκολη λόγω της δυσκαμψίας που προκαλείται από την παγίωση αυτών των ιδιαίτερων κοινωνικών ομάδων συμφερόντων που λειτουργούν ανασταλτικά. Το κράτος πρόνοιας έγινε ένα εύκολο εργαλείο το οποίο προώθησε περεταίρω τα συμφέροντα μιας νέο-ανερχόμενης μέσο-αστικής τάξης(Giddens,1999:236)

Από τον κίνδυνο στην θετική διακινδύνευση

Σημαντικό ρόλο για την διαμόρφωση της νέας πρότασης του Τρίτου Δρόμου για το κοινωνικό κράτος, είναι η νέα αντίληψη απέναντι στον κίνδυνο. Η νέα αντίληψη για τον κίνδυνο είναι ένα από τα πιο χαρακτηριστικά θέματα τα οποία επανέρχονται διαρκώς στα βιβλία και στις θέσεις του Giddens. Για τα δεδομένα της σύγχρονης εποχής, ο κίνδυνος μετατρέπεται σε διακινδύνευση. Κίνδυνος και διακινδύνευση συνδέονται αρκετά στενά, ωστόσο δεν ταυτίζονται. Η διακινδύνευση προϋποθέτει τον κίνδυνο. Αυτός που διακινδυνεύει, έχει επίγνωση των ενδεχόμενων απειλών που ελλοχεύουν σε κάθε του επικείμενη δραστηριότητα. Όμως αρκετές φορές ένας άνθρωπος μπορεί να βρεθεί αντιμέτωπος με καταστάσεις που ενέχουν διακινδύνευση χωρίς να αναγνωρίζει το μέγεθός τους(Giddens,2014:68) Η διακινδύνευση για τον Giddens, φαίνεται να σχετίζεται με την ίδια την ένταση και την έκταση που το φαινόμενο της Παγκοσμιοποίησης πήρε. Πρόκειται για φαινόμενα όπως οι ραγδαίες οικονομικές ανακατατάξεις, η απειλή ενός Πυρηνικού πολέμου, η οικολογική καταστροφή που για τον Giddens έχουν πλανητικές και διηπειρωτικές διαστάσεις και ξεπερνούν τους όποιους κοινωνικούς και οικονομικούς διαχωρισμούς(Giddens,2014:177). Στις *Συνέπειες της νεωτερικότητας* χαρακτηριστικό παράδειγμα διακινδύνευσης, είναι οι επενδυτικές ενέργειες. Σε αυτές υπάρχει ένα πλήθος από αβεβαιότητες, λόγω της αδυναμίας πρόβλεψης εξωτερικών γεγονότων όπως οι

τεχνολογικές μεταβολές αλλά και της φύσης των ίδιων των αγορών(Giddens,2014:181)

Ωστόσο αν από την μία πλευρά, η διακινδύνευση εστιάζει την προσοχή της στα προβλήματα που αυξημένη χρήση της τεχνολογίας προκαλεί στον άνθρωπο, από την άλλη πλευρά, έχει και μια θετική όψη εκείνη της καινοτομίας και της ευκαιρίας . Πρόκειται εθελούσια ανάληψη των κινδύνων ως απερίσπαστο στοιχείο της οικονομικής ενεργοποίησης . Αυτό το είδος κινδύνου ενέχει την έννοια του ρίσκου. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι επενδυτικές αποφάσεις ως κλειδί κάθε οικονομικής επιτυχίας(Giddens,1998:91-93). Για τον λόγο αυτό η μεταρρύθμιση των συστημάτων πρόνοιας, δεν περνάει μέσα από την σμίκρυνση των κινδύνων αλλά εκ του αντιθέτου, μέσω της εκμετάλλευσης του θετικού περιεχομένου των κινδύνων και συνακόλουθα του προσορισμού ενός μέρους των πόρων για την ενεργητική ανάληψη των κινδύνων αυτών. Η ενεργός ανάληψη των κινδύνων αποτελεί το ταυτολογικό ισοδύναμο της επιχειρηματικότητας(Giddens,1998: 162-163)

Η αναβαθμισμένη έννοια της ισότητας και του αποκλεισμού

Για τις θεωρητικές ατραπούς του Τρίτου Δρόμου σημαντική είναι και η μεταβολή στο νόημα της ισότητας αλλά και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η έννοια της ισότητας πρέπει να κατανοείται στην βάση ενός συμβολαίου αμοιβαιότητας μεταξύ εύπορων και άπορων κοινωνικών ομάδων με την προοπτική να ξεπεραστούν τα κοινά <<δεινά>> που αντιμετωπίζουν και οι δύο κοινωνικές ομάδες. Το κοινό συμφέρον των δύο αυτών κοινωνικών ομάδων θα πρέπει να ενώνεται για την προοπτική της αλλαγής του τρόπου ζωής τους και την **μετάβαση από τον παραγωγισμό στην παραγωγικότητα**. Η ισότητα εδώ πρέπει να αποτυπώνεται ως αποτέλεσμα αυτής της συνεργασίας. Τα στρώματα που θα βρίσκονται στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας, δεν θα μεταφέρουν πλέον πλούτο στους άπορους αλλά πολύ περισσότερο ευκαιρίες και κυρίως ευκαιρίες για ένταξη στην απασχόληση (Giddens,1999: 302,306-307). Για τον λόγο αυτό η **περιεκτική-μετά- σπανιακή κοινωνία** του Giddens αντιμετωπίζει την ισότητα ως **θετική συμπερίληψη**. Αυτό συνεπάγεται ότι το ανανεωμένο περιεχόμενο της ισότητας διέρχεται μέσα από σταθερή και αμετάκλητη ισότιμη παροχή των δικαιωμάτων του πολίτη σε όλα τα μέλη της κοινωνίας. Επίσης θετικό περιεχόμενο στην ισότητα σημαίνει και ισάξιες ευκαιρίες σε κάθε μέλος της κοινωνίας για πρόσβαση στην εργασία και ανάληψη εργασιακών καθηκόντων αλλά ταυτόχρονα και ισάξιες ευκαιρίες για πρόσβαση στην εκπαίδευση. Ωστόσο έχει αναδυθεί και μια νέα όψη του κοινωνικού αποκλεισμού η αντιμετώπιση της οποίας περνάει μέσα από τον αναστοχασμό του παραδοσιακού τρόπου πρόσληψης τη ισότητας. Πρόκειται εδώ για τον εθελούσιο αυτό-αποκλεισμό των πιο επιφανών στρωμάτων από την δημόσια σφαίρα και την απόσυρσή τους

από την πρόσβαση στα δημόσια αγαθά και υπηρεσίες(Giddens,1998:144-146). Στην βάση αυτής της νέας πραγματικότητας ένα ανανεωμένο κράτος πρόνοιας μπορεί να αναπροσδιορίσει το περιεχόμενο της ισότητας και να την μετατρέψει σε θετική μέσα από την αναδόμηση της <<φιλελευθεροποίησης του πολίτη>>. Η επανένταξη των τμημάτων της κοινωνίας που βρίσκονται στην κορυφή της , στην δημόσια σφαίρα και στον δημόσιο διάλογο αποτελεί μια σημαντική αφορμή για την μεταρρύθμισή του(Giddens,1998:149-150)

Η ενεργός γήρανση

Αναμφίβολα λόγω των διαρκών πιέσεων που δέχτηκαν τα ασφαλιστικά συστήματα της Ευρώπης κυρίως της Ιταλίας και της Γερμανίας, η νέα οπτική για την πρόνοια περνάει και μέσα από μια δριμυία κριτική για τα όρια συνταξιοδότησης. Για τον Giddens ωστόσο η συζήτηση αυτή αναθερμαίνει τον αναστοχασμό για την ίδια την έννοια του γήρατος. Στην *Κοινωνιολογία*, προβάλλεται η θέση ότι το γήρας δεν πρέπει αντιμετωπίζεται ως μια φυσική κατάσταση στην οποία ο ίδιος ο άνθρωπος παρακμάζει σωματικά και ψυχικά, ως μια φυσική διαδικασία που οδηγεί σε αλλοίωση των δυνάμεων και των δυνατοτήτων του ανθρώπου(Giddens,2002:201) Στην πραγματικότητα η ιδέα της γήρανσης συνεπάγεται ότι τα γηρατειά είναι μια φυσική κατάσταση για κάθε άνθρωπο που καλώς ή κακώς πρέπει να αποδεχτούμε. Η κατάσταση γήρατος δημιουργεί και νέες ευκαιρίες για τους ηλικιωμένους . Η αποχώρηση ενός ηλικιωμένου από την εργασία στα 65 χρόνια είναι δείγμα παθητικότητας και επιδοματικής εξάρτησης(Giddens,1998:167). Με άλλα λόγια το ξεκίνημα των γηρατειών μόλις από τα 65 χρόνια είναι μια κατασκευή την οποία το ίδιο το παραδοσιακό κράτος πρόνοιας δημιούργησε και ίσως η χαρακτηριστικότερη εξάρτηση από αυτό. Έτσι δεν συνεπάγεται μια μηχανιστική αναγωγή της ανικανότητας και της αρρώστιας κάποιου στα γηρατειά καθώς ένα αξιοσέβαστο ποσοστό(80%) των συνολικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι ηλικιωμένοι μπορεί να αλλάξει μέσα από συνολικότερες αλλαγές στον τρόπο ζωής τους (Giddens,1999:168-169) Για τον λόγο αυτό ο Giddens προτείνει την κατάργηση των παραδοσιακών ορίων συνταξιοδότησης και την αντιμετώπιση των ηλικιωμένων ως πηγή δημιουργίας και όχι ως τετελεσμένο εμπόδιο. Η αγορά εργασίας δεν θα γνωρίσει ιδιαίτερους κραδασμούς από την κατάργηση των ορίων συνταξιοδότησης καθώς οι ηλικιωμένοι θα μπορούν να αποχωρούν όποτε αυτοί θέλουν. Με τον τρόπο αυτό οι ηλικιωμένοι δεν θα αντιμετωπίζονται πλέον ως μια ξεχωριστή κατηγορία, οριστικά ξεκομμένοι από το υπόλοιπο σύνολο της κοινωνίας(Giddens,1998:168). Έτσι και αλλιώς ο Giddens υποστηρίζει ότι

στις μέρας έχει ξεκινήσει μια σημαντική προσπάθεια από τους ίδιους τους γέροντες να μην δέχονται αυτό το στίγμα του κοινωνικού αποκλεισμού, αλλά να προχωρούν σε πρωτοβουλίες και κινήσεις ώστε να αποκτήσουν ολοένα και μεγαλύτερη κοινωνική επιρροή (Giddens,2001:204).

Οι νέες αγορές εργασίας

Η ιδέα του Τρίτου Δρόμου για τον τρόπο που στήνονται οι νέες αγορές εργασίας για να ανταποκριθούν στις νέες ανάγκες της νέας πλανητικής οικονομίας δίνεται με χαρακτηριστικό τρόπο κυρίως στο μανιφέστο των Blair-Schroeder, στον πυλώνα IV. Οι σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις για να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα πρέπει να ακολουθούν και να εφαρμόζουν τις **ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης(ALMP)**. Οι τελευταίες απαιτούν ότι μεγάλα τμήματα που πληθυσμού που δεν έχουν μέχρι πρότινος εργασιακή εμπειρία αλλά και οι μακροχρόνια άνεργοι να επανατοποθετηθούν δραστικά και επιτακτικά στο ανταγωνιστικό περιβάλλον της νέας αγοράς εργασίας. Η μακροχρόνια περίοδος ανεργίας θεωρείται ότι λειτουργεί καταστρεπτικά πάνω τα άτομα καθώς ελαχιστοποιεί σημαντικά τις δεξιότητές τους. Η προηγούμενη μορφή πρόνοιας συντηρούσε σημαντικά μια τέτοια κατάσταση. Το δεσπόζον επιχείρημα, καθοριστικό κατά την κρίση μας, είναι ότι οι χαμηλόμισθες εργασίες αλλά και οι εργασίες μερικής διάρκειας είναι προτιμότερες από την ανεργία. Η απασχόληση θα δράσει ευεργετικά πάνω στους πρώην ανέργους καθώς θα τους δώσει τη ευκαιρία να αναπτύξουν περεταίρω τις δεξιότητες τους. Για την επίτευξη της στρατηγικής αυτής θα έπρεπε να ληφθούν μέτρα όπως:

- **‘make work pay’**. Το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων από την εργασία των μισθωτών, θα έπρεπε να παραμένει στις τσέπες του
- Στόχο-κατευθυνόμενα μέτρα προς ειδικές ομάδες του πληθυσμού όπως οι **μακροχρόνια άνεργοι και άλλες ευπαθείς κοινωνικές ομάδες** με σκοπό να επανατοποθετηθούν στην αγορά εργασίας στην βάση της αρχής **δικαιώματα μαζί με υποχρεώσεις**
- **Ενθάρρυνση των εργοδοτών** να προσλαμβάνουν νέο προσωπικό μέσα από φόρο-ελαφρύνσεις και μείωση των ασφαλιστικών εισφορών που καταβάλλουν
- **Δημιουργία επιχειρηματικού πνεύματος και ώθηση προς την αυτό-απασχόληση**. Για τον τρίτο δρόμο η κίνηση αυτή αποτελεί ένα σημαντικό ρίσκο και πρέπει να επιβραβεύεται και να υποστηρίζεται
- **Μεταρρύθμιση των Υπηρεσιών Απασχόλησης** στην κατεύθυνση της βέλτιστης και ταχύτερης εργασιακής αποκατάστασης (Blair-Schroeder,1998:10-12)

Το νέο κοινωνικό κράτος

Η ιδέα για την πρόταση περί ενός νέου κοινωνικού κράτους ως συνισταμένη των πέντε νέων αντιλήψεων που μόλις ανέφερα προκύπτει από την αξιοποίηση των μεταβολών που μόλις ανέφερα. Η ιδέα για το νέο μοντέλο πρόνοιας, θεμελιώνεται θεωρητικά το 1994 στο βιβλίο του Giddens *Πέραν της Αριστεράς και της Δεξιάς* και αναπτύσσεται περεταίρω στον *Τρίτο Δρόμο* το 1998. Την ιδέα αυτή για τον νέο τύπο πρόνοιας την βρίσκουμε ακόμη περισσότερο παγιωμένη στο *Η Ευρώπη στην Σύγχρονη εποχή* (2007). Σε ένα πρώτο στάδιο λοιπόν και κάτω από την ομπρέλα της γενεσιουργούς πολιτικής αναπτύσσεται η έννοια της **θετικής πρόνοιας** και της **πρωτογενούς πρόληψης**. Το νέο αυτό μοντέλο μπορεί να λειτουργήσει όταν τα συστήματα πρόνοιας απαγκιστρώνονται από την στενή έννοια της <<προληπτικής επιτήρησης>>, όταν αποδεσμεύονται από τα ασφυκτικά πλαίσια του παραγωγισμού και όταν δίνουν την θέση τους σε πολιτικές δευτέρων ευκαιριών και όταν καλύπτουν ευρύτερα κοινωνικά σύνολα (Giddens, 1999:208). Η θετική πρόνοια μπορεί αφενός να στηρίζεται στις όποιες παρεμβατικές λειτουργίες του κράτους, ωστόσο μπορεί να εμπλέκει διεθνή και παγκόσμια κανάλια στην παροχή των υπηρεσιών (Giddens, 1996:247). Ως παράδειγμα της πρωτογενούς πρόληψης ο Giddens αναφέρει τις στρατηγικές αντιμετώπισης του καπνίσματος, τις στρατηγικές πρόληψης της βίας και τις στρατηγικές πρόληψης των αυτοκινητιστικών ατυχημάτων. Σκοπός της πρωτογενούς πρόληψης είναι να τους αποτρέψει τους ανθρώπους από βλαβερές συνήθειες και να μεταβάλει το περιεχόμενο των στάσεων και των κοινωνικών κανόνων.

Κορμός του μοντέλου της θετικής πρόνοιας αποτελεί και η **πολιτική των δευτέρων ευκαιριών**. Χαρακτηριστική περίπτωση της πολιτικής των δευτέρων ευκαιριών, είναι η επέκταση των αγορών εργασίας ή η επανατοποθέτηση ανέργων και ηλικιωμένων στις αγορές εργασίας. Πρόκειται για μια συνολική αλλαγή στις ίδιες τις εμπειρίες των ατόμων. Η πολιτική των δευτέρων ευκαιριών, είναι άμεσα συνυφασμένη με την μετάβαση στην **κοινωνία του παραγωγισμού** (Giddens, 1999:293). Στην περίπτωση των ηλικιωμένων ανθρώπων μια πολιτική δευτέρων ευκαιριών, θα σήμαινε δημιουργική αξιοποίηση των ταλέντων και των δεξιοτήτων των ανθρώπων αυτών όπου η πρόωγη συνταξιοδότηση θα τους είχε στερήσει (Giddens, 1999:289).

Τέσσερα χρόνια μετά, στον *Τρίτο Δρόμο* τα επιχειρήματα αυτά επανέρχονται με έναν πιο προωθημένο τρόπο. Η αντίληψη της θετικής πρόνοιας, συνεπάγεται ότι η κάλυψη των παροχών πρόνοιας μπορεί να

γίνεται πέραν από το ίδιο το κράτος, κυρίως από μη κυβερνητικές οργανώσεις και από τα ίδια τα άτομα. Η πρόνοια θα συνδέεται αφενός με την δημιουργία πλούτου αλλά θα επικεντρώνεται και στην προώθηση της ευημερίας μέσω της ψυχολογικής υποστήριξης των πολιτών, όπως η παροχή συμβουλών μέσα από την καθαυτή οικονομική βοήθεια. Ο πυρήνας αυτής της νέας προσέγγισης είναι η **επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο** όρος εκ των ων ουκ άνευ για την δημιουργία **του κράτους των κοινωνικών επενδύσεων**(Giddens, 1998: 163-164). Τονίζεται δε ότι το επίπεδο των προνοιακών μεταβιβάσεων θα έπρεπε να παραμείνει στα ευρωπαϊκά επίπεδα ωστόσο ένα μεγάλο μέρος των δαπανών θα έπρεπε να κατευθύνεται για την δημιουργία κινήτρων και την δημιουργία ανάληψης κινδύνων εκ μέρους των πολιτών(Giddens,1998:171). Προτείνεται συνακόλουθα μια δέσμη προτάσεων για επικείμενες επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο.

- Θα πρέπει να δίνονται κίνητρα για την ανάπτυξη της **επιχειρηματικότητας** και την ανάπτυξη της **επιχειρηματικής κουλτούρας** κυρίως της αυτό-απασχόλησης. Η επιχειρηματικότητα κρίνεται ως σημαντική πηγή απασχόλησης σε καιρούς ανταγωνιστικούς.
- Θα πρέπει οι κυβερνήσεις να προωθούν την στρατηγική της **δια βίου εκπαίδευσης**. Η έννοια αυτή συλλαμβάνεται κυρίως με την έννοια της **κατάρτισης και της επανακατάρτισης** του εργατικού δυναμικού. Σε συνθήκες ανταγωνισμού όπου η μετακίνηση από εργασία σε εργασία είναι αρκετά συνήθης, οι άνθρωποι θα πρέπει να διαθέτουν όλα εκείνα τα εφόδια που θα τους επιτρέψουν να αναπροσαρμόζονται στα νέα εργασιακά περιβάλλοντα
- Σημαντική στρατηγική επένδυσης είναι και οι πολιτικές που αποσκοπούν στην **κινητικότητα των εργαζομένων**. Αυτού του είδους η κινητικότητα περνάει μέσα από την σύγκλιση των ασφαλιστικών και εκπαιδευτικών συστημάτων με προοπτική την δημιουργία ενός παγκόσμιου εργατικού δυναμικού
- Τέλος σημαντική πολιτική επένδυσης στους ανθρώπινους πόρους είναι και η **συμφιλίωση οικογενειακής ζωής και εργασίας**. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την ανάπτυξη του συστήματος της τηλε-εργασίας ή την ανάληψη έργων σε καθεστώς άδειας. Η μεγαλύτερη επένδυση στους ανθρώπινους πόρους συνεπάγεται την μεγαλύτερη αποκατάσταση της σχέσης αυτής(Giddens,1998:173-176)

Συνοψίζοντας ο Giddens, τονίζει ότι το νέο αυτό θεωρητικό μοντέλο της πρόνοιας αποσκοπεί στην ανασύσταση της **συμμετοχικής κουλτούρας** των πολιτών ως χαρακτηριστική έκφανση της **ενεργούς κοινωνίας**(Giddens,1998:177) Θετική πρόνοια σημαίνει ότι η

ελεύθερη προσωπικότητα και η αυτονομία του ατόμου έρχονται στο επίκεντρο. Η θετική πρόνοια έρχεται να επουλώσει τις πέντε παραδοσιακές πληγές του Beveridge που οδήγησαν και στην παγίωση του παραδοσιακού μοντέλου πρόνοιας, την Ένδεια, την Νόσο, την Άγνοια, την Αθλιότητα, την Οκνηρία(Giddens,1998:178-179).

Στο *Η Ευρώπη στην Παγκόσμια εποχή*, το επιχείρημα του νέου κράτους πρόνοιας το συναντάμε πιο εμπλουτισμένο. Στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες, όπως τουλάχιστον ο Giddens τις ορίζει το κράτος αποκτά όχι έναν τόσο ασφυκτικά παρεμβατικό ρόλο αλλά έναν ρυθμιστικό και πιο χαλαρό. Το κράτος μετατρέπεται σε έναν ρυθμιστικό μοχλό κοινωνικών επενδύσεων σε ένα **εξασφαλιστικό κράτος** που παρέχει τις απλώς τις αναγκαίες προϋποθέσεις, το αναγκαίο έδαφος στους ανθρώπους να επιβιώσουν. Τέτοια παραδείγματα είναι ο κατώτατος μισθός ή το εγγυημένο εισόδημα. Η δε πρόνοια συλλαμβάνεται πάλι στην θετική της διάσταση, ως ευημερία και ως θετική στόχευση βασικών επιδιώξεων (Giddens,2008:119-121). Ο Giddens τονίζει ότι η πρόνοια πρέπει να λάβει δόσεις προσωπικής **αυτονομίας και αυτοεκτίμησης** γεγονός που συνεπάγεται μια πιο αισιόδοξη στάση απέναντι στις κοινωνικό-οικονομικές μεταβολές. Για παράδειγμα η αναδιάρθρωση των αγορών εργασίας υπό τις επιταγές της νέας οικονομίας στην προοπτική της ευελιξίας θα πρέπει να αντιμετωπίζονται θετικά και αισιόδοξα ως δείγμα του τέλους της εξαρτημένης εργασίας και της απελευθέρωσης του ανθρώπου από το ασφυκτικό πλαίσιο της επιχείρησης(Giddens,2008:122-123).

Αναπόσπαστο στοιχείο αυτού του νέου μοντέλου πρόνοιας είναι η **ενεργοποίηση ή ενεργητικότητα**. Η ενεργητικότητα είναι ενδεικτική της μετάβασης από την θεραπευτική πρόνοια στην προληπτική. Η ενεργοποίηση για τον Giddens, έχει δύο σημαίνουσες διαστάσεις. Η πρώτη είναι η ενεργοποίηση ατόμων όπως οι ανάπηροι ή άτομα με ειδικές ανάγκες που θέλουν να ζήσουν μια πιο ολοκληρωμένη ζωή και μπορούν να επωφεληθούν από την τεχνολογία. Αναφέρεται κυρίως σε άτομα τα οποία σφαλερά θεωρούνταν κοινωνικά αποκλεισμένα, ωστόσο η νωετερικότητα προσφέρει εκείνα τα απαραίτητα μέσα για να μπορέσουν τα άτομα αυτά να έχουν ενεργητικό ρόλο στο κοινωνικό σύνολο (Giddens,2008:124-125). Η δεύτερη διάσταση της ενεργούς πρόνοιας αναφέρεται την ηθελημένη οικονομική δραστηριότητα του ατόμου που μέχρι πρότινος θεωρούνταν εξαρτημένος από προνοιακά επιδόματα, στην τοπική του κοινωνία. Στην κατεύθυνση αυτή ΜΚΟ, κοινωνικές επιχειρήσεις αλλά και διευθυντικά στελέχη των επιχειρήσεων θα πρέπει караδοκούν ώστε στο πλαίσιο του νέου επιχειρηματικού πνεύματος να καλύψουν τις νέες αυτές ανάγκες (Giddens,2008:126-127)

Την ίδια στιγμή το νέο μοντέλο πρόνοιας επιζητά ένα **καινούργιο ισοζύγιο ανάμεσα στην ιδιωτική και την δημόσια κάλυψη των αναγκών**. Το άτομο πρέπει να μάθει να δρα και ως καταναλωτής – πολίτης αλλά και αντίστροφα, ως πολίτης-καταναλωτής. Για τον Giddens η ιδιωτικοποίηση των δημοσίων υπηρεσιών μπορεί να ενέχει ευεργετικά αποτελέσματα. Έτσι και αλλιώς η αναγνώριση της καλής κοινωνίας περνάει μέσα από την ισορροπία ανάμεσα σε μια ανταγωνιστική οικονομία τριτογενούς τομέα και σε ένα δημοκρατικό κράτος(Giddens,2008:129-130) Αυτό που όμως που τείνει να επισημαίνει ο Giddens και για τον λόγο αυτό τίθεται και κριτικά απέναντι στην υπερβολική εισχώρηση της αγοράς σε τομείς πρόνοιας είναι ότι η ελεύθερη αγορά μπορεί να οδηγήσει στην κατάρρευση της δημόσιας τάξης(Giddens,2008:131) Ο νέος τύπος πρόνοιας έτσι όπως τουλάχιστον θεωρητικά τον στήνει ο Giddens, περνά και μέσα από μια πιο βελτιωμένη παροχή υπηρεσιών πρόνοιας. Η τελευταία περνά μέσα **προσωποποίηση** των υπηρεσιών αυτών και την ενδυνάμωση των χρηστών τους. Η θέση αυτή για τον Giddens, δεν συνεπάγεται ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών πρόνοιας αλλά πολύ περισσότερο αναβάθμιση των ικανοτήτων του προσωπικού που ασκεί τις υπηρεσίες αυτές. Πρόκειται με άλλα λόγια για έναν <<ψυχολογικό αυτοπροσδιορισμό>> (Giddens,2008:133) .

Στο *Μετά τον Τρίτο Δρόμο* ο Giddens, θέτει το ζήτημα ενός κράτους που διασφαλίζει και συνεπώς ρυθμίζει, ρυθμίζοντας μάλιστα δημιουργεί ένα σύνολο μεγαλύτερων αποτελεσμάτων και ευκαιριών. Το κράτος δίνει τα μέσα στους πολίτες για την επίτευξη των στόχων τους αλλά με κάποιο τρόπο πρέπει να εγγυάται και για την επίτευξη των στόχων. Το κράτος που διασφαλίζει και εγγυάται απομακρύνεται από το παραδοσιακό μεγάλο κράτος και μετατρέπεται σε ένα κράτος που υπόκειται σε μεταρρύθμιση ώστε για να δημιουργηθεί ένα μεγαλύτερο συμβόλαιο εμπιστοσύνης με τους πολίτες. Εντός της πλουραλιστικής κοινωνίας, το κράτος που μεταρρυθμίζει συνεπάγεται καταμερισμό ευθυνών με τους πολίτες(Giddens,2008:109-110)

Η νέα οπτική για τον ρόλο του κράτους προβάλλεται και στο *μανιφέστο των Blair-Schroeder*. Το νέο οικονομικό περιβάλλον, επιτάσσει ένα **ενεργητικό κράτος**. Καθώς η δομή της νέας οικονομίας στηρίζεται στην γνώση οι εργαζόμενοι θα πρέπει να μπορούν να είναι άρτια εξοπλισμένοι σε επίπεδο δεξιοτήτων ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν και στις πιο σύνθετες απαιτήσεις της αγοράς εργασίας. Η αποστολή του κράτους είναι να στρέψει μέσα από την παροχή κατάλληλων δομών, τα άτομα στην κατεύθυνση αυτή. Το *μανιφέστο* δίνει θέση προτεραιότητας στην αποστολή αυτή του κράτους. Μαζί με τους τοπικές **εργοδοσίες** και τα συνδικάτα πρέπει να διαμορφωθούν κατάλληλα προγράμματα κατάρτισης και παροχής εξειδικευμένων και ποιοτικών δεξιοτήτων που θα επιτρέπουν μια πιο εύκολη και ομαλή

μετάβαση στην αγορά εργασίας στους νέους ανθρώπους(Blair-Schroeder,1998:8-9)

Μέρος Δεύτερο

Από την θεωρία στην πράξη. Κόμματα και πεδία μεταρρύθμισης.

Στο κεφάλαιο αυτό, κομβικής σημασίας για την μελέτη αυτή, θα προσπαθήσω να εξετάσω τον Τρίτο Δρόμο στην πράξη. Πιο συγκεκριμένα επιλέγοντας τις περιπτώσεις των Νέων Εργατικών στην Μ. Βρετανία και του SPD στην Γερμανία, θα προσπαθήσω να παρακολουθήσω σε μια πρώτη φάση τις οργανωτικές αλλαγές μέσα στα ίδια τα κόμματα, αλλαγές που όπως θα καταδείξω σηματοδότησαν την αλλαγή πολιτικής γραμμής μέσα στα κόμματα αυτά, την οικονομική πολιτική τους και κυρίως τις μεγάλες μεταρρυθμίσεις που προχώρησαν τα κόμματα αυτά στα συστήματα πρόνοιας. Ο Τρίτος Δρόμος δεν ακολουθήθηκε μόνο στις περιπτώσεις της Μ. Βρετανίας και της Γερμανίας. Παραλλαγές του Τρίτου Δρόμου και ανάλογα μεταρρυθμιστικά σχήματα που ακολουθούσαν την γραμμή αυτή εφαρμόστηκαν και στην Πορτογαλία από το PS (Partido Socialista) υπό την ηγεσία του Antonio Guterres στην από το 1995 ως το 2002 αλλά και στις λεγόμενες πορτοκαλί κυβερνήσεις στο Βέλγιο(κυβέρνηση Verhofstadt) και στην Ολλανδία (Κυβέρνηση Wim Kok), αν και τα κυβερνητικά αυτά σχήματα απέφευγαν να χρησιμοποιούν στην ρητορική τους την έννοια 'Τρίτος Δρόμος'(Bonoli and Powell, 2004) Ωστόσο η επικέντρωση θα γίνει στα παραδείγματα των Νέων Εργατικών και του SPD, όχι γιατί είναι περισσότερο σημαντικά από τα υπόλοιπα αλλά γιατί πρώτον είναι τα πιο ενδεικτικά, τα πιο χαρακτηριστικά αλλά και γιατί τα κόμματα αυτά ήταν στο σύνολό τους εκπρόσωποι της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας που αφορά την μελέτη αυτή.

Τονίζω λοιπόν ότι το κύριο βάρος της μελέτης μου θα πέσει στις μεταρρυθμίσεις που έγιναν από τα κόμματα αυτά στις αγορές εργασίας των δύο χωρών. Επισημαίνω ότι η ενεργός κοινωνική προστασία πόσο μάλλον η προώθηση των Ενεργητικών Πολιτικών Απασχόλησης(ALMP) ήταν και το κεντρικό πολιτικό διακύβευμα για την νέα αντίληψη πρόνοιας που είχε ο Τρίτος Δρόμος. Με άλλα λόγια, η ενεργοποίηση των ανέργων και η στρατηγική από την πρόνοια στην εργασία, υπήρξε θεμελιώδες χαρακτηριστικό του κοινωνικού κράτους του Τρίτου Δρόμου, μια στρατηγική που περνούσε από την επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο την βοήθεια αναζήτησης εργασίας και τα κίνητρα για εργασία(Huo, 2008:191)

5. Οι Νέοι Εργατικοί και η μεγάλη μεταρρύθμιση

5.1.1 Οργανωτικές μεταβολές

Στην Μεγάλη Βρετανία, το πολιτικό υποκείμενο έκφρασης του Τρίτου Δρόμου, ήταν το κόμμα των Νέων Εργατικών. Οι Νέοι Εργατικοί έγιναν Κυβέρνηση την πρώτη Μάη του 1997 και επέστρεψαν στην εξουσία μετά από 18 ολόκληρα χρόνια. Το κόμμα των Νέων Εργατικών εντάσσεται στο γενικότερο σχήμα της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας. Στην πραγματικότητα ο ιδεολογικός μετασχηματισμός του κόμματος είχε ξεκινήσει ήδη από το 1988 με το περίφημο ντοκουμέντο *Δημοκρατικοί Σοσιαλιστικοί στόχοι και αξίες*. Χαρακτηριστικό του ντοκουμέντου ήταν, ότι ο βασικός στόχος των Εργατικών ήταν <<η δημιουργία μιας γνήσιας ελεύθερης κοινωνίας στην οποία θεμελιακός σκοπός της κυβέρνησης είναι η προστασία και η επέκταση της ατομικής ελευθερίας>>(Σασούν,2001:401). Το δεύτερο μεγάλο ντοκουμέντο της εποχής του Εργατικού Κόμματος, το 1990 *Κοιτάζοντας το μέλλον* συνέτασσε έναν κατάλογο συγκριτικών αδυναμιών της Βρετανίας μπροστά στις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες όπως το άδικο φορολογικό της σύστημα, η υποδεέστερη παραγωγή, η απουσία κατάρτισης, η απουσία ενός σύγχρονου ανταγωνιστικού κλίματος, η υποχώρηση των ατομικών και των κοινωνικών δικαιωμάτων των εργατών. Το ιδιότυπο αυτό μανιφέστο υποδείκνυε ότι πρώτον ότι τα μειονεκτήματα της Μ. Βρετανίας οφείλονταν στην κακή διαχείριση των συντηρητικών κυβερνήσεων και όχι στις δομικές αδυναμίες της καπιταλιστικής παραγωγής και ότι δεύτερον το Εργατικό Κόμμα αποζητούσε να μεταρρυθμίσει τον καπιταλισμό και να τον κάνει πιο ανταγωνιστικό (Σασούν,2001:399-400)

Οι Νέοι Εργατικοί προέκυψαν από μια συνισταμένη τριών παραγόντων. **Πρώτον** η αλλαγή στην ηγεσία του κόμματος το 1994 μετά τον θάνατο του John Smith και ανάληψη της ηγεσίας από τον Tony Blair. Η αλλαγή στην ηγεσία του κόμματος συνοδεύτηκε και με μια σειρά οργανωτικών αλλαγών στο κόμμα όπως ή προσπάθεια για διεύρυνση των μελών του(από 261.000 το 1991 σε 400.000 το 1996). Η οργανωτική αυτή αναδιάρθρωση στο κόμμα επέφερε και ρήξη των Νέων Εργατικών με τα συνδικάτα που παραδοσιακά το στήριζαν. **Δεύτερον**, βασική αλλαγή ήταν η κατάργηση του άρθρου 4 από το καταστατικό του κόμματος, μια συμβολική αλλά και ουσιαστική συνάμα κίνηση. Το κόμμα άλλαζε γραμμή πλεύσης. Άφηνε πίσω του τις δεσμεύσεις για δημόσια ιδιοκτησία και αναπροσανατολιζόταν γύρω από την λογική ‘ ευκαιρίες για όλους’.

Τρίτον το κόμμα άλλαξε και οριστικά εκλογική στρατηγική¹. Ως εξέχων σύμβουλος του κόμματος ορίζονταν ο Philip Gould, πρώην σύμβουλος του Bill Clinton. Η άμεση επιρροή από τους Νέους Δημοκράτες και η ανασύνταξη του νέου κέντρου στα πολιτικά πρότυπα των ΗΠΑ έκαναν το κόμμα να προσβλέπει εκλογικά στην μεσαία τάξη αλλά και να κοιτάζει με καλό μάτι την αλλαγή στα συστήματα πρόνοιας που εφάρμοσε ο Clinton (Merkel, 2008:40-42). Η παρατήρηση αυτή έχει την δική της ιδιαίτερη σημασία. Τον Ιανουάριο του 1993, ο Gould μαζί με την Hewitt συνέταξαν μια έκθεση στην οποία αξιολογούσαν την εκλογική στρατηγική του Clinton. Η έκθεση αυτή είχε συμβολικό και ουσιαστικό χαρακτήρα καθώς έδινε την δυνατότητα στην ανανεωτική πτέρυγα του Εργατικού Κόμματος, να ‘μάθει’ και να ‘λάβει σωστά διδάγματα’ αν ήθελε να αποφύγει τα λάθη του 1992 και να προσβλέπει σε μια εκλογική νίκη. Έτσι λοιπόν το Εργατικό κόμμα με βάση αυτή την έκθεση, θα έπρεπε να μιμηθεί το παράδειγμα των Νέων Δημοκρατών και να στρέψει την προσοχή του σε πεδία πολιτικής που παραδοσιακά ήταν αδύναμο(έγκλημα, οικονομική πολιτική) για την προσέλκυση ψηφοφόρων από τα μεσαία κοινωνικά στρώματα. Τα πορίσματα της έκθεσης αυτής για την εκλογική στρατηγική των Νέων Δημοκρατών ήταν:

- Ανασυγκρότηση της ταυτότητας του κόμματος
- Άμεση οργανωτική ανασυγκρότηση του κόμματος
- Χρήση μιας πιο φιλικής γλώσσας για την προσέλκυση των ψηφοφόρων
- Ανάπτυξη συμβολικών πολιτικών όπως το έγκλημα και η πρόνοια
- Ιδιαίτερη έμφαση στο γυναικείο φύλο
- Ανοιχτή και διαφανή εκλογική εκστρατεία, παρουσιάζοντας τον Clinton ως έναν καθημερινό άνθρωπο(Powell,1999: 266-267)

Είναι γεγονός λοιπόν ότι αυτό που ονομάστηκε ‘Νέοι Εργατικοί’ και εκφράστηκε μέσα από την ανανεωτική πτέρυγα στο κόμμα των Εργατικών και που εκπροσωπήθηκε από τους Blair και Brown αναζήτησε τα πρότυπα αυτού του νέου στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού, Η ανανεωτική πτέρυγα του κόμματος προσπάθησε να παγιώσει την σχέση αυτή ανάμεσα στους Νέους Εργατικούς και στους Νέους Δημοκράτες μέσα από μια σειρά επισκέψεων των ίδιων των Blair και του Brown στις ΗΠΑ πριν και μετά το 1997, επισκέψεις που βέβαια είχαν συμβολικό χαρακτήρα. Έγινε μια ταυτόχρονη προσπάθεια μέσα από δημοσιεύσεις

¹ Για την αποτύπωση της εκλογικής στρατηγικής των Νέων Εργατικών, βλ. Mark William -Jones: Electoral Strategy of New Labour in Britain, *Political Science Quarterly*, vol 120, no. 4 (Winter 2005/2006), pp 653-673

του Blair να παγιωθεί η αντίληψη ότι το κόμμα του με εκείνο των Νέων Δημοκρατών είναι 'αδελφοποιημένα' και ότι είναι οι κοινές τους αξίες που τα φέρνουν κοντά και στις ίδιες πολιτικές ατραπούς(Powell, 1999:265)

Στις γραμμές του κόμματος πράγμα το οποίο εκφράζονταν κυρίως από την ηγεσία του, γίνονταν μια συστηματική προσπάθεια να οικοδομηθεί μια νέα αντίληψη περί εκσυγχρονισμού και οριστικής ρήξης με το παρελθόν και κυρίως με το παλαιό πρότυπο του Εργατικού Κόμματος. Δεν είναι τυχαίο ότι την περίοδο 1997-1999 ο Blair σε 53 λόγους του χρησιμοποίησε 87 φορές την λέξη εκσυγχρονισμός(Fravetto, 2003: 128). Επιπλέον, η μετάβαση από το παλιό στο νέο φαίνεται να διαμήνυε κάτι βαθύτερο στις τάξεις του Νέου Εργατικού Κόμματος. Αυτό ήταν υιοθέτηση μιας πιο φιλελεύθερης κοινωνικής κουλτούρας με έμφαση στα ατομικά δικαιώματα και υποχώρηση του παλαιού κολλεκτιβισμού.

Όπως παρατηρεί ο Ματσαγγάνης, οι Νέοι Εργατικοί ορίστηκαν από μια συστηματική προσπάθεια κυρίως σε επίπεδο ηγεσίας να καρποφορήσει μια ουσιαστική ρήξη με το παρελθόν και μια αναθεώρηση αξιών στην προοπτική μιας νέας φυσιогνωμίας του κόμματος. Η νέα αυτή φυσιогνωμία φέρει πολλά κληροδοτημένα στοιχεία από την πολιτική της Θάτσερ και στοιχεία κοινωνικού συντηρητισμού σε επίπεδο οικονομίας, πολιτικής και εργασιακών σχέσεων(Ματσαγγάνης,2002:156-157). Η συνολική προσπάθεια των Νέων Εργατικών απηχεί στην συνολική παράδοση της σοσιαλιστικής τάσης του <<αναθεωρητισμού>> που χάραξαν οι Bernstein την δεκαετία του 1890 και Crosland το 1950(Ματσαγγάνης,2002:163)

Ο Blair, κατέτασσε την πολιτική των Νέων Εργατικών στην πολιτική και τις αξίες του Τρίτου Δρόμου. *‘Ο << Τρίτος Δρόμος>> είναι κατά την άποψη μου η καλύτερη ετικέτα για την νέα πολιτική που σφυρηλατεί προοδευτική αριστερά στην Βρετανία και αλλού. Ο Τρίτος Δρόμος αντιπροσωπεύει μια εκσυγχρονισμένη Σοσιαλδημοκρατία, που υπερασπίζεται με πάθος την κοινωνική δικαιοσύνη και τους στόχους της Κέντρο-αριστεράς, αλλά ταυτόχρονα είναι ευέλικτη, καινοτόμος και προωθημένη, ως προς τα μέσα για την επίτευξη των στόχων αυτών.*(Blair,2002:427)

5.1.2Οικονομική πολιτική

Στο προεκλογικό πρόγραμμα του 1997, το κόμμα δεσμεύονταν ότι η οικονομική σταθερότητα ήταν ο πιο ουσιαστικός στόχος . Το ζητούμενο

ήταν χαμηλοί δείκτες πληθωρισμού και μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη. Οι στόχοι του κόμματος ήταν ο χαμηλός πληθωρισμός, η αύξηση των προσδόκιμων ζωής και τα σταθερά ποσοστά απασχόλησης. Σύμφωνα με τις προεκλογικές δεσμεύσεις του κόμματος ο πληθωρισμός δεν θα έπρεπε να ξεπερνά το 2,5% και για τον λόγο αυτό ήταν αναγκαία μια σημαντική μεταρρύθμιση στο τραπεζικό σύστημα της Αγγλίας. Επίσης υπήρχε μια δέσμευση για ένα πιο δίκαιο φορολογικό σύστημα, χωρίς καμία αύξηση στον φόρο εισοδήματος, ένα φορολογικό σύστημα που θα ευνοούσε πολλούς, όχι λίγους. Επίσης στις προεκλογικές δεσμεύσεις του κόμματος περιλαμβάνονταν και η δημιουργία ενός πιο αποδοτικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Για την προώθηση του στόχου αυτού, οι Νέοι Εργατικοί θα προχωρούσαν σε :

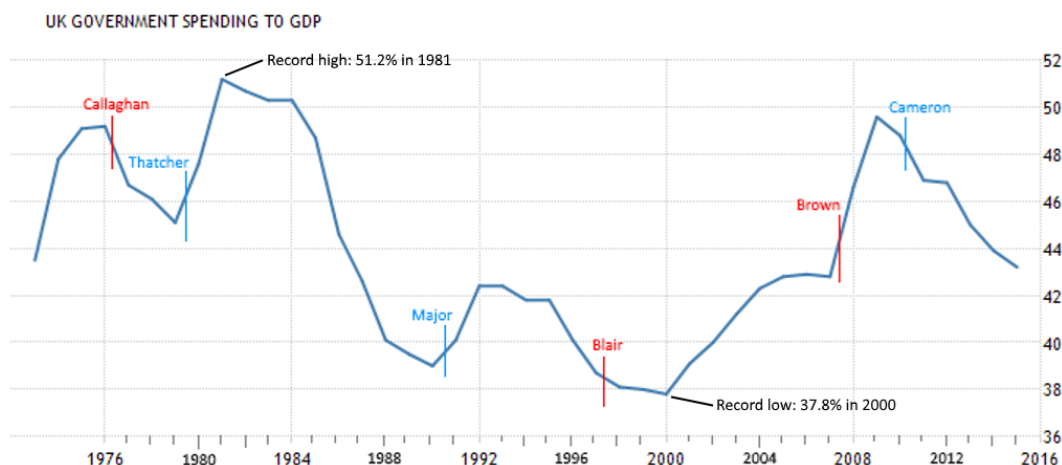
- Δημιουργία ενός επιχειρηματικού κλίματος με την καλλιέργεια δεξιοτήτων και την δημιουργία νέων αγορών
- Την δημιουργία ενός νέου νομικού πλαισίου για τις επιχειρήσεις πιο ανταγωνιστικό
- Νέα μέτρα για την στήριξη των μεσαίων επιχειρήσεων
- Προώθηση του Βασικού Μισθολογίου
- Στήριξη της τοπικής επιχειρηματικότητας
- Ισχυρή παρουσία της Βρετανίας στην Ευρώπη(New Labour, 1997)

Σχετικά με την οικονομική πολιτική των Νέων Εργατικών, ο Blair θεωρούσε πως η νέα οικονομία όπως και η νέα πολιτική είναι ριζικά διαφορετική. Λυδία λίθος της είναι οι **υπηρεσίες**, η **γνώση**, οι **δεξιότητες** και οι **μικρές επιχειρήσεις**. Η δε συνεργασία των Νέων Εργατικών με τον επιχειρηματικό κόσμο κρινόταν μείζονος σημασίας. Για τον Blair, οι επιχειρήσεις θα έπρεπε να νιώθουν σιγουριά ώστε να μπορούν να συσσωρεύσουν κεφάλαιο και να μπορούν αν ανοίγουν νέες θέσεις εργασίας αλλά και να συμβάλουν στην αιεφόρο ανάπτυξη. Ταυτόχρονα θεωρούσε σημαντικό μέσο για την επίτευξη της οικονομικής πολιτικής των Νέων Εργατικών, την μεγαλύτερη σταθερότητα και διαφάνεια στην πολιτική του προϋπολογισμού(Blair,2002:441-442)

Οι πιο σημαντικές κινήσεις της οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης Blair ήταν οι ακόλουθες. **Πρώτον**, σε επίπεδο νομισματικής πολιτικής η ανεξαρτητοποίηση της Τράπεζας της Αγγλίας και η χάραξη της νομισματικής πολιτικής από την Επιτροπή Νομισματικής Πολιτικής(Monetary Policy Committee) έδιναν την δυνατότητα στην ίδια την Κυβέρνηση να χαράζει τα επιθυμητά επίπεδα όπου θα κυμαίνεται ο πληθωρισμός(2,5%) και η Επιτροπή να καθορίζει απλώς το ύψος των

επιτοκίων έτσι ώστε αφενός να αποφεύγονται οι όποιες πληθωριστικές και αποληθωριστικές πιέσεις και από την άλλη να ενισχύεται η αξιοπιστία στα μάτια των χρηματαγορών. Πρόκειται για μια κίνηση εμπνευσμένη από την αμερικανική εμπειρία όπου η νομισματική πολιτική χαράζονταν από το Ομοσπονδιακό Αποθεματικό Τραπεζικό Σύστημα(Federal Reserve Bank System)(Merkel, 2003: 45-46,Romano, 2006:94,).

Δεύτερον σημαντική κίνηση υπήρξε ο έλεγχος του κρατικού προϋπολογισμού. Σε επίπεδο δημοσιονομικής πολιτικής η Κυβέρνηση Blair , ακολούθησε το παράδειγμα της δημοσιονομικής πειθαρχίας του Clinton. Η δημοσιονομική πολιτική της κυβέρνησης Blair ορίζονταν από την κυριαρχία χαμηλής φορολογίας και υψηλή αύξηση εσόδων. Η λογική πίσω από αυτή την στρατηγική και συμβατή με την νεοκλασική θεωρία, ήταν ότι η χαμηλή φορολογία θα τόνωνε της επενδύσεις, ενώ ένα σημαντικό μέρος των δαπανών θα κατευθύνονταν προς τις ιδιωτικές επενδύσεις(Romano,2006:89) Έτσι λοιπόν από την μια η κυβέρνηση Blair προχωρούσε στην δημιουργία ενός πιο φιλικού επιχειρηματικού κλίματος με την μείωση του εταιρικού φόρου από 33% σε 30% και εισήγαγε τον φορολογικό δείκτη του 20% σε επιχειρήσεις με ετήσια κέρδη λιγότερα από 300.000 λίρες(Romano, 2006: 89). Από την άλλη αυτή η δημοσιονομική πειθαρχία του τύπου ‘χαμηλότεροι φόροι-λιγότερες δημόσιες δαπάνες αποτυπώνονταν στην ελάττωση των δημοσίων δαπανών όπου το 2000 το ποσοστό των δημοσίων δαπανών άγγιζε το 37,8% . Στον κάτωθι πίνακα αποτυπώνεται πίνακα

Ακολουθώντας τόσο το πρότυπο του Clinton και σε αυτόν το τομέα αλλά και το μοντέλο της νέα μεικτής Οικονομίας του Τρίτου Δρόμου, η κυβέρνηση Blair φαίνεται να έδωσε σημαντικό έδαφος και στην ιδιωτική

επιχειρηματική πρωτοβουλία. Την θέση αυτή την στηρίζουμε σε δύο βασικές ενδείξεις. Πρώτον η δημιουργία αυτού του ευνοϊκού φορολογικού κλίματος με την μείωση των φορολογικών συντελεστών από 33% σε 30% όπως ήδη σημειώσαμε. Δεύτερον η κυβέρνηση Blair εισήγαγε το αμερικανικό πρότυπο του PFI(Private Finance Initiative), με λίγα λόγια έντονη και δραστήρια συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στην παροχή δημοσίων υπηρεσιών. Με όρους πολιτικής οικονομίας το επιχείρημα υπέρ της παροχής δημοσίων υπηρεσιών από τον ιδιωτικό τομέα συνοψίζεται τόσο στην βέλτιστη ικανότητα του τελευταίου να παράγει ανώτερης ποιότητας προϊόντα συγκριτικά με την κυβέρνηση αλλά και στο ότι επιτρέπει στην εκάστοτε κυβέρνηση να συμφιλώσκει το αίτημα για αυξημένες δαπάνες την δημοσιονομική πειθαρχία την χαμηλή φορολογία. Υπολογίζεται έτσι ότι ανάμεσα στην περίοδο 1997 και 2001, έλαβαν χώρα 150 προγράμματα (520 σχολεία και 35 νοσοκομεία) ενώ σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Βρετανικού Υπουργείου Οικονομικών τα ίδια έτη η συμμετοχή του ιδιωτικού κεφαλαίου ανήλθε σε 258%(Romano,2006: 102-103)

Προχωρώντας σε μια αποτίμηση της οικονομικής πολιτικής του Τρίτου Δρόμου στην Μ. Βρετανία μπορούμε να πούμε τα ακόλουθα. Η οικονομική πολιτική που ακολούθησε η κυβέρνηση Blair μετά το 1997, επηρεάστηκε σημαντικά από τους όρους της Συνθήκης του Μάαστριχ και του Συμφώνου Σταθερότητας. Η πολιτική αυτή κατευθύνεται μέσα από την ύπαρξη μιας ημί-ανεξάρτητης Κεντρικής Τράπεζας και αποβλέπει στην διατήρηση χαμηλών ποσοστών του πληθωρισμού(Arestis, Sawyer, 2001:46). Πρόκειται για ένα ιδιαίτερο μείγμα μονεταριστικής από την μία πλευρά και νεό-κεϋνσιανής από την άλλη οικονομικής θεωρίας(Merkel,2008:48). Σύμφωνα με την μελέτη του Flavio Romano που επικαλούμαστε, οι οικονομικές κατευθύνσεις της κυβέρνησης Blair που εφαρμόστηκαν έμοιαζαν εξαιρετικά με εκείνες του Clinton. Πρόκειται για μια οικονομική πολιτική που ταλαντεύεται ανάμεσα στην νεοκλασική θεωρία και στην αυστηρή δημοσιονομική πειθαρχία. Χαρακτηριστικά της είναι: μειωμένες κυβερνητικές δαπάνες , η μείωση των δημοσίων επενδύσεων, οι προσπάθειες για μείωση του χρέους και οι χαμηλοί συντελεστές φορολόγησης καθώς και η αυξημένη συμμετοχή του ιδιωτικού κεφαλαίου στην παραγωγή και στην παροχή δημοσίων επενδύσεων(Romano,2006:111). Ο κύριος στόχος της οικονομικής πολιτικής του Brown, ήταν η οικονομική σταθερότητα και οικονομικές επιδόσεις ανάλογες με εκείνες των Νέων Δημοκρατών του Clinton.(Powell,1999:269). Χαρακτηριστικά ήταν και τα λόγια του ίδιου του Brown, ότι ‘δουλεύουμε μαζί με τους ευρωπαϊκούς εταίρους μας να δημιουργήσουμε μια Νέα Ευρώπη πιο δυναμική, πιο ανταγωνιστική πιο ανοιχτή-μαθαίνοντας από τις επιχειρηματικές και ευέλικτες αγορές εργασίας της αμερικανικής οικονομίας’.(Powell, 1999:270). Φαίνεται ότι αυτή η οικονομική πολιτική ακολουθούσε τα οικονομικά θεωρητικά

μονοπάτια του Τρίτου Δρόμου καθώς ο τελευταίος πρότεινε το πρότυπο μιας νέας μεικτής οικονομίας όπου πάγιο χαρακτηριστικό της ήταν η γόνιμη συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα αναδεικνύοντας αφενός την ισχυρή δυναμική του επιχειρηματικού κλίματος προς όφελος πάντοτε των πολιτών(Giddens,1998:141)

5.1.3 Παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας

Σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής ο πυρήνας των μέτρων στην Μ. Βρετανία, εστίασε σε **δομικές αλλαγές στην αγορά εργασίας** στην χώρα. Ο ίδιος ο Blair, στο κλασικό του δοκίμιο που επικαλούμαστε, τόνιζε χαρακτηριστικά *‘ Ο Τρίτος Δρόμος αντιμετωπίζει την πρόκληση της σύγχρονης απασχόλησης διευρύνοντας την πρόνοια για εργασία, αυξάνοντας την αξία της εργασίας και επενδύοντας στις δεξιότητες των εργαζομένων. Ο Τρίτος Δρόμος αναγνωρίζει ότι σε μια πιο επισφαλή και απαιτητική αγορά εργασίας, οι άνθρωποι θα πρέπει να αλλάζουν όλο και πιο συχνά δουλειά και πιστεύει ότι ο ρόλος των κυβερνήσεων θα είναι ζωτικής σημασίας για τον εξοπλισμό των ατόμων με εφόδια που οδηγούν στην ευημερία...Επιπλέον η πολιτική σε μικροεπίπεδο- εκπαίδευση, κατάρτιση, πρόσβαση σε αγορές κεφαλαίου και εργασίας, ανταγωνισμός στην αγορά προϊόντων, επενδύσεις σε υποδομή, επιστήμη και τεχνολογία- κρατάει το κλειδί της μακροπρόθεσμης ευημερίας και κάθε πλευρά της έχει κεντρική σημασία για την πολιτική ατζέντα των Νέων Εργατικών...Η κύρια πηγή αξίας και ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στην σύγχρονη οικονομία είναι το ανθρώπινο και διανοητικό κεφάλαιο. Από εδώ πηγάζει και η κυρίαρχη προτεραιότητα που προσδίδουν οι Νέοι Εργατικοί στην εκπαίδευση και την κατάρτιση -όχι μόνο στα σχολεία αλλά και στην εφ’ όρου ζωής μάθηση, από το νηπιαγωγείο μέχρι την Τρίτη ηλικία...Σε έναν κόσμο γρήγορων αλλαγών η επιχειρηματικότητα θα μετατραπεί σε κεντρικό προσόν, το οποίο θα χρειάζονται όλοι οι νέοι μας για να μπορούν να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες που αναδύονται από την επιστήμη και την τεχνολογία, από την κουλτούρα και τις επικοινωνίες ...Η αποτελεσματική πρόσβαση στην αγορά εργασίας είναι το κλειδί για την προσωπική ευημερία και οι Νέοι Εργατικοί οργανώνουν κρατικές υπηρεσίες πρόνοιας και εκπαίδευσης -με άξονα το πρόταγμα του εξοπλισμού των ανθρώπων με προσωπικά εφόδια που είναι απαραίτητα, για να αξιοποιήσουν στο έπακρο το ταλέντο τους στην εργασία ’(Blair,2002:444-447)*

Αν στο σημείο του δοκιμίου του που μόλις αναπτύξαμε έδινε την γενική νότα των μεταρρυθμίσεων, σε άλλο προσπαθούσε να τις δικαιολογήσει υπό το γενικότερο σύνθημα του Τρίτου Δρόμου ότι οι τα δικαιώματα, πρέπει να συνοδεύονται και από τις αντίστοιχες υποχρεώσεις, τονίζοντας ότι *‘Θέλω να δώσω έμφαση στις ευκαιρίες,*

θεωρώντας τες αξία-κλειδί για την νέα πολιτική...Ωστόσο η προαγωγή των ίσων ευκαιριών, δεν συνεπάγεται μια χονδροειδή ομοιομορφία στην παροχή υπηρεσιών πρόνοιας ή δημοσίων υπηρεσιών. Ούτε πρέπει η σύγχρονη Αριστερά να έχει μια στενή αντίληψη για τις ευκαιρίες...Στην διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, η υπευθυνότητα και το καθήκον, ήταν θέματα που ανήκαν αποκλειστικά στην Δεξιά. Κάτι τέτοιο δεν ισχύει πια...Για πολύ καιρό, το αίτημα προς το κράτος για δικαιώματα, διαχωρίζονταν από τα καθήκοντα που απέρρεαν από την ιδιότητα του πολίτη και από το πρόταγμα της αμοιβαίας ευθύνης και θεσμών. Τα επιδόματα ανεργίας καταβάλλονταν χωρίς ισχυρές ανταποδοτικές υποχρεώσεις... τα δικαιώματα που απολαμβάνουμε, αντανakλούν καθήκοντα που οφείλουμε να εκπληρώνουμε: δικαιώματα και ευκαιρίες χωρίς ευθύνες, είναι μηχανές εγωϊσμού και απληστίας(Blair.2002:432-433)

Για να κατανοήσουμε την ουσία των μεταρρυθμίσεων στην βρετανική αγορά εργασίας, πρέπει να έχουμε και μια γνώση της προηγούμενης πολιτικής απασχόλησης από τις κυβερνήσεις των Συντηρητικών. Οι Συντηρητικοί εκτιμούσαν ότι η βρετανική οικονομία παρουσίαζε δύο βασικά προβλήματα. Πρώτον, χαμηλή παραγωγικότητα γεγονός που οδηγούσε τις αγορές εργασίας της χώρας σε ελαστικοποίηση και απορρύθμιση. Δεύτερον την αδυναμία του εργατικού της δυναμικού να μπορεί να προσαρμοστεί στις νέες τεχνολογικές αλλαγές και στους νέους τομείς της οικονομίας. Για τον λόγο αυτό θεωρήθηκε σκόπιμο η συνολικότερη πολιτική απασχόλησης να στραφεί προς την πλευρά της προσφοράς αλλά και από τις παθητικές πολιτικές απασχόλησης στις ενεργητικές(Powell,1999:172-173). Οι 4 τύποι ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης που εφαρμόστηκαν ήταν:

- Η κατάρτιση των απασχολούμενων(εντός και εκτός χώρου εργασίας)
- Επιδοτήσεις εργασίας(πληρώνονταν είτε σε εργοδότες είτε σε εργαζόμενους)
- Βοήθεια στην αναζήτηση εργασίας με την παροχή συμβουλευτικής υποστήριξης από τις υπηρεσίες απασχόλησης
- Άμεση δημιουργία θέσεων εργασίας

Ο προσανατολισμός αυτός αποτυπώθηκε και στο Πρόγραμμα Επανεκκίνησης(Restart Program) το 1986. 10 χρόνια αργότερα, το 1996 την λογική των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης την συμπλήρωνε η εισαγωγή του JSA(Job search Allowance). Στο επίδομα αυτό πρόσβαση είχαν μόνον όσοι αναζητούσαν εργασία ενεργά κατόπιν αυστηρών περιορισμών(Powell, 1999:175)

Το 1997, στο προεκλογικό τους μανιφέστο, οι Νέοι Εργατικοί υπόσχονταν ότι θα ακολουθήσουν μια στρατηγική υπό τον ευρύτερο τίτλο *Welfare to Work* (Πρόνοια στην Εργασία). Η στρατηγική αυτή είχε ως ομάδα στόχο κυρίως τους νέους κάτω των 25 ετών με σκοπό να τους παρέχει ένα συνεκτικό σύνολο δεξιοτήτων μέσα από προγράμματα δια βίου μάθησης, κατάρτισης και εργασία στον ιδιωτικό τομέα. Στο προεκλογικό μανιφέστο επίσης, γίνονταν και λόγος ότι η δεύτερη μεγάλη ομάδα στόχος θα ήταν οι μακροχρόνια άνεργοι. Θα ενθαρρύνονταν οι εργοδότες με σκοπό να προσλάβουν μακροχρόνια άνεργους. Ένας εργοδότης που θα έπραττε με την λογική αυτή θα αμείβονταν με έκπτωση φόρου 75 λιρών ανά εβδομάδα για έξι μήνες, χρηματοδοτούμενο από έκτακτους φόρους. Η Τρίτη ομάδα στόχος ήταν οι ανύπαντροι γονείς. Τονίζονταν ότι έπρεπε να καταβληθεί μια συστηματική προσπάθεια ώστε μέσω μιας θετικής πολιτικής να οδηγηθούν από μόνοι τους στην εργασία. Σε άλλο σημείο του προεκλογικού προγράμματος των Νέων Εργατικών η έμφαση δίνονταν στην μέριμνα για την δια-βίου μάθηση. Οι Νέοι Εργατικοί θεωρούσαν ότι πρέπει οι εργοδότες να αναβαθμίζουν τις δεξιότητες του εργατικού δυναμικού τους αλλά και τα ίδια τα άτομα να μεριμνούν για την προσωπική τους κατάρτιση (New Labours, 1997).

Η επιτελικά αυτή σχεδιασμένη στρατηγική *Welfare to Work*, με σκοπό να οδηγήσει 250.000 νέους στην εργασία ήταν επιδεικτική της νέας οπτικής για την πρόνοια που έθετε το κόμμα των Νέων Εργατικών. Η πρόταση αυτή στηρίχθηκε πάνω σε δύο πρότερα κυβερνητικά προγράμματα, το *Project Work* και το *WorkStart* και έθετε στο επίκεντρο την μισθωτή εργασία. Παρά τον υποχρεωτικό χαρακτήρα ορισμένων προγραμμάτων που εφαρμόστηκαν ο Brown υποστήριζε ότι δεν *workfare* με την στενή έννοια καθώς δεν πρόκειται για μια λογική τιμωρίας (Powell, 1999:270-271). Σε κάθε περίπτωση η στρατηγική αυτή απηχούσε αφενός στο ιδεολόγημα των Νέων Εργατικών ότι τα δικαιώματα θα συνοδεύονται με αυστηρές υποχρεώσεις αλλά και από την άλλη έφερνε στην επιφάνεια την σκλήρυνση της κυβέρνησης απέναντι στις κυρώσεις. Σε περίπτωση που κάποιος νέος αποτύγχανε να ενσωματωθεί στην αγορά εργασίας θα έχανε αρχικά το 40% και δευτερευόντως ολόκληρο το επίδομά του (Powell, 1999:272-273).

Μόλις οι Νέοι Εργατικοί έγιναν Κυβέρνηση, τα προγράμματα τα οποία εφαρμόστηκαν στην κατεύθυνση αυτή πήραν την ονομασία *New Deals*. Τα *New Deals* των εργατικών επιχείρησαν να συνδυάσουν σχήματα κατάρτισης από την μια με σημαντικές καινοτομίες στις υπηρεσίες αναζήτησης εργασίας από την άλλη. Η ουσία του συνόψιζε την μετάβαση από την παθητική στην ενεργητική πρόνοια. Ζητούμενο των προγραμμάτων *New Deals*, ήταν η αύξηση του ποσοστού των 'απασχολήσιμων' ατόμων στην οικονομία. Πρόκειται για μια κίνηση που στην σύλληψη της δεν είναι κεϋνσιανή καθώς το ενδιαφέρον στρέφεται

στα ατομικά χαρακτηριστικά κάθε άνεργου και δεν αντιμετωπίζει την ανεργία ως πρόβλημα σχετιζόμενο με την συνολική ζήτηση(Whyman,2005:204). Υπεύθυνος δε για την μεταρρύθμιση της αγοράς εργασίας στην Μ. Βρετανία, ορίζονταν ο Frank Field που έκλινε το μάτι σε συντηρητικές πολιτικές απασχόλησης και ως πρότυπο σύγκρισης έθετε το Project Work των συντηρητικών. Μαζί με τον Brown, ήταν ένας εκ των εισηγητών της 'κουλτούρας της εργασίας' και της απεξάρτησης από τα επιδόματα. Η επιλογή του Field στην θέση αυτή αποδείκνυε και την μεγάλη μεταστροφή στις θέσεις των Νέων Εργατικών(Peck,2001:298).

Συνολικά, εφαρμόστηκαν 6 προγράμματα New Deals. Το πιο χαρακτηριστικό, γνωστό και δημοφιλές πρόγραμμα New Deal που έλαβε χώρα στην Μ. Βρετανία ήταν το πρόγραμμα New Deal For Young People τον Απρίλη του 1998. Πρόκειται για ένα **υποχρεωτικό πρόγραμμα** για νέους ηλικίας μεταξύ 18-24 ετών το οποίο συνόψιζε στις γραμμές του όλα τα βασικά χαρακτηριστικά των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης. Οι νέοι είχαν την δυνατότητα να επιλέξουν ανάμεσα σε 4 επιλογές. Επιλογή νούμερο 5 δεν υπήρχε. Σε περίπτωση που κάποιος νέος δεν συμμετείχε σε μια από αυτές τις 4 επιλογές θα έχανε αρχικά ένα μέρος και στην συνέχεια το συνολικό επίδομά του(JSA). Οι επιλογές που προφέρονταν ήταν:

- **Επιδοτούμενες θέσεις εργασίας.** Σε περίπτωση που εργοδότης προσλάμβανε άνεργο νέο ηλικίας 18-24 ετών θα λάμβανε 64 λίρες την εβδομάδα
- **Διαρκή κατάρτιση**(750 λίρες για κάθε καταρτιζόμενο νέο και διαρκής παροχή συμβουλευτικής υποστήριξης από συμβούλους απασχόλησης)
- **Εθελοντική εργασία** σε εθελοντικό οργανισμό για 6 μήνες για την απόκτηση εμπειρίας
- **Δυνατότητα συμμετοχής σε περιβαλλοντικές ομάδες εργασίας** για την απαραίτητη απόκτηση εμπειρίας(Powell, 1999:176)

Όλα τα προγράμματα New Deals που εφαρμόστηκαν, έφεραν κοινά χαρακτηριστικά. Πρώτον, όλα τα προγράμματα περιείχαν μια περίοδο εισόδου(Gateway Period) όπου προσφέρονταν σε όλους τους συμμετέχοντες βοήθεια στην αναζήτηση εργασίας. Δεύτερον μετά την περίοδο αυτή οι άνεργοι παρέμεναν στην ίδια κατάσταση υπήρχαν οι 4 επιλογές ενεργοποίησης. Τρίτον όλα τα προγράμματα New Deals ήταν προσανατολισμένα προς την πλευρά της προσφοράς εργασίας. Εξατομίκευαν τις ανάγκες των εργαζομένων και λάμβαναν ως πρότυπο αντιμετώπισης της ανεργίας τα Ατομικά Σχέδια Δράσης που προωθούσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή(Huo,2008:141). Τα υποχρεωτικά New Deals στόχευαν στην απασχολησιμότητα των ανέργων έδιναν έμφαση στην

TABLE 7.3. Labour's New Deal Program

Eligibility	Programming	Delivery	Timetable
Unemployed for more than 6 months and aged 18–25 (180,000–250,000 client group)	Four options: • Subsidized job with an employer (£60 per week subsidy for 6 months; also £750 per person training allowance) • full-time education and training • Voluntary-sector job • Environmental Task Force “There is no fifth option”: those refusing all four options will suffer benefit sanctions Employer placement seen as first choice and Task Force as last resort	New Deal for young unemployed	
		Delivered by Employment Service with national, regional, and local partners Business Task Force, headed by Sir Peter Davis, chief executive of the Prudential Group, will advise on development of program and monitor effectiveness (from January 1998)	From January 1998, 10–15 Pathfinder areas will pilot the scheme (accounting for 10% of client group) National rollout, April 1998
Unemployed for 2 years or more (350,000 client group)	Employers paid £75 per week subsidy for 6 months	New Deal for long-term unemployed	
		June 1998	£350 million (to 2002)
Lone parents whose youngest child is in 2nd term of full-time schooling (500,000 client group)	Help with job search, training, and childcare Lone parents on Income Support will be “invited” to JobCentre to develop an individual “action plan” New Deal participants will be fast-tracked for Family Credit and child maintenance Voluntary participation	New Deal for lone parents	
		Coordinated by DSS 50,000 young people under New Deal will be encouraged to train as childcare workers	From July 1997, 8 pilot areas covering 40,000 lone parents (Cambridgeshire, Warwickshire, Cardiff, Sheffield East, North Cheshire, North Worcestershire, Clyde Valley, North Surrey) National rollout, October 1998
Those in receipt of disability and incapacity benefits	School infrastructure, IT and equipment	New Deal for disabled	
		New Deal for schools	
		University for Industry	
		Public-private partnership	
			£1.3 billion (to 2002)

Source: Budget Red Book (July 1997).

The six New Deal programmes

Programme	Start Date	Budget 2000 Estimated Cost (£ million 1997-02) ¹⁴	Description
The New Deal for Young People	April 1998	1,480	The programme is mandatory for 18-24 year olds who have been on Jobseekers' Allowance for more than six months. It provides training, counselling, help with jobsearch and a period of subsidised employment or the opportunity for a period of full-time education.
The New Deal 25 plus	June 1998	600	The programme is mandatory for people aged 25 or over who have been on Jobseeker's Allowance for 18 months or more. Provides similar help to that provided by the New Deal for Young People.
The New Deal for Lone Parents	October 1998	220	The programme is available to Lone Parents who have a child under 16 years old. It helps participants to find jobs, identify training opportunities and find childcare, and provides support during the transition to employment.
The New Deal for People with Disabilities	April 1999	210	The programme is available to people of working age who are receiving benefits by virtue of a disability. It provides help to overcome barriers to work and for schemes to support participants in employment.
The New Deal for Partners of the Unemployed	April 1999	50	The programme is available to unemployed partners of people in receipt of Jobseeker's Allowance for more than six months. Those between 18-24 and without children join the New Deal for Young People. Others are referred to a programme of training and jobsearch tailored to their individual needs.
The New Deal for People aged 50 plus	April 2000	40	The programme is available to people over 50 who have been claiming benefits for 6 months and their partners. It provides a job subsidy, personal advice and

Δεύτερος πίνακας των προγραμμάτων New Deals. Πηγή :Audit Office Report, 2003

Μια δεύτερη μεγάλη ομάδα μέτρων που εφαρμόστηκε ήταν τα λεγόμενα συμπληρωματικά μέτρα. Η συνεισφορά τους εντοπιζόταν στο να βοηθήσουν κυρίως οικογένειες με χαμηλό οικογενειακό εισόδημα να ενταχθούν πιο ομαλά στην αγορά εργασίας, λειτουργώντας συνάμα ως **κίνητρα** μέσω σημαντικών επιστροφών στο οικογενειακό εισόδημα(Huo,2008:155). Η προσπάθεια αυτή της κυβέρνησης των εργατικών πήρε τον ευρύτερο τίτλο *making work pay*. Το πιο χαρακτηριστικό μέτρο στην κατεύθυνση αυτή ήταν η εισαγωγή της << Φορολογικής Πίστωσης για Εργαζόμενες Οικογένειες >> (WTFC-Working Families Tax Credits). Πρόκειται ουσιαστικά για έναν αρνητικό φόρο που θα συμπλήρωνε το εισόδημα των χαμηλόμισθων οικογενειών. Το WTFC ήλθε να αντικαταστήσει το Family Credit(Οικογενειακή Πίστωση). Η πιο βασική διαφορά τους ήταν ότι το WTFC πληρώνονταν από τους εργοδότες στον μισθό του κάθε εργαζόμενου προκαλώντας με τον τρόπο αυτό και ψυχολογική ανακούφιση στους εργαζόμενους. Ο φόρος αυτός εξελίχθηκε σε Working Tax Credit για όλους τους ενήλικες εργαζόμενους το 2003(Huo,2008:165-155, Arestis-Sawyer ,2001:56, Romano:2006). Την εισαγωγή του WTFC είδε και το Child Tax Credit(CTC) την λεγόμενη <<Φορολογική Πίστωση για την Φροντίδα των Παιδιών >> που θα μπορούσε να αναπληρώνει μέχρι και το 70% της δαπάνης των οικογενειών για τα έξοδα σε παιδικούς σταθμούς και σε δομές baby sitter. Τα μέτρα αυτά εστίαζαν στην αντιμετώπιση της 'παγίδας της φτώχειας'. Η λογική τους έδινε έμφαση στον απεγκλωβισμό των νοικοκυριών από τα χαμηλά οποία έπαιρναν στην εργασία τους. Τα νέα μέτρα πιστοποιούσαν ότι σε καμία οικογένεια δεν θα έπεφτε το εισόδημα κάτω από 180 στερλίνες την εβδομάδα καθώς και καμία οικογένεια δεν θα ανταποκρινόταν στις φορολογικές της δεσμεύσεις πριν το εισόδημα αυτό φτάσει τις 220 στερλίνες(Ματσαγγάνης,2002: 153-154)

Σε επίπεδο εργασιακών σχέσεων, η πολιτική της Κυβέρνησης των Νέων Εργατικών κατέστησε ως δομικό στοιχείο τους την ευελιξία. Η Κυβέρνηση των Νέων Εργατικών, προσπάθησε αφενός να παρέχει τα ελάχιστα δικαιώματα στους εργαζομένους και από την άλλη να προωθήσει την κουλτούρα της επιχειρηματικότητας και του ρίσκου και

να ενθαρρύνει την εκμετάλλευση της τεχνολογίας και την αναβάθμιση των δεξιοτήτων των εργαζομένων πράγμα που έγινε μέσα από την προώθηση του Νόμου περί Εργασιακών Σχέσεων το 1999.(Shaw,2003:5) Η κυβέρνηση Blair, ακολούθησε την δική της πλουραλιστική εκδοχή για την ευελιξία. Ακολουθώντας την πεπατημένη του NAIRU, θεωρούσε ότι το κλειδί για την αυξημένη παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα καθώς και για την αύξηση των εσωτερικών επενδύσεων, περνούσε μέσα από τον περιορισμό του υπερβολικού κοινωνικού κόστους και των συλλογικών συμβάσεων εργασίας που εμπόδιζαν την ευελιξία στους μισθούς. Για τον Blair που αναζητούσε μια ισορροπία ανάμεσα στις δυνάμεις του κεφαλαίου και της εργασίας, θέση που διαρρήγγυνε την οπτική του με εκείνη των παραδοσιακών Εργατικών, η υλική ευμάρεια και η οικονομική βιωσιμότητα εξαρτιόταν άμεσα από την παγίωση των ευέλικτων εργασιακών σχέσεων(Shaw, 2003:14-15)

Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή η οποία φέρνει τον καθορισμό των εργασιακών πιο κοντά στα πρότυπα του Τρίτου Δρόμου, οι Νέοι Εργατικοί διατήρησαν όντως την ευελιξία ως οργανικό κομμάτι των εργασιακών σχέσεων συνεχίζοντας την παράδοση των Συντηρητικών(διατήρηση των Υπηρεσιών όπως οι Local Enterprise Companies , Business Link που δρούσαν ως χορηγοί ευελιξίας). Αυτό που άλλαζε ήταν η οπτική τους πάνω στην ευελιξία και ο μετασχηματισμός της τελευταίας από αριθμητική σε ποιοτική και την προώθηση της απασχολησιμότητας(employability) ως στοιχείο που συνέχει το εργατικό δυναμικό. Έτσι η ευελιξία νοείται περισσότερο ως μια διαδικασία διαρκούς αναβάθμισης των δεξιοτήτων των εργαζομένων και συνεχιζόμενης κατάρτισης σε όλη την διάρκεια της εργασιακής πορείας. Για την προώθηση αυτής της μορφής ευελιξίας, έλαβαν χώρα από την Κυβέρνηση Blair προγράμματα όπως το Investors in People, ένα φιλόδοξο πρόγραμμα που αποζητούσε από την μια να αυξήσει την αποδοτικότητα των επιχειρήσεων και από την άλλη να βελτιώσει της δεξιότητες του εργατικού δυναμικού τους(Powell, 1999)

5.1.4 Απολογισμός

Είναι γεγονός ότι τα **αποτελέσματα** και ο **χαρακτήρας** της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας του Τρίτου Δρόμου στην Βρετανία, δηλαδή η στρατηγική 'welfare to work', απασχόλησαν ιδιαίτερα την ερευνητική κοινότητα, τόσο σχετικά με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα αυτών των μεταρρυθμίσεων όσο και με το βαθύτερο νόημα τους. Θα συνοψίσουμε μερικές εκτιμήσεις.

Αρχικά στην μελέτη του ο Powell, που είναι και η πρώτη χρονολογικά από αυτές που θα παραθέσουμε, επισημαίνει ότι οι μεταρρυθμίσεις της κυβέρνησης των Νέων Εργατικών στην αγορά εργασίας ακολουθούσαν τα χνάρια του Τρίτου Δρόμου, υπό την έννοια ότι τα μέτρα αυτά αφορούσαν την απελευθέρωση της αγοράς με σημαντικά ίχνη εθελοντισμού και απορρύθμισης. Από την άλλη έθεταν τέλος στην αδράνεια των νέων ανέργων και προωθούσαν τα βασικά δικαιώματα στην αγορά εργασίας και στην απασχόληση. Αναπαράγοντας και αυτός το επιχείρημα των Coates και Barrat Brown, θεωρεί πως τα προγράμματα των Νέων Εργατικών, εξατομίκευαν τους ανθρώπους στην αγορά εργασίας. Επιστρατεύει επίσης και το επιχείρημα της Gray ότι τα προγράμματα αυτά δεν ήταν τίποτα άλλο από μια μετωπική επίθεση στην εργατική τάξη από τρεις κατευθύνσεις: 1) σκλήρυνε την εργασιακή πειθαρχία με κυρώσεις στους ανέργους, 2) χτυπούσαν τα κοινωνικά δικαιώματα των εργαζομένων, 3) καθιέρωναν την ελαστικότητα και την νεοφιλελεύθερη αγορά εργασίας (Powell, 1999:189-190).

Η ίδια δε μελέτη, σε άλλο σημείο της, μας κάνει σαφές ότι τα προγράμματα New Deals μετέβαλαν την μέχρι πρότινος καθιερωμένη αντίληψη για την ιδιότητα του πολίτη, δηλαδή την μαρσαλικού τύπου αντίληψη περί κοινωνικών δικαιωμάτων. Την αντίληψη αυτή την αντικατέστησε μια αγοραία αντίληψη, μέσω της στρατηγικής *Welfare to Work*, όπου τα άτομα αναζητούν την ατομική τους οδό για την ευημερία μέσα από τον ερχομό τους στην αγορά εργασίας και της αφοσίωσής τους στην μισθωτή εργασία. Η στρατηγική αυτή ήταν έντονα φορτισμένη με την φιλελεύθερη αντίληψη για την ισότητα. Ίσως το πιο επίμαχο σημείο για την μελέτη του Powell είναι ότι τα προγράμματα New Deal, οικοδομούσαν σε επίπεδο συνείδησης μια νέα αντίληψη για την κοινωνική προστασία, με επίκεντρο την εργασία (Powell, 1999:277). Επιπλέον στην αποτίμηση των μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας δίνεται έμφαση ότι αυτές είχαν ένα έντονο αμερικανικό πνεύμα στην προσπάθεια του Blair να απορρίψει την ευρωπαϊκή εκδοχή Σοσιαλδημοκρατίας και να μιμηθεί την αντίστοιχη αμερικανική (Powell, 1999:280)

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η αποτίμηση του Jamie Peck, στο ομώνυμο βιβλίο του που επικαλούμαστε, με τίτλο *Workfare States*. Για τον Peck, το επίδικο στην όλη μεταρρυθμιστική προσπάθεια των Νέων Εργατικών, ήταν η αλλαγή στην συνολικότερη δομή με την οποία η πρόνοια λειτουργούσε με γνώμονα την δημιουργία ενός κράτους πρόνοιας γύρω από τον εθισμό στην εργασία (Peck, 2001:302). Ο υποχρεωτικός χαρακτήρας των προγραμμάτων στην αγορά εργασίας που εφάρμοσε η κυβέρνηση των Νέων Εργατικών αντανakλούσε την μεγάλη τους μεταστροφή από τις αρχικές τους αξίες και τις ιδεολογικές τους προτιμήσεις (Peck, 2001:303). Ωστόσο η υποχρεωτικότητα αντανakλά χαμηλά στάνταρς και προθέσεις (Peck, 2001:304). Επιπλέον, στηριζόμενος στο επιχείρημα του John Gray, εντοπίζει το τρωτό ίσως σημείο των προγραμμάτων New Deals. Τα προγράμματα αυτά ήταν μάλλον προϊόν των ευνοϊκών συνθηκών του οικονομικού κύκλου στην Μ. Βρετανία την περίοδο που εφαρμόστηκαν. Η στρατηγική αδυναμία του όλου εγχειρήματος έγκειται στο ότι τα προγράμματα αυτά ακολουθούν ακριβώς τις διακυμάνσεις του οικονομικού κύκλου ακόμη και σε περίοδο ύφεσης. Σίγουρα μια επικείμενη αύξηση των ποσοστών ανεργίας θα μπορούσε να μεταβάλλει καθοριστικά το περιεχόμενο λειτουργίας των προγραμμάτων New Deals. Καταλήγει ο Peck ότι τα προγράμματα New Deals, επωφελούνται από τις υπάρχουσες ευκαιρίες που δημιουργούνται από την απασχολησιμότητα των συμμετεχόντων (Peck, 2001:313-315).

Σημαντικό στοιχείο της αποτίμησης του Peck είναι και η βαθύτερη ερμηνεία των μεταρρυθμίσεων στην βρετανική αγορά εργασίας. Εντοπίζει και αυτός το έκδηλο αμερικανικό στοιχείο που τις διαπέρασε. Η Βρετανία υπήρξε εξαιρετικά ευεπίφορη στις αμερικανικές επιρροές λόγω του στενού πολιτικού δεσμού των Νέων Εργατικών με τους Νέους Δημοκράτες. Αυτό που έφεραν οι Νέοι Εργατικοί από τις ΗΠΑ, είναι η συνολικότερη στρατηγική της μεταρρύθμισης για την απαγκίστρωση από την προνοιακή εξάρτηση. Η μεγάλη επιρροή δεν έγκειται τόσο στον σχεδιασμό των προγραμμάτων όσο στην γενικότερη φιλοσοφία τους (Peck, 2001:320). Το μεγάλο πολιτικό μάθημα το οποίο πήραν από τις ΗΠΑ και αποτελεί για τον Peck μια διατλαντική σταθερά είναι η εφαρμογή της υποχρεωτικότητας, ως πολιτικής αρχής αλλά και η προσήλωση των προγραμμάτων προς συγκεκριμένες ομάδες στόχους κυρίως προς τους νέους ανθρώπους όπως υποδείκνυε σαφέστατα η στρατηγική Work First (Peck, 2001:321-322). Στην τελική λοιπόν, ο μακροπρόθεσμος στόχος, ήταν η δημιουργία ενός συστήματος πρόνοιας στην Μ.Βρετανία αμερικανικού χαρακτήρα μέσω μιας εξατομικευμένης και ευέλικτης αγοράς εργασίας αμερικανικού τύπου. Είναι οφθαλμοφανές ότι η ζυγαριά των πολιτικών αυτών στρέφεται προς την πλευρά της προσφοράς (Peck, 2001:326). Εν κατακλείδι η οπτική του Peck, κάνει λόγο ότι με τα προγράμματα New Deals, η κυβέρνηση των

Νέων εργατικών πέρασε σε μια ποιοτικότερη και πιο αναβαθμισμένη φάση workfare μέσω της εγγάραξης μιας στρατηγικής κουλτούρας εθισμού στην εργασία. Η νέα φάση του workfare, είναι η επιθετική του φάση που ο κύριος στόχος γίνεται η υπερβολική εξάρτηση από την πρόνοια και τα επιδόματα(Peck,2001:329)

Ιδιαίτερα καυστική φαίνεται να είναι και η κριτική του Bob Jessop για τις μεταρρυθμίσεις του Τρίτου Δρόμου στην Βρετανία(Jessop, 2003). Ο Jessop στέκεται στο ποιόν των μεταρρυθμίσεων αυτών και στο βαθύτερο περιεχόμενό τους. Κάνει λόγο για μια προσπάθεια μετάβασης από ένα κεϋνσιανό μοντέλο πρόνοιας σε ένα σουμπετεριανό με βασική αιχμή του το workfare.Σύμφωνα με το επιχείρημά του η στρατηγική welfare to work παραπέμπει σε έναν επιθετικό νεοφιλελευθερισμό που αναπτύχθηκε στα χρόνια της Thatcher και του Reagan. Πρόκειται για την προσπάθεια δημιουργίας ενός κοινωνικού κράτους με έκδηλα αμερικανικά νεοφιλελεύθερα χαρακτηριστικά στηριζόμενο στην ελαστικότητα στις αγορές εργασίας και του workfare ως κεντρική σπονδύλωση του συστήματος αυτού. Για τον Jessop δύο είναι οι βασικές ενδείξεις που συνηγορούν στην κατεύθυνση αυτή. Πρώτον, η υιοθέτηση μιας σουμπετεριανής ρητορικής από το Νέο Εργατικό κόμμα(οικονομία της γνώσης, επιχειρηματική κουλτούρα, ανάπτυξη δια-βίου κοινωνίας), δηλαδή η προσπάθεια εκ μέρους της κυβέρνησης Blair να δημιουργηθεί ένα αμερικανικό ανταγωνιστικό μοντέλο οικονομίας και στην Βρετανία . Δεύτερον, η προσπάθεια να μετασχηματιστεί η κοινωνική πολιτική σε ένα επιθετικό workfare όπου δεσπόζουσα θέση πλέον κατέχουν οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης (ALMP) και οι ελαστικές αγορές εργασίας, κοινό χαρακτηριστικό των προωθημένων καπιταλιστικών οικονομιών. Συνεπώς κατά την κρίση του τα προγράμματα New Deals της κυβέρνησης Blair δεν ήταν τίποτα άλλο παρά τυπικά νεοφιλελεύθερα προγράμματα που στόχο είχαν να ενσωματώσουν μαζικά στην αγορά εργασίας, ανέργους με κάθε κόστος και την άμεση απεξάρτηση από τα επιδόματα.

Επιπλέον ο Jessop τείνει εντοπίζει και κάποια βασικά στοιχεία του θατσερικού μοντέλου αγοράς εργασίας που επιβίωσαν στην πολιτική των Νέων Εργατικών και αυτά ήταν: 1) ελάττωση της δραστηριότητας των συνδικάτων, 2) από-νομιμοποίηση του κορπορατισμού και της των τριμερών διαπραγματεύσεων (κυβέρνηση-συνδικάτα-εργοδότες), 3) ευελιξία και απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, 4) δημιουργία νεοφιλελεύθερων στρατηγικών από την πρόνοια στην εργασία.

Η οπτική του Stephen Driver, εγείρει το ερώτημα αν οι μεταρρυθμίσεις των Νέων Εργατικών στην αγορά εργασίας συνεχίζουν μια νεοφιλελεύθερη παράδοση των Συντηρητικών ή αν ακολουθούν την γραμμή της ανανεωμένης Σοσιαλδημοκρατίας του Τρίτου Δρόμου. Επιχειρηματολογεί ότι υπάρχει μια σημαντική συνέχεια στην παράδοση

των μεταρρυθμίσεων που οι συντηρητικοί εισήγαγαν αλλά υπάρχουν και βασικά σημεία τα οποία δεν μπορούν να κάνουν λόγο για μια απόλυτη σύγκλιση(Drivers,2004:30). Ο Stephens εστιάζει στο ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, η προσέγγιση των Νέων Εργατικών ξεκίνησε να κινείται στα αντίστοιχα μονοπάτια της πολιτικής του Clinton αναζητώντας ένα βόρειο-ατλαντικό πρότυπο πρόνοιας. Η πρόνοια του Clinton, είχε ηχηρή αποτύπωση στην ανανεωτική πτέρυγα. Μόλις οι Νέοι Εργατικοί ήλθαν στην εξουσία προσπάθησαν να πείσουν και την ηγεσία της ΕΕ να εγκαταλείψει το ήδη υπάρχον ηπειρωτικό μοντέλο πρόνοιας(Driver,2004:34). Το μεγαλύτερο πολιτικό μάθημα από τις ΗΠΑ για την κυβέρνηση των νέων Εργατικών ήταν η μετατροπή του κράτους πρόνοιας σε ένα απόλυτο workfare. Η εργασία απεκδύεται την ανθρώπινη διάστασή της. Η εμπειρία των ΗΠΑ απέδειξε ότι το workfare συνίσταται προς μετατόπιση του εργατικού δυναμικού προς εργασίες μη ευνοϊκά αμειβόμενες αλλά χαμηλότερων δεξιοτήτων(Driver,2004:35). Όπως ο Peck , έτσι και η παρέμβαση του Stephens καταλήγει στο ότι οι μεταρρυθμίσεις στην βρετανική αγορά εργασίας συνέπλεαν με τις ευνοϊκές οικονομικές συνθήκες. Το μεγάλο ερώτημα παράμενε αν θα προγράμματα αυτά στις ΗΠΑ και στην Μ. Βρετανία θα είχαν την ίδια ισχύ σε περίοδο καθοδικής φάσης του οικονομικού κύκλου και εκτόξευσης των ποσοστών ανεργίας(Stephens,2004:39)

Για τους Jane Lewis και Rebecca Surrender, η στρατηγική των Νέων Εργατικών *Welfare to Work* μπορεί να ιδωθεί ως μια ποικιλία της ευρύτερης μεταρρυθμιστικής προσπάθειας που έγινε σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη. Η ειδοποιός διαφορά έγκειται γι'αυτούς στην προσκόλληση στην ταχεία είσοδο στην αγορά εργασίας και στον περιορισμό των επιδομάτων. Ωστόσο όλα τα χρησιμοποιούμενα μέσα όπως οι επιδοτήσεις θέσεων εργασίας, είναι τυπικά στοιχεία όλων των προγραμμάτων που προσανατολίζονται προς την προσφορά εργασίας(Lewis&Surrender ,2004:103)

Ο Huo, θεωρεί πως τα προγράμματα New Deals μαζί με τις μεταρρυθμίσεις στο φορολογικό σύστημα (WTFEC, CTC), ήταν και πεμπουσία αλλαγών στο σύστημα πρόνοιας της Μ. Βρετανίας από τους Νέους Εργατικούς(Huo,2008:165) Θωρεί πως η εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων αυτών ενείχε αρκετές δυσκολίες και αδυναμίες .Η πιο βασική αδυναμία ήταν στο πεδίο της παιδικής πρόνοιας. Αντί να δημιουργηθούν περισσότερες δομές παιδικής πρόνοιας και φύλαξης των παιδιών το βάρος δόθηκε σε αρνητικούς φόρους με σκοπό την μείωση του κόστους για την παιδική πρόνοια (Huo,2008:167-168). Ο Huo συνολικά μιλάει για μια συνολική αλλαγή παραδείγματος από εκείνο που στόχευε στην μείωση του κόστους εργασίας(νεοφιλελεύθερο) προς εκείνο της άμεσης ενσωμάτωσης στην αγορά εργασία. Αυτό εξηγείται και στην βάση της ατομικής ευθύνης που έδωσαν οι Νέοι Εργατικοί,

στην λογική των κινήτρων για εργασία και στον φόβο της προνοιακής εξάρτησης(Huo,2008:1444)

Κριτικά απέναντι στον χαρακτήρα των μεταρρυθμίσεων στέκεται και η μελέτη των John Hills και Jane Waldfogel (Hills&Waldfogel,2003) Οι τελευταίοι αποτιμώντας το πιο δημοφιλές πρόγραμμα, το *New Deal For Young People*, σημειώνουν πως η επίδρασή του στους νέους ήταν εξαιρετικά ισχνή καθώς στο διάστημα 1998-2001 η νεανική ανεργία μειώθηκε μόλις κατά 35.000-40.000 , δηλαδή λιγότερο από το 0,1% του συνολικού ποσοστού απασχόλησης στην Μ. Βρετανία. Τα προγράμματα αυτά παρά την αρχική τους φιλοδοξία, δεν κατάφεραν να αυξήσουν τα ποσοστά απασχόλησης, απλώς κατάφεραν να ανακουφίσουν κάποιους ανθρώπους από την φτώχεια .Το πιο σημαντικό είναι ότι η μελέτη τους, βλέπει τις μεταρρυθμίσεις των New Deals στην αγορά εργασίας της Βρετανίας ως άμεσα συνδεδεμένες με τις πρότερες αμερικανικές της κυβέρνησης Clinton. Τα προγράμματα New Deals, σύμφωνα με την μελέτη τους είχαν έντονη την αμερικανική δόση και ήταν σχεδιασμένα με παρόμοιο τρόπο κατά τα αμερικανικά αντίστοιχα(New Hope) Ακόμη και η εφαρμογή του αρνητικού φόρου WFTC ήταν άμεσα συσχετίσιμη με την αμερικανική εμπειρία και την εισαγωγή του EITC(Πίστωση Φόρου Εισοδήματος). Κοινή συνισταμένη τους είναι ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές στην αγορά εργασίας των δύο χωρών, προσπάθησαν να βελτιώσουν τα εισοδήματα των χαμηλόμισθων οικογενειών με παιδιά. Ζητούμενό τους ήταν η μείωση της παιδικής φτώχειας και η προώθηση των ανύπαντρων γονέων στην εργασία. Η μελέτη τους προχωρά σε μία βασική συσχέτιση. Η συσχέτιση αυτή είναι η αύξηση της απασχόλησης των ανύπαντρων μητέρων. Στις ΗΠΑ , το ποσοστό αυτό ανήλθε ανάμεσα κατά την περίοδο 1990-1998 σε 15%. Στην Βρετανία την περίοδο 1996-2002 άγγιξε το τα ίδια όρια. Ο σημαντικότερος παράγοντας που παρακίνησε τις γυναίκες να εισέλθουν στην αγορά εργασίας των δύο χωρών κατά την μελέτη τους είναι η εισδοχή των δελεαστικών κινήτρων μέσω των πιστώσεων φόρων, δηλαδή του EITC στις ΗΠΑ και του WFTC στην Μ. Βρετανία.

Η έκθεση του National Audit Office το 2003, αξιολογώντας το πρόγραμμα ‘ *New Deal for Young People 18-24*, σημείωνε ότι η βασική επιδίωξη της κυβέρνησης Blair μέσα από το πρόγραμμα αυτό ήταν όχι μόνο να μειώσει την μακροχρόνια ανεργία των νέων αλλά πολύ περισσότερο να αυξήσει τα ποσοστά απασχόλησης τους στην εθνική οικονομία. Η μακροχρόνια ανεργία των νέων περιόριζε τον σκοπό της οικονομίας, δηλαδή να τρέχει σε μεγαλύτερα επίπεδα και να μειώσει τον πληθωρισμό(National Audit Office, 2003:17). Η έκθεση αυτή, στηριζόμενη στην έρευνα του National Institute for Economic and Social Research, υπογράμμιζε ότι το εν λόγω πρόγραμμα, είχε σχετικά μικρή επίδραση τόσο στα επίπεδα απασχόλησης και ανεργίας όσο και στην οικονομία γενικότερα(National Audit Office,2003:21). Σημείωνε ότι η

ανεργία των νέων είχε πέσει κατά 35.000 άτομα ενώ η απασχόλησή τους αντίστοιχα είχε αυξηθεί κατά 15.000 άτομα(συμπεριλαμβανομένων και των επιδοτούμενων θέσεων εργασίας). Οι συμμετέχοντες στα προγράμματα κατάρτισης, είχαν αυξηθεί επίσης κατά 20.000 ενώ η μακροχρόνια ανεργία των νέων τον Οκτώβριο του 2001, ανέρχονταν στα 34.000 άτομα. Επιπλέον με βάση την έκθεση αυτή, δημιουργήθηκαν 25.000 νέες θέσεις εργασίας και αύξησαν το εθνικό ετήσιο εισόδημα κατά 500 εκατομμύρια στερλίνες(National Audit Office, 2003:18). Η έκθεση αυτή, κατέληγε σε μερικές επισημάνσεις-προτάσεις πάνω στην πράσινη βίβλο της κυβέρνησης για την απασχόληση το 2001, προκειμένου να γίνει πιο αποδοτική η αγορά εργασίας της Βρετανίας αλλά και να δημιουργηθεί μια πιο γόνιμη τριγωνική σχέση ανάμεσα στους εργοδότες, τις Υπηρεσίες Απασχόλησης και τους εργαζόμενους-καταρτιζόμενους.

6. Το Νέο Κέντρο του SPD στην Γερμανία

6.1.1 Η οργανωτική ανασυγκρότηση και η ιδεολογική μετατόπιση του SPD

Η στροφή των της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας προς τον αναθεωρητισμό, είχε ξεκινήσει ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και συγκεκριμένα από το 1959 με το νέο πολιτικό πρόγραμμα του SPD, στο συνέδριο της Βάδης-Γκότεσμπεργκ υπό την ηγεσία του Willy Brandt. Στο πρόγραμμα αυτό αναφέρονταν μεταξύ άλλων ότι <<ο δημοκρατικός σοσιαλισμός, έχει τις ρίζες του στην χριστιανική ηθική, στον ανθρωπισμό και στην κλασική φιλοσοφία>>(Sasoon,1989, Σασσούν,2001α:379). Το Πρόγραμμα της Βάδης -Γκότεσμπεργκ, προχωρούσε σε δύο βασικές αναθεωρήσεις. Πρώτον προχωρούσε σε μια από-μαρξιστικοποίηση των βασικών αρχών του κόμματος, μέσω της ενοποίησης βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων στόχων(πλήρης απασχόληση, δικαιότερη ανακατανομή του πλούτου, παραγωγικότητα αλλά και αξιοπρεπής διαβίωση). Δεύτερον ανέτρεπε την πρότερη υποστήριξη τους προς τις εθνικοποιήσεις που είχε εκφραστεί με στο Πρόγραμμα Δράσης στο Βερολίνο το 1954. Με άλλα λόγια το άνοιγμα του SPD γινόταν προς όφελος του ελεύθερου ανταγωνισμού της αγοράς. Με τον τρόπο αυτό το SPD έκλινε προς την ρύθμιση και όχι την ανατροπή του νέου καπιταλισμού που είχε στον πυρήνα του την μαζική κατανάλωση(Σασσούν,2001α:389-390). Το πιο βασικό ήταν ότι μετά το συνέδριο της Βάδης-Γκότεσμπεργκ το 1959 άλλαζε ουσιαστικά ταυτότητα και φυσιογνωμία. Δεν ήταν πλέον κόμμα αποκλειστικά της εργατικής τάξης, δηλαδή κόμμα των εργατών, κόμμα της μεσαίας τάξης και της αγροτιάς αλλά για να αποκτήσει ακόμη μεγαλύτερη εκλογική δημοτικότητα μετατρέποταν σε κόμμα του λαού(Volkspartei)(Σασσούν,2001α:391).

Η οργανωτική ανασυγκρότηση του SPD, ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 υπό την προεδρία του Bjorn Engholm, στο συνέδριο της Βρέμης το 1991 και οι προτάσεις για το <<SPD του 2000>> έγιναν αποδεκτές στο συνέδριο του Wiesbaden το 1993. Οι οργανωτικές αλλαγές στο κόμμα στόχευαν πρώτον το SPD να παραμείνει κατά βάση ένα κόμμα μελών, δεύτερον να αναπτύξουν τα οργανωμένα μέλη του, μεγαλύτερη συμμετοχική δράση, τρίτον να βρεθούν νέοι και πιο ελκυστικοί τρόποι προσέγγισης της πολιτικής από τους πολίτες(Γεωργιάδου, 2002:358)

Οι πιο ουσιαστικές οργανωτικές μεταβολές με δόσεις καινοτομίας στις γραμμές του SPD ήταν πρώτον, η εκλογή δια αντιπροσώπων των

υποψηφίων του κόμματος ,για κάθε εκλογική μάχη σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο με την αρχή της εκλογής με ψηφοφορία βάσης μεταξύ των κρατών μελών, δεύτερον η ακόμη μεγαλύτερη ανάπτυξη του θεσμού των εσωτερικών δημοψηφισμάτων μεταξύ των κομματικών μελών για αποφάσεις πάνω σε κρίσιμα θέματα, τρίτον η ανάπτυξη μιας ευνοϊκής προσπάθειας για ανάμειξη σε σημαντικές πτυχές του κόμματος σε συμπαθόντα μη οργανωμένα μέλη και η δυνατότητα τους να εισηγούνται θέματα στις παραδοσιακές οργανώσεις βάσης του κόμματος(Γεωργιάδου,2002:361-362).

Στην Γερμανία το θεωρητικό περιτύλιγμα με το οποίο πλαισιώθηκε αυτή η ανασύσταση του SPD και η νίκη του στις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1998, ήταν *Το Νέο Κέντρο*(*Die Neue Mitte*). Όμως η ιδεολογική μετατόπιση στο SPD είχε ξεκινήσει ήδη από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990 υπό τις θεωρητικές συστάσεις του Hombach με την γνωστή του φράση ότι σε έναν διαρκώς μεταβαλλόμενο κόσμο είναι επιζήμιο να επιμένει κάποιος σε ιδεολογίες. Η στρατηγική ελαστικότητα και αυτός ο ιδιαίτερος ιδεολογικός πλουραλισμός στις γραμμές του SPD ήταν κοινή συνισταμένη τριών ιδεολογικών τάσεων που κατά καιρούς είχαν επικρατήσει εντός του SPD. Η πρώτη τάση που εκφραζόταν με τον Scharping, ήταν οι παραδοσιακές σοσιαλδημοκρατικές αξίες του κόμματος της αλληλεγγύης και του κοινωνικού δικαίου. Η δεύτερη τάση ήταν εκείνη που κυριαρχούσε ήδη στο Πρόγραμμα του Βερολίνου το 1989 και αναφέρονταν στις μετά-υλιστικές αξίες όπως το ενδιαφέρον για περιβαλλοντικά ζητήματα και τα ανθρώπινα δικαιώματα και εκφραζόταν από τον Lafontaine. Η Τρίτη τάση ήταν η στροφή του κόμματος σε πιο κεντρώες θέσεις όπως η οικονομική ορθοδοξία για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα της ενοποίησης(Sloam,2005:110-112)

Τα ιδεολογικά θεμέλια του *Νέου Κέντρου* στηρίζονταν όπως ειπώθηκε στις ιδεολογικές διεργασίες του Bodo Hombach στενού συνεργάτη του Schroder. Για τον Hombach η ιδέα του *Νέου Κέντρου* εξέφραζε την εποχή της. Το επιχείρημα ήταν ότι η Γερμανία όπως και πολλά άλλα κράτη έπρεπε να κατευθυνθεί σε μια μέση οδό ανάμεσα στον νεοφιλελευθερισμό και στο παραδοσιακό μεταπολεμικό κράτος. Η σοσιαλδημοκρατία έπρεπε να αποφύγει το δίπολο αριστερά ή δεξιά και να επιδιώξει μια ευρύτερη συμμαχία με τον καθαρό φιλελευθερισμό. Ο Hombach όπως και ο Giddens, έθετε στον πυρήνα αυτής της ιδεολογικής μετατόπισης το ενεργό κράτος, μακριά από τους παραδοσιακούς παρεμβατισμούς . Οι δε φορείς του *Νέου Κέντρου* ήταν οι μη δογματικοί και μακριά από ιδεολογίες πολίτες που επιδιώκουν τον εκσυγχρονισμό. Πρότυπο του Hombach ήταν οι δομικές αλλαγές του Blair στον κόμμα των Νέων Εργατικών και η προσπάθεια ανάπτυξης μιας πολιτικής κουλτούρας ριζικών αλλαγών(Aurencheimer,2002:173-175). Η ουσία της προσέγγισης του *Νέου Κέντρου*, ήταν πανομοιότυπη με εκείνη του *Τρίτου Δρόμου*. Το σημαντικό ήταν να δημιουργηθεί ένας τύπος πραγματιστικού

κόμματος που να μπορεί να κατανοεί το καινούργιο περιβάλλον ενώ ταυτόχρονα θα διατηρεί πολλές από τις παραδοσιακές αξίες. Η ιδεολογική αυτή προσέγγιση απαιτούσε μια σταθερή οικονομική ανάπτυξη με επίκεντρο την επιχειρηματικότητα και το ενεργό κράτος. Το *Νέο Κέντρο* επεδίωκε μεγαλύτερη ισότητα των ευκαιριών με μεγαλύτερες επενδύσεις στο κοινωνικό κεφάλαιο κυρίως στην εκπαίδευση και στην κατάρτιση. Το *Νέο Κέντρο* στην τελική επεδίωκε να συμφιλιώσει τις αντικρουόμενες εσωκομματικές τάσεις στο SPD(Sloam, 2005:113-116).

Η γερμανική θεωρία πάντως του *Νέου Κέντρου*, ερχόταν να μιλήσει για κάτι καινούργιο. Από κοινωνιολογική σκοπιά το καινούργιο αυτό ήταν τα νέα αναδυόμενα κοινωνικά στρώματα των εργαζομένων και των ελεύθερων επαγγελματιών στους κλάδους των υπηρεσιών και της πληροφορικής, μια κατάσταση που θύμιζε την δεκαετία του 1960 όταν νέα κοινωνικά στρώματα αναδείχθηκαν στην Γερμανία και εκλογικά προσέγγισαν το SPD(Auerenheimer: 2002:185). Μια ευρύτερη διαφορά ανάμεσα στον βρετανικό *Τρίτο Δρόμο* και το γερμανικό *Νέο Κέντρο*, μπορεί να θεωρηθεί το γεγονός ότι στην πρώτη περίπτωση ο Blair παρουσίασε τον εαυτό του ως έναν εκσυγχρονιστή και καινοτόμο μεταρρυθμιστή που δεν προχωρούσε μόνο σε σαρωτικές δομικές αλλαγές εντός του κόμματος αλλά τροποποιούσε και τις καταστατικές αρχές της ίδιας της Σοσιαλδημοκρατίας στην κατεύθυνση των αναγκών της αγοράς και του νέο-φιλελευθερισμού, ενώ κινητοποίησε φιλικά ή μη προσκείμενα προς το κόμμα ερευνητικά κέντρα και ακαδημαϊκούς για να υποστηρίξει το αφήγημα του εκσυγχρονισμού. Στους αντίποδες, ο Schroder ποτέ δεν εμφανίστηκε ως ιδεολόγος μεταρρυθμιστής αλλά και Ινστιτούτα έρευνας που έκλιναν προς το SPD όπως το Friedrich-Erbert Stiftung και το Max Plank, ποτέ δεν χρησιμοποιήθηκαν από το SPD στην χάραξη της ιδεολογικής και πολιτικής γραμμής και των προσανατολισμών του κόμματος(Knut,2003:42-43)

6.1.2 Οι μεταρρυθμίσεις Hartz και η αναδόμηση της αγοράς εργασίας

Σύμφωνα με την ταξινόμια του Esping-Andersen, η Γερμανία ανήκει στα κορπορατιστικά κράτη πρόνοιας όπου ούτε η τάση για εμπορευματοποίηση και η προσήλωση στην αγορά ήταν κυρίαρχες αλλά και ούτε ο ρόλος των κοινωνικών δικαιωμάτων έγινε αντικείμενο συστηματικής αντιπαράθεσης. Τονίζει ο Esping Andersen ότι τα κοινωνικά δικαιώματα στα κορπορατιστικά κράτη πρόνοιας συνδέονταν με την κοινωνική τάξη αλλά και ότι το κράτος συναλλασσόταν με την αγορά στην παροχή της ευημερίας. Κεντρικό ρόλο εδώ έπαιζε και η συντήρηση της οικογένειας αλλά και η σημαντική συμβολή της στην

παροχή υπηρεσιών που το κράτος δεν μπορεί να δώσει(Andersen,2005:121-122).

Το μείζον κοινωνικό πρόβλημα το οποίο αντιμετώπιζε η Γερμανία σε όλο το φάσμα της δεκαετίας του 1990 αλλά και των αρχών του 20^{ου} αιώνα είναι τα διαρκώς αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας της . Η κατάσταση αυτή έλαβε σημαντικές διαστάσεις λόγω και της ενσωμάτωσης του οικονομικά πιο καθυστερημένου τμήματος της Ανατολικής Γερμανίας μετά την Ενοποίηση(Rihne-Ziemermann,2013:703) Σύμφωνα με τα στοιχεία τα οποία μας δίνει ο ΟΟΣΑ, η ανεργία ανέρχονταν στο 9.6% το 1997 ενώ σκαρφάλωσε στο 10,5% το 2004. Οι οικονομικές επιδόσεις της Γερμανίας σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο ήταν ισχνές, καθώς το ΑΕΠ της χώρας αυξήθηκε μόνο κατά 18% συγκριτικά με το 35% που κατέγραψε η Βρετανία και το 34% της Ολλανδίας . Σημαντικούς κοινωνικούς κραδασμούς προκαλούσε η ενοποίηση καθώς προσέθετε μεγάλα τμήματα εργατικού δυναμικού που ήταν ανεπαρκώς καταρτισμένα για να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις ενώ τα κριτήρια σύγκλισης του Μάαστριχ, έθεταν σημαντικές πιέσεις στις γερμανικές κυβερνήσεις να καλύψουν τα κενά αυτά(Jacobi-Cluve: 2006:3, Ebbinghaus-Einchorst,2006:5).

Παραδοσιακά, πριν από τις μεταρρυθμίσεις Hartz το σύστημα παροχών της Γερμανίας ήταν εξαιρετικά γενναιόδωρο. Η μακρόχρονη διάρκεια καταβολής των επιδομάτων ανεργίας αποτελούσε ένα πάγιο στοιχείο του γερμανικού συστήματος παροχών, οδηγώντας σε υψηλούς δείκτες αναπλήρωσης του εισοδήματος . Το βασικό επίδομα ανεργίας χρηματοδοτούνταν από τις ασφαλιστικές εισφορές των εργαζομένων και των εργοδοτών. Η διάρκεια του ανέρχονταν σε 6-32 μήνες και ανέρχονταν στο 67% του προηγούμενου εισοδήματος(60% για περιπτώσεις χωρίς παιδιά) με ανώτατο όριο τα 4.250 ευρώ τον μήνα, ενώ το βοήθημα ανεργίας(unemployment assistance) που καταβάλλονταν σε ετήσια βάση και χρηματοδοτούνταν από την φορολογία αναπλήρωνε το 57% του εισοδήματος(53%) χωρίς παιδιά Ο τρίτος παραδοσιακός τύπος επιδόματος της Γερμανίας ήταν το λεγόμενο κοινωνικό βοήθημα(social assistance) το οποίο χορηγούταν σε απεριόριστη διάρκεια σε περίπτωση που το εισόδημα ενός νοικοκυριού, έπεφτε κάτω από ένα συγκεκριμένο όριο λειτουργώντας ως δίχτυ ασφαλείας σε περίπτωση φτώχειας . Οι δε ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης, έκαναν την εμφάνισή τους σε περιόδους μαζικής ανεργίας και αφορούσαν την μεγάλη διάρκεια προγραμμάτων κατάρτισης ενώ το σύστημα των κυρώσεων, ήταν εξαιρετικά αποδυναμωμένο(Kluve-Jacobi,2006:4-6).

Κατά την πρώτη φάση της συγκυβέρνησης Σοσιαλδημοκρατών με τους Πράσινους (Red-Green Coalition), ξεχωρίζουν στην Γερμανία μικρές και κατά τόπους παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας. Ξεχωρίζει μεταξύ άλλων η εφαρμογή ενός σημαντικού αριθμού πιλοτικών

προγραμμάτων για την αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων. Ωστόσο τα πιο σημαντικά βήματα γίνονται στην κατεύθυνση της οικογενειακής πολιτικής και τα δημιουργίας μιας πολιτικής κινήτρων για την επανένταξη των γονέων σε στην αγορά εργασίας. Η πολιτική αυτή κινήθηκε σε τρεις κατευθύνσεις. 1) Την αύξηση του παιδικού επιδόματος και των αρνητικών φόρων, 2) βελτίωση των γονεϊκών αδειών και επιδομάτων και διευκόλυνση προς την μερική απασχόληση. 3) Εξάπλωση της παιδικής πρόνοιας. Ο Συνασπισμός SPD με Πράσινους, αύξησε το επίδομα για κάθε παιδί σε 154 ευρώ από 41,50 ήδη από το 1998. Ωστόσο στα πρότυπα της κυβέρνησης Blair, η γερμανική κυβέρνηση δεν υιοθέτησε στρατηγικές βελτίωσης των οργανωμένων δικτύων παιδικής πρόνοιας αλλά περιορίστηκε στην πολιτική των κινήτρων (Seeleib-Kaizer, 2004: 22-27). Η παρέμβαση αυτή για την ταχεία και γρήγορη επαν-ενσωμάτωση των γονέων στην αγορά εργασίας, ολοκληρώθηκε κατά την δεύτερη φάση περίοδο της κυβέρνησης του SPD με την εισαγωγή του προγράμματος JOB-AKTIV το 2002 όπου επέτρεπε σε μητέρες να έχουν πρόσβαση στην τόσο στις Ενεργητικές Πολιτικές Απασχόλησης, όσο και στα επιδόματα ανεργίας (Huo, 2008: 181).

Οι ουσιαστικές παρεμβάσεις και μεταρρυθμίσεις στην δομή και την λειτουργία του γερμανικού κοινωνικού κράτους γίνονται, κατά την έναρξη της δεύτερης τετραετίας της κυβέρνησης του SPD την περίοδο 2003-2005. Οι μεταρρυθμίσεις στην Γερμανία πιθανώς να είναι και οι πιο ενδεικτικές του τύπου και του χαρακτήρα και των κατευθύνσεων της μεταρρύθμισης που η Νέα Σοσιαλδημοκρατία επεδίωξε. Πρόκειται για τις περίφημες μεταρρυθμίσεις Hartz I-IV, τις βαρύνουσες παρεμβάσεις στην γερμανική αγορά εργασίας στο πλαίσιο της μεταρρυθμιστικής Αντζέντας 2010 (Agenda 2010). Η μεταρρυθμιστική Αντζέντα 2010 εμφανίστηκε ως το μεγάλο αφήγημα εκσυγχρονισμού αλλά και βιώσιμης προστασίας του κοινωνικού κράτους. Επέριπτε σημαντικές ευθύνες στο κοινωνικό κράτος για την οικονομική δυσκαμψία της Γερμανίας και τα υψηλά ποσοστά της ανεργίας και διαβεβαίωνε ότι μόνο ένα κράτος κοινωνικής επένδυσης θα μπορούσε να προωθήσει την κοινωνική ενσωμάτωση και την ατομική υπευθυνότητα (Pautz, 2010: 137-138). Τα βασικότερα στρατηγικά σημεία της Ατζέντας 2010, ήταν α) δραστικές μειώσεις στην χρηματοδότηση των κοινωνικών μεταβιβάσεων, β) αποδυνάμωση των εργατικών νόμων για πιο εύκολες προσλήψεις και πιο εύκολες απολύσεις, γ) ενίσχυση της νομοθεσίας για την προσωρινή απασχόληση, δ) αύξηση του ορίου συνταξιοδότησης στα 67 χρόνια (Deutsche Welle, 2017).

Δεν θα ήταν υπερβολή αν τονίζαμε ότι οι μεταρρυθμίσεις Hartz στην γερμανική αγορά εργασίας ήταν οι μεταρρυθμίσεις των μεταρρυθμίσεων, οι μεταρρυθμίσεις για τις οποίες ο Τρίτος Δρόμος της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας έγινε γνωστός ή και πιθανώς ταυτίστηκε. Είναι οι μεταρρυθμίσεις που σφράγισαν μια νέα κατεύθυνση λειτουργίας

των θεσμών του κοινωνικού κράτους και έβαλαν ανεξίτηλα την σφραγίδα τους για ένα νέο πλαίσιο στο οποίο η πρόνοια θα λειτουργεί. Οι μεταρρυθμίσεις Hartz στην Γερμανία έχοντας ως θεωρητική και πρακτική αναφορά τις αντίστοιχες παρεμβάσεις των Νέων Εργατικών στην Βρετανία κινήθηκαν στην βάση της αρχής **Δικαιώματα με Υποχρεώσεις**. Για τον λόγο αυτό κρίνουμε απαραίτητη την ενδελεχή παρουσίασή τους αλλά και την αποτίμησή τους. Μια σημαντική ομάδα μελετών (Jacobi-Kluve:2006, Kremmling-Bruttel:2005, Ebbinghaus - Einhorst : 2006, Fahr-Sunde:2006, Herweck -Sigrist: 2012, Rihne-Ziemermann :2013, Rothe-Walde:2017, Κούγιας : 2014)) παίρνει την θέση ότι οι μεταρρυθμίσεις από την επιτροπή Hartz, έγιναν υπό την σκιά του εγχειρήματος ‘New Deals’ στην Μ. Βρετανία και ότι οι βασικοί στόχοι που επεδίωκαν, ήταν α) στροφή προς την προσφορά εργασίας και επικέντρωση στην ενεργοποίηση των ανέργων για μια άμεση και ταχεία ενσωμάτωσή τους στην αγορά εργασίας β) βελτίωση της απόδοσης των Υπηρεσιών Απασχόλησης οι οποίες κατηγορήθηκαν για δυσλειτουργία και γραφειοκρατική αναποτελεσματικότητα και γ) τόνωση της ζήτησης μέσα από την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και της παγίωσης του ευέλικτου προτύπου.

Θα ακολουθήσουμε μια ενδελεχή παρουσίαση των μεταρρυθμίσεων Hartz στο πρότυπο της παρουσίασης των Kremmling -Bruttel(2005) και Jacobi-Kluve (2006) με βάση το περιεχόμενο των μεταρρυθμίσεων και όχι στην βάση μιας αυστηρής χρονολογικής σειράς. Έτσι λοιπόν το σύνολο των μεταρρυθμίσεων αυτών περιλάμβανε:

- **Οργανωτική ανασυγκρότηση των Υπηρεσιών Απασχόλησης(Hartz III)**. Πρώτον, οι Υπηρεσίες Απασχόλησης εκσυγχρονίστηκαν στα πρότυπα του Νέου Δημόσιου Management. Κάθε Υπηρεσία Απασχόλησης στο εξής θα έπρεπε να πετύχει μετρήσιμους στόχους. Ο ρόλος τους και η δικαιοδοσία τους διευρύνθηκε και μετατράπηκε σε υπηρεσίας μιας στάσης(one - stop) όπου παρείχαν συμβουλευτικές υπηρεσίες μέχρι και την καταβολή επιδομάτων. Δεύτερον, η προσέγγιση της ανεργίας από την πλευρά των υπηρεσιών απασχόλησης άλλαξε άρδην και κατευθύνθηκε σε μια εξατομικευμένη προσέγγιση των ανέργων, μέσα από την μέθοδο profiling. Κάθε σύμβουλος απασχόλησης θα αξιολογούσε μετά από συνέντευξη τις δεξιότητες των ανέργων και θα τους κατέτασσε σε τέσσερις κατηγορίες. Τρίτον και σημαντικότερο, **αυξήθηκε σημαντικά η εμπλοκή των μηχανισμών της αγοράς στην παροχή των υπηρεσιών απασχόλησης**. Τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η είσοδος των **Voucher** αλλά και η εισαγωγή των PSA(Personal Service Agentur). Αν οι αναζητούντες εργασία παρέμεναν άνεργοι για διάστημα άνω των 6 μηνών, μπορούσαν να κάνουν χρήση voucher αξίας 2.000 ευρώ και να απευθυνθεί σε μια εταιρεία για

την τοποθέτησή του στην αγορά εργασίας. Το εργαλείο PSA είχε στην δικαιοδοσία του, την τοποθέτηση εργαζομένων σε θέσεις προσωρινής απασχόλησης αλλά και τον δανεισμό τους

- **Ενεργοποίηση των ανέργων και απορρύθμιση της αγοράς εργασίας(Hartz I-II):** Μια σημαντική πρόκληση που αντιμετώπιζε η Γερμανία, ήταν τα χαμηλά ποσοστά προσφοράς εργασίας. Η Στρατηγική της Λισαβώνας έθετε τον στόχο του 70% για τον ενεργό πληθυσμό, ενώ η Γερμανία είχε μόνο το 65%. Στην προοπτική αυτή λειτούργησαν τρία εργαλεία που όλα στόχευαν να δημιουργήσουν ένα είδος **βασικών κινήτρων** που θα έσπρωχναν τους ανέργους μαζικά προς την απασχόληση. Πρώτον, εισήχθησαν νέα προγράμματα και πιο ελαστικές εργασίες ώστε να αρθούν τα φορολογικά εμπόδια για τους εργαζόμενους. Στην κατεύθυνση αυτή οι μεταρρυθμίσεις εισήγαγαν τρεις **βασικές μορφές επιδοτήσεων** έτσι ώστε να **ενισχυθεί η αυτό-απασχόληση**. Την επιδότηση εκκίνησης(Start-up) , όπου ισοδυναμούσε με το επίδομα ανεργίας και καταβάλλονταν για 6 μήνες. Για να λάβει κάποιος αυτό το επίδομα, έπρεπε να εγκριθεί το επιχειρηματικό του σχέδιο από το εμπορικό επιμελητήριο . Ο δεύτερος τύπος επιδότησης ήταν το λεγόμενο ICH-AG(Me and my company). Καταβάλλονταν για τρία το πολύ χρόνια όσο το εισόδημα αυτού που την διεκδικούσε δεν ξεπερνούσε τα 25.000 ευρώ. Ανέρχονταν σε 600 ευρώ τον μήνα τον πρώτο χρόνο, 360 ευρώ τον μήνα τον δεύτερο χρόνο και 240 ευρώ τον μήνα τον τρίτο χρόνο. Ο τρίτος τύπος επιδότησης ήταν οι επιδοτήσεις ενσωμάτωσης οι οποίες καταβάλλονταν σε εργοδότες σε περίπτωση που προσλάμβαναν κάποιον αντιπαραγωγικό εργαζόμενο.

Το δεύτερο εργαλείο για την ενεργοποίηση των ανέργων και για την παγίωση του μοντέλου **make work pay** ήταν οι εισαγωγή δύο βασικών μορφών προσωρινής απασχόλησης, τις **mini-jobs** και τις **midi-jobs**. Οι πρώτες έδιναν ένα εισόδημα μέχρι τα 400 ευρώ τον μήνα, ενώ οι δεύτερες έδιναν 400-800 ευρώ τον μήνα. Οι δύο αυτοί τύποι εργασίας, παρουσιάστηκαν ως ιδιαίτερος ελκυστικοί λόγω των φορολογικών ελαφρύνσεων και λόγω του ότι θα αύξαναν το καθαρό εισόδημα του εργαζομένου. Έτσι στις Mini-Jobs εργαζόμενος και εργοδότης απαλλάσσονταν από ασφαλιστικές εισφορές, ενώ στις Midi-Jobs, εργαζόμενος και εργοδότης έπρεπε να καταβάλλουν από κοινού το 4 ως το 21,5% των ασφαλιστικών εισφορών .

Το τρίτο εργαλείο για την ενεργοποίηση των ανέργων, είχε προέλευση από τον αγγλοσαξονικό χώρο και ήταν η **εισαγωγή ενός συστήματος κυρώσεων των ανέργων**. Οι αναζητούντες εργασία έπρεπε να αποδέχονται τις προτεινόμενες θέσεις εργασίας

από τις υπηρεσίες απασχόλησης. Η έννοια της κατάλληλης θέσης εργασίας διευρύνθηκε σημαντικά περιλαμβάνοντας και υποχρεωτικές μετακινήσεις από πόλη σε πόλη. Ο άνεργος άνω των 18 μηνών που θα απέρριπτε την θέση εργασίας θα είχε σημαντικές κυρώσεις στο επίδομά του.

- **Μεταρρύθμιση του συστήματος παροχής επιδομάτων(Hartz IV)**

Η τελευταία μεταρρύθμιση που είδε φως την 1^η Ιανουαρίου 2005, ήταν πιθανώς και η πιο δημοφιλής και προκαλούσε **ένα σύνολο παρεμβάσεων στο σύστημα χορήγησης των επιδομάτων ανεργίας** τόσο ποιοτικά αλλά όσο και ποσοτικά. Αρχικά **άλλαξε το κριτήριο** με το οποίο κάποιος είχε πρόσβαση στα επιδόματα. Μέχρι την εισαγωγή της μεταρρύθμισης Hartz IV, κριτήριο πρόσβασης ήταν οι ασφαλιστικές εισφορές του κάθε άνεργου. Μετά την μεταρρύθμιση το κριτήριο που τέθηκε θα ήταν η ικανότητα κάποιου για εργασία. Η τελευταία ορίζονταν ως η ικανότητα κάποιου να μπορεί να εργάζεται έστω και 15 ώρες την εβδομάδα. Έτσι όσοι ήταν ικανοί για εργασία μπορούσαν να συμμετάσχουν σε ενεργητικά προγράμματα και ταυτόχρονα θα λάμβαναν το επίδομα ανεργίας. Η χρονική διάρκεια όμως του επιδόματος ανεργίας μειώθηκε σημαντικά από 6-12 μήνες. Η δεύτερη κίνηση της μεταρρύθμισης Hartz IV, **ήταν η συγχώνευση του βοηθήματος ανεργίας με το κοινωνικό βοήθημα**. Οι ικανοί για εργασία χωρίς πρότερες ασφαλιστικές εισφορές λάμβαναν το επίδομα τύπου II το οποίο για έναν ενήλικα ανέρχονταν στα 345 ευρώ στην Δυτική Γερμανία και στα 321 ευρώ στην Ανατολική. Το κοινωνικό βοήθημα περιορίστηκε μόνο σε εκείνους οι οποίοι δεν μπορούσαν για λόγους αναπηρίας να εργαστούν και εξαιρούνταν από την αρχή δικαιώματα και υποχρεώσεις

6.1.3 Αποτίμηση των μεταρρυθμίσεων Hartz

Το τι ακριβώς αντιπροσώπευαν οι μεταρρυθμίσεις Hartz σε αναφορά με την συνολική ανασυγκρότηση του γερμανικού κοινωνικού κράτους, ποια τα αποτελέσματά τους και αν κρίθηκαν ως επιτυχείς ή ανεπιτυχείς είναι ένα ζήτημα πολύ λεπτό και επίμαχο το οποίο συνεχίζει να διχάζει μέχρι σήμερα την έρευνα. Υπάρχει μια ομάδα ερευνητών που εμφανίζεται πιο θετική και πιο αισιόδοξη ως προς τα αποτελέσματα των μεταρρυθμίσεων Hartz και μια άλλη ομάδα στον αντίποδα. Υπάρχει μια πληθώρα μακρό-οικονομικών και κοινωνιολογικών μελετών κυρίως από το γερμανικό Ινστιτούτο Εργασίας για τα επιθυμητά και ανεπιθυμητά

αποτελέσματα των μεταρρυθμίσεων Hartz. Θα παρουσιάσουμε εδώ τις πιο ενδεικτικές τοποθετήσεις.

.Για τους Rene Fahr και Uwe Sunde(2006) η αποτίμηση του πρώτου κύματος των μεταρρυθμίσεων Hartz είναι θετική. Μεταξύ των πρώτων μηνών του 2003 και των πρώτων μηνών του 2005, οι ροές από την ανεργία προς την εργασία επιταχύνθηκαν σημαντικά από 5-15%.Για τους Schmid και Mordack(2008), η μεγαλύτερη ανάπτυξη της απασχόλησης στην Γερμανία είναι άμεσο αποτέλεσμα των μεταρρυθμίσεων Hartz όχι συνέπεια του γενικότερου ευνοϊκού οικονομικού κλίματος. Η μελέτη τους, επικαλείται τον ισχυρισμό ότι συγκρίνοντας τον μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ της χώρας από την περίοδο 1998-2000(2,31%) και την περίοδο 2005-2007(2,99) η διαφορά δεν είναι θεαματική. Οι δε δημογραφικές αλλαγές δεν είχαν ιδιαίτερη επίδραση στην αύξηση της απασχόλησης. Τα τρία βασικά διδάγματα των μεταρρυθμίσεων Hartz στην έκθεσή τους, είναι ότι πρώτον η αντιμετώπιση της ανεργίας έγινε με όχημα την στροφή προς την επιχειρηματικότητα και την αυτό-απασχόληση, δεύτερον, ο εκσυγχρονισμός των Υπηρεσιών Απασχόλησης συνέβαλε στην ταχεία αξιολόγηση των δεξιοτήτων των αναζητούντων εργασία, τρίτον η ελαστικοποίηση της γερμανικής της αγοράς εργασίας έγινε με βασικότερο εργαλείο τις mini-jobs κίνηση που ελλόχευε ρίσκα γιατί δεν συνοδευόταν από τα κατάλληλα μέσα προστασίας

Η μελέτη των Herweck και Sigrüst(2012) προσπαθεί να εντοπίσει αν και σε ποιο βαθμό μειώθηκε η εξάρτηση από την κρατική πρόνοια μετά την μείωση των επιδομάτων της μεταρρύθμισης Hartz IV. Παρατηρεί ότι μέχρι και το 2001 η συχνότητα της προσφυγής στο επίδομα ανέρχονταν στο 7-8% ενώ από το 2001 ως το 2006 αυξήθηκε σε 12,7%. Σύμφωνα με την έρευνα τους, το 68% όσων λάμβαναν επίδομα συνέχιζε να λαμβάνει και την επόμενη χρονιά ενώ η έξοδος από τα επιδόματα ανήλθε μόλις στο 32%. Συνολικά εκτιμούν ότι δεν υπάρχει κάποιο στοιχείο που να συνηγορεί ότι η κρατική εξάρτηση μειώθηκε ιδιαίτερα μετά τις μεταρρυθμίσεις Hartz. Την περίοδο 2005-2006 η εξάρτηση ήταν κατά 2,6% μεγαλύτερη συγκριτικά με την περίοδο 1996-2005. Το 2014 η εξάρτηση από το κοινωνικό βοήθημα ανέρχονταν στο 13,5% στην Δυτική Γερμανία και στο 15,2% στην Ανατολική Γερμανία.

Σύμφωνα με την μελέτη των Krebs και Scaffel(2013) η αξιολόγηση της μεταρρύθμισης Hartz IV, φέρεται να είχε αντικρουόμενες συνέπειες. Αφενός μειώθηκε η κοινωνική προστασία των ανέργων λόγω του περιορισμού του επιδόματος ανεργίας, από την άλλη περισσότερο ωφελημένα βγήκαν τα νοικοκυριά που απασχολούνταν. Έτσι σύμφωνα με τα πορίσματα της μελέτης τους το ποσοστό ευημερίας των εργαζομένων με βάση την ισχύ για κατανάλωση αυξήθηκε κατά 0,44% ενώ των μακροχρόνια ανέργων μειώθηκε κατά 0,74%. Οι συμβολή του

πρώτου κύματος των μεταρρυθμίσεων Hartz, ήταν να μειωθεί η ανεργία κατά 1,5% ενώ της μεταρρύθμισης Hartz IV, κατά 1,4%.

Οι Ulf Rihne και Klaus Ziemermann,(2013) ,αναρωτιούνται κατά πόσο μεταρρυθμίσεις Hartz, είχαν ως αποτέλεσμα να μετουσιωθεί η Γερμανία σε ένα πρότυπο αγοράς εργασίας. Η μελέτη τους εντοπίζει μια άμεση επίδραση των μεταρρυθμίσεων New Deals στην Μ. Βρετανία. Η έκθεσή τους, δίνει μια θετική αποτίμηση των μεταρρυθμίσεων καθώς και η ανεργία μειώθηκε σημαντικά αλλά ανασυγκροτήθηκε και βελτιώθηκε η συνολικότερη εικόνα της αγοράς εργασίας. Οι κοινωνικές ομάδες που ευνοήθηκαν περισσότερο από την μεταρρύθμιση ήταν γυναίκες ηλικίας 25-54 χρονών, εργαζόμενοι μεγαλύτερης ηλικίας 55-64 ετών, νέοι ηλικίας 15-24 ετών. Για όλες αυτές τις κοινωνικές ομάδες η απασχόληση αυξήθηκε την περίοδο 2003-2005 κατά 20% περίπου(να βάλω διάγραμμα εδώ). Η συμμετοχή των εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας αυξήθηκε από 50% σε πάνω από 70% την περίοδο 2003-2005. Οι μεταρρυθμίσεις Hartz συνέβαλαν θετικά ώστε να βελτιωθεί η θέση της Γερμανίας στον διεθνή ανταγωνισμό καθώς σε όλο το βάθος της δεκαετίας του 2000 το κόστος εργασίας ανά εργαζόμενο μειώθηκε σε αντίθεση με τις ΗΠΑ. Όμως εντοπίζουν ότι λόγω των μεταρρυθμίσεων Hartz, αναπτύχθηκε ένας σημαντικός τομέας χαμηλόμισθων και μη τυπικής απασχόλησης. Το 1992 η τυπική απασχόληση αντιπροσώπευε στην Γερμανία το 77% της συνολικής απασχόλησης ενώ το 2010 μόλις το 68%.

Ωστόσο δεν εντοπίζεται σημαντική αύξηση της φτώχειας καθώς οι χαμηλόμισθες εργασίες καθώς οι χαμηλόμισθες εργασίες για την μελέτη τους καλύπτονταν κυρίως από φοιτητές και ανθρώπους μεγαλύτερης ηλικίας οι οποίοι έχουν κάποιο επιπλέον εισόδημα. Η μελέτη τους επίσης εντοπίζει μια σημαντική υποχώρηση του συνδικαλισμού στην Γερμανία. Καταλήγουν ότι μετά τις μεταρρυθμίσεις το λεγόμενο γερμανικό μοντέλο χαρακτηρίζεται από ελαστική διαχείριση του χρόνου εργασίας, κοινωνική συνοχή, ελεγχόμενο μισθολογικό κόστος, και μια σημαντική πολιτική κινήτρων.

Διαφορετική και ίσως πιο αποκαλυπτική εικόνα μας δίνει η 4^η έκθεση για την φτώχεια και τον πλούτο(2013) στην Γερμανία, εξετάζοντας το διάστημα 2007-2012. Την έρευνα διεξήγαγε το Υπουργείο Εργασίας και κοινωνικών ζητημάτων. Σύμφωνα με τα στοιχεία τα οποία μας δίνει η έκθεση αυτή, οι καθαρές μισθολογικές απολαβές, μειώθηκαν κατά 6,1% για το 10% των πιο χαμηλόμισθων απασχολούμενων. Το 1995 τα ποσοστά υπό-απασχόλησης ανέρχονταν 15% ενώ την χρονιά που έκθεση βλέπει φως έφτασαν το 25%, περίπου δηλαδή 7,3 εκατομμύρια άνθρωποι υποαπασχολούνταν.

Στην μελέτη του ο Simon Woodcock(2020) εντοπίζει ότι οι μεταρρυθμίσεις Hartz, αύξησαν τις απώλειες μισθού για όσους αποκαταστάθηκαν στην αγορά εργασίας. Αυτό συνέβη γιατί οι

περισσότεροι εργαζόμενοι αποκαταστάθηκαν σε εταιρείες ιδιαιτέρως χαμηλόμισθες. Οι απώλειες του μισθού για τον Woodcock άγγιξαν το 5-9% για τους άνδρες και το 12,5% για τις γυναίκες. Η μελέτη του παρατηρεί μια σημαντική αύξηση της προσωρινής απασχόλησης κυρίως στους κλάδους πρόσληψης και επίβλεψης προσωπικού. Το 1997 μόλις το 3,6 % των ανδρών και το 2,2% των γυναικών εργάζονταν σε ελαστικές μορφές απασχόλησης ενώ το 26% των ανδρών και το 29% των γυναικών αποκαταστάθηκαν σε θέσεις προσωρινής απασχόλησης. Η ανάπτυξη της προσωρινής απασχόλησης κατά τον Woodcock οφείλεται στα δραστικά μέτρα απορρύθμισης του πακέτου Hartz II.

Για τους Carillo-Tudela, Launon και Robin(2018) οι μεταρρυθμίσεις Hartz, είχαν μια σημαίνουσα συμβολή στην μείωση της ανεργίας και στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας στην Γερμανία. Η συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό της Γερμανίας αυξήθηκε λόγω της μαζικής ενσωμάτωσης των ανέργων σε χαμηλόμισθες θέσεις εργασίας κυρίως στις Mini-Jobs και της περικοπής του επιδόματος ανεργίας. Για την μελέτη τους η εργασία πλήρους απασχόλησης υποχώρησε στην Γερμανία από 66% το 1999 σε 55% το 2014, ενώ η προσωρινή απασχόληση είχε αυξηθεί σημαντικά από 23,9% το 1999 σε 35,5% το 2014 με τις Mini-Jobs να εκπροσωπούν το 12,7% της συνολικής απασχόλησης.

Οι Merkl και Sauerbier(2022), ρίχνοντας φως στην μεταρρύθμιση Hartz III, προσπαθούν να εντοπίσουν κατά πόσο αυτή συνέβαλε στην καταπολέμηση της ανεργίας και στην αντιστοίχιση των θέσεων εργασίας. Η μελέτη τους εμφανίζεται αισιόδοξη. Παρά το γεγονός ότι οι μεταρρυθμίσεις δεν συνέβαλαν στην βελτίωση της ικανότητας των Υπηρεσιών Απασχόλησης να δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας, ωστόσο εντοπίζεται ο αναβαθμισμένος ρόλος της συμβουλευτικής υποστήριξης αλλά και η παρότρυνση για στροφή προς τα ιδιωτικά δίκτυα εύρεσης εργασίας. Συνεπώς η μεταρρύθμιση των Υπηρεσιών Απασχόλησης συνέβαλε αποφασιστικά στην μεγαλύτερη ενεργοποίηση των ανέργων και στην μείωση της ανεργίας.

Η μελέτη του Κέντρου για την Ευρωπαϊκή Μεταρρύθμιση (2017), εντοπίζει ότι το κύμα των μεταρρυθμίσεων σε όλο το βάθος της δεκαετίας του 2000 στην Γερμανία έβαλε τέλος στο μοντέλο μιας κοινωνικής οικονομίας και οδήγησε στην επισφάλεια και στις χαμηλόμισθες εργασίες. Από τις πιο σημαντικές επιδράσεις της ήταν ότι δημιούργησε ένα μεγάλο στρώμα χαμηλόμισθων. Το 2014, οι συνέπειες φάνηκαν όταν το 20% των Γερμανών κέρδιζε κάτω από 10 ευρώ την ώρα ενώ το 1/3 κάτω από 12 ευρώ προσεγγίζοντας έτσι μισθούς βαλτικών χωρών. Το 39% των εργαζομένων της Ανατολικής Γερμανίας ήταν χαμηλόμισθοι, προσεγγίζοντας έτσι την περίοδο της δεκαετίας του 1990. Η μελέτη αυτή αποδομεί στην βάση μιας σειράς επιχειρημάτων το γερμανικό θαύμα και την συμβολή των μεταρρυθμίσεων Hartz στην

ανάκαμψη της γερμανικής οικονομίας. Η ανάκαμψη αυτή οφείλεται περισσότερο στην μεταρρύθμιση του τραπεζικού συστήματος. Οι μεταρρυθμίσεις του Schroder, επέτρεψαν στα κέρδη από την πώληση μετοχών να μην φορολογούνται. Οι γερμανικές εταιρείες, έπρεπε να παράγουν κέρδος μέσα από τις παραγωγικές τους διαδικασίες απαιτώντας έτσι μια μεγαλύτερη ευελιξία στην διαπραγμάτευση μισθών. Σημαντική συνέπεια των μεταρρυθμίσεων Hartz επίσης, ήταν και η αύξηση της οικονομικής ανασφάλειας. Το 1990 το ποσοστό των ατόμων που αντιμετώπιζαν την απειλή της φτώχειας στην Γερμανία ανέρχονταν σε 11% ενώ το 2017 σε 16%. Προχωρώντας σε μια συνολική αποτίμηση των μεταρρυθμίσεων Hartz, η μελέτη αυτή μας δίνει ότι η συνεισφορά των μεταρρυθμίσεων ήταν ότι πρώτον αύξησε την αποτελεσματικότητα στην γερμανική αγορά εργασίας φέρνοντας στους ανέργους νέα απασχόληση, δεύτερον έδωσαν τέλος στην πρόωρη συνταξιοδότηση καθώς αύξησε την απασχόληση για της μεγαλύτερες ηλικίες και τρίτον συνέβαλε στην απεξάρτηση από τα επιδόματα καθώς έσπρωξε σημαντικά τμήματα ανέργων προς την αγορά εργασίας.

Η έρευνα των Kuhn, Jung και Hartung (2018) εμφανίζεται ως λιγότερο αισιόδοξη. Η έκθεσή τους δείχνει ότι οι μεταρρυθμίσεις Hartz, οδήγησαν σε σημαντικές προνοιακές απώλειες κυρίως για το μεγαλύτερο μέρος των μακροχρόνια ανέργων και των μισθωτών με υψηλά εισοδήματα οι απώλειες των οποίων έφτασαν πάνω από 60%.

Στην ίδια γραμμή απαισιοδοξίας κινείται και η έκθεση των Gartner, Rothe, Weber(2019). Η έκθεσή τους αφορά την ποιότητα των θέσεων εργασίας οι οποίες προέκυψαν μετά τις μεταρρυθμίσεις στην γερμανική αγορά εργασίας. Ενώ ο αντίκτυπός τους στην μείωση της ανεργίας ήταν σημαντικός, ωστόσο λαμβάνοντας ως κύρια μεταβλητή τον μέσο ημερήσιο μισθό, η μελέτη καταδεικνύει την δημιουργία μιας σημαντικής ζώνης χαμηλόμισθων στην γερμανική αγορά εργασίας ως άμεσο απότοκο των μεταρρυθμίσεων αυτών με σημαντικές μισθολογικές αποκλίσεις ανάμεσα στα διάφορα τμήματα των μισθωτών.

Η έκθεση των Rothe και Walde (2017), κινείται στα πλαίσια της απαισιοδοξίας. Προσπαθώντας να κατανοήσει την δραστική μείωση της ανεργίας, από 5,2 εκατομμύρια ανέργους το 2005 σε 3,6 εκατομμύρια του 2008, φέρνει στο φως ότι το 37% των ανέργων κατέφυγαν σε μορφές μη τυπικής απασχόλησης. Την περίοδο 2007-2009, μόνο το 9,4% των ανέργων αποκαταστάθηκε σε θέσεις τυπικής απασχόλησης και κάτι περισσότερο από το 18% κατέφυγε σε part-time απασχόληση ενώ το 20% κατέληξε σε σχήματα δημιουργίας θέσεων εργασίας. Η μελέτη καταλήγει ότι το χαρακτηριζόμενο ως 'γερμανικό θαύμα' πιθανώς να διδάσκει τον τρόπο με τον οποίο μειώνεται η ανεργία αλλά όχι τον τρόπο με τον οποίο ενισχύεται η τυπική απασχόληση. Συνεπώς κατά το συμπέρασμα

τους μετά τις μεταρρυθμίσεις Hartz, η πλήρης απασχόληση σχεδόν εξαφανίστηκε.

Η έκθεση του Werner Eichhorst(2012), δεν εντοπίζει κάποια σημαντική πρόοδο της γερμανικής αγοράς εργασίας υπό μια μονοσήμαντη επίδραση των μεταρρυθμίσεων Hartz. Αντιθέτως άμεσο αποτέλεσμα των τελευταίων ήταν η παρουσία πιο ελαστικών μισθολογικών διαπραγματεύσεων σε τομείς με παραδοσιακά συλλογικές συμβάσεις εργασίας και την εξαιρετικά ταχύτατη εξάπλωση του τομέα των υπηρεσιών την Γερμανία όπου αναπτύχθηκε και υποστηρίχθηκε μέσα από διαφορετικά μοντέλα ευελιξίας στην Γερμανία. Θεωρεί πως η ευελιξία ήταν αυτή που έκανε την γερμανική βιομηχανία πιο ανταγωνιστική μαζί με τις 'καλές δουλειές' στον τομέα των υπηρεσιών. Ο κατακερματισμός όμως στην γερμανική αγορά εργασίας, οδήγησε σε μεγαλύτερες μισθολογικές αποκλίσεις και ανισότητες.

Η έκθεση των Hotchmutch, Kolehbrecher και Merkl(2019), εστιάζοντας στην μεταρρύθμιση Hartz IV, επισημαίνει ότι αυτή στάθηκε σημαντικό όχημα για την μείωση της ανεργίας. Η εξήγηση που δίνεται είναι ότι όταν το επίδομα για τους μακροχρόνιους άνεργους μειώνεται τότε και η ίδια η αξία της ανεργίας μειώνεται και είναι πρόθυμοι να αποδεχτούν χαμηλόμισθες θέσεις εργασίας. Η μελέτη τους καταλήγει ότι το ποσοστό επιλογής των εργαζομένων από τις επιχειρήσεις αυξήθηκε κατά 13% μετά τις μεταρρυθμίσεις Hartz, ενώ η συχνότητα επανα-πρόσληψης και επαν-εργοδότησης αυξήθηκε κατά 4,7%.

Οι Kremmling και Bruttel(2005) προσπαθούν να δώσουν δύο βασικές εξηγήσεις για τον ρόλο των μεταρρυθμίσεων Hartz στην Γερμανία. Η πρώτη βασική εξήγηση είναι εκείνη του **πολιτικού μαθήματος**. Οι Γερμανοί εργαζόμενοι μαζί με τους Αυστριακούς και τους Βέλγους λάμβαναν επίδομα βοήθειας με απεριόριστη διάρκεια. Συνεπώς οι δείκτες αναπλήρωσης του εισοδήματος τους ήταν εξαιρετικά υψηλοί. Η μεταρρύθμιση του συστήματος των επιδομάτων ερχόταν σε αντιστοίχιση με άλλα κείμενα της περιόδου εκείνης όπως το Jobs Study ΟΟΣΑ(1994) και την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Απασχόληση(1997) όπου προτασσόταν ή ενεργοποίηση των ανέργων και η προσπάθεια απαγκίστρωσης από τα επιδόματα τα οποία περιορίζονταν για άτομα που αδυνατούσαν για σοβαρούς λόγους να ενταχθούν στην αγορά εργασίας. Αυτή η τάση προσαρμογής αποτυπώθηκε και στην προσπάθεια της οργανωτικής ανασυγκρότησης των Υπηρεσιών Απασχόλησης στις επιταγές του Νέου Δημοσίου Μάνατζμεντ.

Η δεύτερη εξήγηση που δίνεται είναι η εξήγηση **της μετάβασης στην εποχή των περιορισμένων δαπανών**. Πρώτον Οι μεταρρυθμίσεις Hartz χτυπούσαν το πιο νευραλγικό σημείο του γερμανικού συστήματος πρόνοιας καθώς ένα αξιосέβαστο ποσοστό Γερμανών εξαρτιόταν ουσιαστικά και οργανικά από το σύστημα χορήγησης των επιδομάτων.

Δεύτερον το σύστημα των κυρώσεων ασκούσε σημαντική πίεση στους Γερμανούς ανέργους και ξέκοβε από το παραδοσιακό προνοιακό μοντέλο της χορήγησης επιδομάτων. Ήταν δεν δηλωτικό αυτό το σύστημα των κυρώσεων ενός ανά-προσανατολισμούς προς το αγγλοσαξονικό πρότυπο του **work first** όπου η εργασία σε κάθε εκδοχή της θεωρείται πολύ πιο σημαντική από την αποστέρηση της εργασίας. Τρίτον η μεταρρυθμίσεις αυτές υποκινούνταν και κατευθύνονταν από μια λογική ότι τα η χαμηλότερη διάρκεια των επιδομάτων θα οδηγούσε προς νέα σχήματα θέσεων εργασίας κυρίως σε χαμηλόμισθους θέσεις παραγωγής. Τέταρτον οι μεταρρυθμίσεις αυτές , αποτύπωναν μια λογική του περιορισμού των δημοσίων δαπανών. Αυτές σχεδιάστηκαν για να μειώσουν τις δημόσιες δαπάνες προς τις Υπηρεσίες Απασχόλησης κατά 5 δισεκατομμύρια ευρώ.

Η Sabina Stiller(2010) στο βιβλίο της *Ideational Leadership in German Welfare State*, εντοπίζει μια σημαντική **μετακίνηση από την από-εμπορευματοποίηση προς την επαν-εμπορευματοποίηση** υπό την έννοια ότι οι μεταρρυθμίσεις στο γερμανικό σύστημα κοινωνικής προστασίας έστρεψαν τα άτομα να στηρίζονται στους μηχανισμούς της αγοράς παρά στα επιδόματα. Τα τελευταία σε επίπεδα κοινωνικών μεταβιβάσεων μειώθηκαν σημαντικά, ενώ καταλυτικότερο ρόλο παίζουν οι μέθοδοι ενεργοποίησης. Αξιολογώντας συνολικότερα το κύμα των μεταρρυθμίσεων σε όλο το φάσμα της δεκαετίας του 2000, δημιούργησαν ένα υβριδικό μοντέλο πρόνοιας το οποίο συνδυάζει στοιχεία τόσο από φιλελεύθερο όσο και από το σοσιαλδημοκρατικό κράτος πρόνοιας.

Μέρος Γ

7. Η μεταρρύθμιση του ελληνικού κοινωνικού κράτους από το ΠΑ.ΣΟ.Κ

7.1 Το ΠΑΣΟΚ ως Νέα Σοσιαλδημοκρατία

Διαβάζοντας κάποιος την ιδρυτική διακήρυξη του ΠΑΣΟΚ στις 3 Σεπτέμβρη 1974, θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι η ελληνική περίπτωση σοσιαλδημοκρατίας προσιδίαζε σε ένα λαϊκό και επαναστατικό κόμμα. Στην ιδρυτική διακήρυξη, γίνεται λόγος ότι η βασικότερη απειλή και κίνδυνος της Ελλάδας, βρισκόταν στη εξάρτηση της από τον ιμπεριαλισμό των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ και ότι η Ελλάδα μετατράπηκε σε προπύργιο του Πενταγώνου(σελ7-8). Σύμφωνα με την ιδρυτική πράξη το ΠΑΣΟΚ, αυτοπροσδιοριζόταν ως ένα νέο πολιτικό Κίνημα που ήταν η γνήσια και έκφραση φωνή του απλού Έλληνα πολίτη (σελ 9-10). Οι δε ευρύτεροι σκοποί αυτού του κινήματος ήταν α)Εθνική ανεξαρτησία, β) λαϊκή κυριαρχία, γ) κοινωνική απελευθέρωση, δ) δημοκρατική διδασκαλία. Οι δε προοπτικές του αγώνα είχαν απώτερο σκοπό την δημοκρατική και σοσιαλιστική αναγέννηση της Ελλάδας(Σελ 15)

Οι συγκεκριμένοι στόχοι του ΠΑΣΟΚ ήταν: 1) κάθε εξουσία να πηγάζει από τον λαό, να υπηρετεί τον λαό και να είναι γνήσια έκφρασή του, 2) το δικαίωμα άμυνας κάθε πολίτη απέναντι σε κάθε προσπάθεια κατάλυσης της νόμιμης εξουσίας, 3) ο σεβασμός των βασικών δικαιωμάτων του πολίτη, 4) η συνταγματικά κατοχυρωμένη κοινωνικά και οικονομικά ισότητα των δύο φύλων, 5) η ενεργός συμμετοχή των πολιτών στην πολιτική ζωή, 6) η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος για εργασία σε όλους τους πολίτες, 7) η ανάδειξη του συνδικαλισμού ως αυτόνομο κίνημα που υπηρετεί τον Λαό, 8) διαχωρισμός του κράτους από την εκκλησία, 9) την αποδέσμευση της χώρας από τα ξένα οικονομικά συμφέροντα που υπονομεύουν την εθνική κυριαρχία, 10) χάραξη ανεξάρτητης πολιτικής για την προάσπιση της εδαφικής ακεραιότητας και προσφορά της στην διεθνή ειρήνη και συναδέλφωση των λαών, 11) ακύρωση όλων των διεθνών συμβάσεων που κατέστησαν την Ελλάδα οικονομικό, πολιτικό και στρατιωτικό προσάρτημα του δυτικού ιμπεριαλισμού, 12) αγώνας για την κοινωνική απελευθέρωση και τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας.

Ο ερχομός του στην εξουσία το 1981, ήλθε να αναδείξει ως κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία από την ιδρυτική του πράξη μέχρι τον μετασχηματισμό του το 1996 φαίνεται να το συνόδευσαν. Ο Κοτζιάς(1985) από μια μαρξιστική οπτική γωνία μας δίνει ορισμένες βασικές ιδιομορφίες του, χαρακτηρίζοντάς τις ως *σοσιαλρεφορμιστικές*

που του έδιναν μια ιδιαιτερότητα στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο συνδυαστικά και με τις ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνίας που αναφερόταν. 1) Το ΠΑΣΟΚ δεν ήταν προϊόν κάποιου μαζικού κινήματος της εργατικής τάξης και για τον λόγο αυτό δεν άντλησε τις βασικές δυνάμεις του από την εργατική τάξη. Αντιθέτως συσπειρώθηκαν σε αυτό μια σημαντική ομάδα αστών και μια σημαντική ομάδα του γραφειοκρατικού συνδικαλισμού που προωθούσαν μια ρεφορμιστική τακτική διαρκών μεταρρυθμίσεων. 2) Το ΠΑΣΟΚ προτιμήθηκε από τμήματα της μεσαίας και της εργατικής τάξης που ήταν μεν απογοητευμένα αλλά είχαν μια θολή αντί-καπιταλιστική συνείδηση. 3) το πρώτο μεταρρυθμιστικό κύμα του ΠΑΣΟΚ, είχε στοιχεία που συνδύαζε την πίεση από τα κάτω και την θέληση από τα πάνω, 4) οι όποιες καθυστερήσεις της ελληνικής κοινωνίας αλλά και της εμφάνισης του ίδιου του ΠΑΣΟΚ, περιόριζαν τις δυνατότητες διεύρυνσης της κοινωνικής του βάσης. 5) Η όλη μεταρρυθμιστική προσπάθεια ιδίως τον πρώτο χρόνο της κυβέρνησης του 1981, έδινε την εντύπωση ότι το ΠΑΣΟΚ ήθελε στα λόγια να προχωρήσει σε ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις αλλά δεν ήλθε η ώρα να γίνουν αυτές. 6) Το ΠΑΣΟΚ παρουσιάζοταν αντιφατικό στην θεωρία και στην πράξη. Ενώ προσπαθούσε να δώσει μια ρεφορμιστική διέξοδο στην κρίση της δεκαετίας του 1980 προωθώντας μια ευρύτερη διαταξική συναίνεση, λάμβανε υπόψιν του σημαντικά τις απαιτήσεις των εργαζομένων. 6) Το ΠΑΣΟΚ, ήδη είχε αναπτύξει έναν δικό του πρώιμο θεωρητικό *Τρίτο Δρόμο* για τον τρόπο που θα έφτανε στον σοσιαλισμό. Αυτή η ιδιαιτερότητα ήταν ότι διασπούσε την δημοκρατική οδό για τον σοσιαλισμό σε στάδια/φάσεις, <<ευέλικτες κινήσεις κατακτήσεων>>, <<ρεαλιστική τακτική μικρών βημάτων>>.

Συμπληρώνοντας ο Κοτζιάς τονίζει μεταξύ άλλων ότι κεντρικό σύνθημα του ΠΑΣΟΚ σε όλη την δεκαετία του 1980 κεντρικό σύνθημα της στρατηγικής του ΠΑΣΟΚ, ήταν αυτό του εκσυγχρονισμού της ελληνικής οικονομίας και της ελληνικής κοινωνίας και του κρατικού μηχανισμού. Ο εκσυγχρονισμός δικαιολογήθηκε ότι πριν την μετάβαση στον σοσιαλισμό επιτακτική ανάγκη ήταν η καταπολέμηση της παραοικονομίας και η αναβάθμιση των πολιτικών θεσμών (Κοτζιάς, 1985:47-48)

7.1.20 Τρίτος Δρόμος του ΠΑΣΟΚ και η πορεία προς τον εκσυγχρονισμό

Το ΠΑΣΟΚ, συνέχισε δυναμικά την πορεία του στην εξουσία, κερδίζοντας το εντυπωσιακό ποσοστό του 41,49% σε βουλευτικές εκλογές της 22ας Σεπτεμβρίου του 1996. Η προβληματική που θα μας απασχολήσει στο σημείο αυτό είναι αν εμφανίστηκε στην Ελλάδα μια αντίστοιχη συμπαγής και ολοκληρωμένη πρωτοβουλία από την πλευρά του ΠΑΣΟΚ σε θεωρητικό και ιδεολογικό επίπεδο που να συνιστά μια αντίστοιχη ιδέα ενός *Τρίτου Δρόμου* κατά τα πρότυπα των Νέων Εργατικών ή ενός *Νέου Κέντρου* κατά τα πρότυπα του SPD. Η απάντηση μας είναι σαφέστατα πως όχι. Στις γραμμές του ΠΑΣΟΚ δεν εμφανίστηκε μια συγκροτημένη θεωρητική σύλληψη ή κάποιο αντίστοιχο θεωρητικό μανιφέστο παρόμοιο με εκείνο του Giddens στην Μ. Βρετανία και του Hombach στην Γερμανία που να επιζητεί μια εξ ολοκλήρου εκσυγχρονιστική αναδόμηση του ίδιου του κόμματος, της οικονομίας αλλά και του κοινωνικού κράτους. Για τον λόγο αυτό θα προσπαθήσουμε να παρακολουθήσουμε τις ιδιαίτερες όψεις του ελληνικού *Τρίτου Δρόμου* κυρίως μέσα από τις ομιλίες του βασικού προσώπου που εμφανίστηκε ως εκσυγχρονιστής στις γραμμές του Κόμματος μετά το συνέδριο του Ιουνίου του 1996, του Κώστα Σημίτη.

Θα προχωρήσουμε όμως πρώτα σε ορισμένες προκαταρτικές παρατηρήσεις. Αρχικά, το ΠΑΣΟΚ, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 παρουσιάζει μια εικόνα ενός κόμματος σε πλήρη κατακερματισμό, ιδεολογικό αναπροσανατολισμό και έκδηλες τάσεις διάσπασης στο εσωτερικό. Τα κυριότερα ρεύματα ήταν οι <<προεδρικοί>>, οι θιασώτες του <<πατριωτικού ΠΑΣΟΚ>> και οι <<εκσυγχρονιστές>> (Γεωργιάδου, 2002: 372-373). Επίσης, η ανάγκη ανασυγκρότησης του ΠΑΣΟΚ, προέκυψε όχι από κάποια συστηματική και οργανωμένη πρωτοβουλία μιας ισχυρής ομάδας μελών του, αλλά κυρίως μέσα από την αδήριτη ανάγκη της απαγκίστρωσης από την δυσκαμψία του κομματικού του μηχανισμού να δώσει ανάγκη στις διαρκώς μεταβαλλόμενες ανάγκες των πολιτών (Γεωργιάδου, 2002: 368-369). Σε αντίθεση με την τον *Τρίτο Δρόμο* της Ευρωπαϊκής Νέας Σοσιαλδημοκρατίας, όπου η αναμέτρηση ανάμεσα στα φιλοευρωπαϊκά-εκσυγχρονιστικά από την μία και στα παραδοσιακά από την άλλη ρεύματα εντός των κομμάτων πήρε την μορφή ανοιχτής και γενικευμένης σύγκρουσης που είχε ως αποτέλεσμα τον παραγκωνισμό αυτών των παραδοσιακών στοιχείων και το σημαντικό άνοιγμα σε νέες ομάδες ψηφοφόρων, ώστε να δημιουργηθεί αυτό το νέο είδος του πλουραλιστικού κορπορατισμού (συμμαχία με ομάδες εκπροσώπησης συμφερόντων των εργαζομένων και των εργοδοτών), στο ΠΑΣΟΚ, έλειπαν αυτά τα γνωρίσματα και οι όποιες κινήσεις προς αυτή την κατεύθυνση δεν ήταν μέρος ενός συνολικότερου σχεδίου αλλά δηλές και σιωπηρές κινήσεις (Γεωργιάδου, 2002: 374-375). Η εμπειρία και μελέτη των εκλογικών ποσοστών ανά ομάδες εκλογέων,

από την περίοδο 1980-1996 κατέδειξε ιδίως στις εκλογές του 1996, ότι το ΠΑΣΟΚ μετατρεπόταν από ένα κόμμα ταξικής βάσης σε ένα κόμμα <<πολυσυλλεκτικό>>(Ζαφειρόπουλος-Μαραντζιδης,2002:307)

Στο σημείο αυτό θα προσπαθήσουμε να ανασυγκροτήσουμε εκείνα τα στοιχεία, μέσα από βασικές ομιλίες του προέδρου του ΠΑΣΟΚ και πρώτη πρωθυπουργού την περίοδο 1996-2004 ώστε να προσπαθήσουμε να δούμε κατά πόσο η ελληνική Νέα Σοσιαλδημοκρατία παρακολουθεί τον ευρωπαϊκό *Τρίτο Δρόμο*. Η έμφαση μας θα πέσει πρώτον πάνω στην εμφάνιση του ζητήματος του εκσυγχρονισμού, δεύτερον της ανάγκης για μια πιο φιλό-ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας μέσα από την ένταξη της στην ΟΝΕ, τρίτον στην ανάγκη για μια ευρύτερη δια-ταξική συμμαχία, τέταρτον την κατάργηση των παραδοσιακών ορίων μεταξύ αριστεράς και δεξιάς, πέταρτον η ανάγκη για μια σειρά μεταρρυθμίσεων σε σημαντικούς τομείς της οικονομίας και του κράτους πρόνοιας

Το 1996, ο Κώστας Σημίτης, στο συνέδριο του Συνασπισμού², έκανε λόγο για έναν νέο << πολιτικό πολιτισμό> από την πλευρά της κυβέρνησης και ένα νέο κυβερνητικό ήθος. Αναγνώριζε μεν ότι οι παραδοσιακές διαμάχες ανάμεσα σε αριστερά και δεξιά δεν είναι δυνατόν να εκλείψουν καθώς πρόκειται για μια παραδοσιακή διάσταση αξιών απλώς άλλαξαν οι όροι της σύγκρουση. Ωστόσο τα νέα κοινωνικά προβλήματα και πόσο μάλλον αυτό της ανεργίας δεν ήταν δυνατόν να αντιμετωπιστούν στα στενά πλαίσια του εθνικού κράτους. Για τον λόγο αυτό ο Σημίτης καλούσε σε έναν αγώνα συμπόρευσης για τον εκδημοκρατισμό της ίδιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία στερούταν κοινωνικής αναφοράς. Βασικό καθήκον της ευρωπαϊκής κεντροαριστεράς ήταν η διεκδίκηση μιας Ευρωπαϊκής Ένωσης χωρίς <<κοινωνικό έλλειμα >> και μια ισχυρή ΟΝΕ με όσο περισσότερες χώρες στο εσωτερικό της.

Σε ομιλία του για την οικονομική πορεία της Ελλάδας³, το 1996, ο Σημίτης δήλωνε ότι η Ελλάδα διανύει μια ιστορική φάση στην οικονομική της πορεία όπου θα κριθεί αν θα προσεγγίσει ή όχι τις οικονομικά αναπτυγμένες χώρες μέσα από μια σειρά αναδιαρθρώσεων και μετασχηματισμών ενώ αυτή η σύγκλιση με τις αναπτυγμένες οικονομίες της Ευρώπης θα περνούσε πιστά μέσα από την προσπάθεια για ένταξη στην τρίτη φάση της ΟΝΕ. Στους οικονομικούς στόχους που έθετε η κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ ήταν, ο εξορθολογισμός των δημοσίων δαπανών και ο χαμηλός πληθωρισμός, δημιουργία μιας πιο ανταγωνιστικής οικονομικής βάσης για την ενίσχυση της απασχόλησης, επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο και προγράμματα κατάρτισης για

² Ομιλία του Πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη στο Συνέδριο του Συνασπισμού, 14/3/1996

³ Ομιλία του Πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη στην προ ημερισίας διατάξεως στην Βουλή για την Οικονομία

δημιουργία περισσότερων θέσεων απασχόλησης, στήριξη της επενδυτικής δραστηριότητας στην Ελλάδα.

Στο 4^ο Συνέδριο του ΠΑΣΟΚ, ο Σημίτης κατά τα πρότυπα των Νέων Εργατικών, έκανε λόγο για το Νέο ΠΑΣΟΚ⁴. Μεταξύ άλλων στην ομιλία του τόνιζε<<Αναμετρηθήκαμε με το μέλλον και δώσαμε θετικές απαντήσεις στις προκλήσεις του. Είδαμε τα προβλήματα και πραγματοποιήσαμε τις επιλογές μας με τρόπο ώστε να απαντήσουμε στις προκλήσεις. Εμείς ανοίξαμε με το συνέδριό μας τους δρόμους μιας νέας εποχής, τους δρόμους του εκσυγχρονισμού της ελληνικής κοινωνίας. Ανοίξαμε τον δρόμο για μια Ελλάδα σύγχρονη, ισχυρή σε φίλους και αντιπάλους, μια Ελλάδα ισότιμο εταίρο της Ευρώπης, μια Ελλάδα που όχι απλώς θα φροντίζει για τους Έλληνες αλλά θα μεριμνά για τους Έλληνες...Ξεκινάμε μια νέα εποχή στο πολιτικό σύστημα, εκσυγχρονίζοντας το κόμμα μας, δημιουργώντας νέους δεσμούς και νέες σχέσεις της κοινωνίας με την πολιτική...χωρίς ταλάντευση, με την γλώσσα της αλήθειας, με συνέπεια και σταθερότητα, πρέπει να δρομολογήσουμε τις τομές στην Οικονομία, στην Διοίκηση, τους θεσμούς την Κοινωνική Πρόνοια, ώστε να κερδίσουμε το στοίχημα του μέλλοντος >>.

Μιλώντας πάλι το 1996, προεκλογικά αυτή την φορά στην Κ.Ε του ΠΑΣΟΚ και στην κοινοβουλευτική του ομάδα⁵, επεσήμαινε<< Σήμερα επιβεβαιώνουμε και πάλι ότι ο εκσυγχρονισμός της κοινωνίας που επιδιώκουμε σημαίνει μια άλλη ποιότητα ζωής, μια άλλη ποιότητα σχέσεων κράτους και πολίτη, μία νέα εποχή για την χώρα>>. Οι 4 προεκλογικοί στόχοι του νέου ΠΑΣΟΚ ήταν 1) Η συμμετοχή της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση μέσα από μια πολιτική οικονομική και αμυντική συνεργασία, 2) να καταφέρει η Ελλάδα να παίξει έναν πρωταγωνιστικό ρόλο στα Βαλκάνια για την προώθηση της κοινής ειρήνης, 3) να επιταχυνθεί ο εκσυγχρονισμός μέσα από μια ταχεία ανάπτυξη της οικονομίας, της προσέλκυσης των επενδυτών, την δημιουργία τεχνολογικών δομών και την επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο, 4) την δημιουργία ενός σύγχρονου κοινωνικού κράτους που θα διασφαλίσει την κοινωνική συνοχή και θα αποτρέψει την περιθωριοποίηση των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Επιπλέον ο Σημίτης τόνιζε<<Ανεξάρτητα από την τελική μορφή που θα λάβουν τα κριτήρια και οι όροι συμμετοχής ενός κράτους στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση το 1998, η χώρα μας πρέπει εγκαίρως να ολοκληρώσει την προετοιμασία της ώστε να συμμετάσχει ισότιμα...όσο μεγαλύτερη αποφασιστικότητα δείξουμε τόσο μεγαλύτερη επιρροή θα μπορέσουμε να

⁴ Ομιλία του Πρωθυπουργού και προέδρου του ΠΑΣΟΚ, Κώστα Σημίτη, στην Σύνοδο της Κ.Ε του ΠΑΣΟΚ, Αθήνα, 5 Ιουλίου 1996

⁵ Ομιλία του Πρωθυπουργού και προέδρου του ΠΑΣΟΚ, Κώστα Σημίτη, στην Κοινή Συνεδρίαση της Κ.Ε του και στην Κ.Ο του ΠΑΣΟΚ

ασκήσουμε στην τελική διαπραγμάτευση της Διακυβερνητικής Διάσκεψης>>.

Το 1997, σε ομιλία⁶ του ο Σημίτης με προσκεκλημένο τον Ντ'Αλέμα δήλωνε<< οι δυνάμεις του προοδευτικού χώρου σε ολόκληρη την Ευρώπη μοιάζουν υποχρεωμένες να διαλέξουν: ανάμεσα σε μια πρακτική ρεαλισμού, δίχως ιδεολογικό και αξιακό φορτίο και μια ρητορική οράματος που μένει κολλημένη στο χθες και αρνείται να αναγνωρίσει τις αλλαγές που συμβαίνουν γύρω μας... αυτό τον φαύλο κύκλο πρέπει να σπάσουμε... Ο διάλογος στην κεντροαριστερά, λοιπόν δεν μπορεί να μοιάζει με παραδοσιακή πολιτική διαπραγμάτευση... θα αλλάξει η σχέση της πολιτικής με την κοινωνία, θα κατακτηθεί μια νέα σχέση αντιπροσώπευσης και εμπιστοσύνης... Η επικράτηση-έστω και περιοδική των νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων στην Ευρώπη υπήρξε η κύρια αιτία που προσδιόρισε και ανέδειξε με ιδιαίτερη οξύτητα τα προβλήματα των λαών της Ευρώπης... η σοσιαλιστική αντίληψη και πρόταση είτε ξεπεράστηκε από τις εξελίξεις, είτε ηττήθηκε, είτε δεν κατάφερε να πείσει ότι αποτελεί βιώσιμη και αποτελεσματική προοπτική για την διακυβέρνηση μιας χώρας, για την συνολική πρόοδο μιας κοινωνίας... οι δυνάμεις της κεντροαριστεράς πρέπει να συσπειρωθούν, να πείσουν και να επηρεάσουν τις εξελίξεις προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση... Η δημιουργική σχέση της κοινωνίας και κράτους. Ο σεβασμός των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων είναι αυτονόητος αλλά και άρρηκτα συνδεδεμένος με την τήρηση υποχρεώσεων προς το σύνολο... οι πολίτες πρέπει να έχουν συναίσθηση ότι συναποτελούν μια κοινωνία των πολιτών, ότι συνανήκουν σε ένα σύνολο, που στηρίζεται πριν απ' όλα στον αμοιβαίο σεβασμό και την κοινή ευθύνη και ότι ο ρόλος του κράτους είναι ρόλος οργανωτή της ελευθερίας... Ποιος ο ρόλος του κράτους, ποιος ο ρόλος της αγοράς; μερικές σκέψεις: Η ιδιωτική πρωτοβουλία είναι άξια προστασίας όχι μόνο ως εκδήλωση ανάπτυξης της προσωπικότητας αλλά και ως μοχλός στην αναπτυξιακή διαδικασία της οικονομίας. Η ιδιωτική πρωτοβουλία χρειάζεται κατευθύνσεις, έλεγχο και συμπλήρωση. Το κράτος παρεμβαίνει όχι για να υποκαταστήσει την αγορά αλλά για να σχεδιάσει τις βασικές κατευθύνσεις της οικονομίας... Η αντιμετώπιση των κοινωνικών ανισοτήτων και η αναμόρφωση των θεσμών κοινωνικής αλληλεγγύης... Η άρση των ανισοτήτων πρέπει να έχει κύριο στόχο την δημιουργία ίσων ευκαιριών και ευχερειών, παρά την απευθείας διανομής αγαθών. Να τονώσουμε την δημιουργικότητα εκείνων που χρειάζονται ενίσχυση αλλά να υπογραμμίσουμε ότι η ευθύνη τους απέναντι στο σύνολο, αποτελεί την άλλη όψη των κοινωνικών τους δικαιωμάτων...

Το παλιό κοινωνικό κράτος... δημιουργούσε ή καλλιεργούσε εξαρτήσεις. Στις σύγχρονες οικονομικές συνθήκες, το κόστος του κοινωνικού κράτους,

⁶Ομιλία του Πρωθυπουργού και προέδρου του ΠΑΣΟΚ '12 προκλήσεις για την κεντροαριστερά ' Κώστα Σημίτη. Από την εκδήλωση Η Αριστερά μπροστά στις προκλήσεις της Ευρώπης του αύριο.

με την σημερινή μορφή του, δημιουργεί βάρη που προκαλούν προβλήματα. Η λύση οφείλει να αναζητηθεί στην αναδιοργάνωση των δαπανών του κοινωνικού κράτους, προς την κατεύθυνση όχι της προστασίας σε συνθήκες εξάρτησης, αλλά της διαμόρφωσης προϋποθέσεων για παραγωγική ένταξη στην οικονομική δραστηριότητα. Αυτό σημαίνει μικρότερη έμφαση σε δαπάνες στήριξης σε περιπτώσεις δυσπραγίας και πολύ μεγαλύτερη σε δαπάνες εκπαίδευσης, εξοπλισμού και προετοιμασίας για ουσιαστική συμμετοχή στην οικονομική δραστηριότητα που περιλαμβάνει υποστήριξη και για την αυτό-απασχόληση... Η αντιμετώπιση της ανεργίας... χρειαζόμαστε ωστόσο και συγκεκριμένες θετικές πολιτικές για την απασχόληση, πολιτικές που θα εκπορεύονται και από υπερεθνικά πλαίσια με αντίστοιχες δεσμεύσεις των αναγκαίων μέσων και πόρων. Οι νέες τεχνολογίες πρέπει να αξιοποιηθούν στην ενίσχυση της ικανότητας του να απασχολείται, να προσαρμόζεται, να βρίσκει δουλειά. Η συνεχής επανεκπαίδευση πρέπει να αναδειχθεί σε κεντρική πολιτική του κράτους, κοινωνικών φορέων, κοινωνικών εταίρων, μέλημα της αποκεντρωμένης διοίκησης. Πρέπει συγχρόνως να συνδέσουμε την στήριξη των ανέργων με την υποχρέωσή τους να είναι κοινωνικά δραστηριοποιημένοι. Να εξετάσουμε την δημιουργία ενός τρίτου τομέα, μέσω του οποίου θα προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, στο κοινωνικό σύνολο, όσοι δεν βρίσκουν απασχόληση, μέσω της αγοράς εργασίας ή δεν μπορούν να ενταχθούν σε προγράμματα επανεκπαίδευσης>>.

Επίσης σε ανάλογη ομιλία του το 1997⁷ ο Σημίτης αυτά έλεγε<<Η Ελλάδα βρίσκεται σε μια τροχιά συνεχούς ισχυροποίησης και προσέγγισης των όρων εκείνων που θα εξασφαλίσουν ώστε η συμμετοχή της στην Ευρωπαϊκή εξέλιξη να δημιουργήσει όχι μόνο οικονομικά οφέλη αλλά και να βελτιώσει τη συνολική της θέση στο ευρωπαϊκό και διεθνές σύστημα... Οι οικονομικές μας επιδόσεις έχουν δημιουργήσει νέα συγκριτικά πλεονεκτήματα για την οικονομία ως χώρο επενδυτικής, νομισματικής, θεσμικής και πολιτικής σταθερότητας... Σήμερα παντού στην Ευρώπη και αλλού είναι κοινή η αναγνώριση, ότι η αναγνώριση, ότι οι κοινωνίες μας είναι αντιμέτωπες με νέες συνθήκες, που απαιτούν νέες στρατηγικές, νέα αντίληψη των πραγμάτων. Οι κοινωνίες που αδυνατούν να αναπτύξουν τις κατάλληλες στρατηγικές προσαρμογής, δεν αποφεύγουν τα προβλήματα. Τα επιδεινώνουν. Γι αυτό και για μας, βασικός στόχος είναι να ξεπεράσουμε τις δυνάμεις της αδράνειας. Ν συνειδητοποιήσει η χώρα την ανάγκη αλλαγών. Και να βρούμε από κοινού, με τις παραγωγικές δυνάμεις μέσα από τον κοινωνικό διάλογο, μέσα από διαδικασίες κοινωνικής συναίνεσης, τον κοινό παρονομαστή. Έναν κοινό παρονομαστή όμως που θα οδηγεί στις έγκαιρες και σωστές αλλαγές... Πρέπει οπωσδήποτε να διασφαλίσουμε τις προϋποθέσεις συμμετοχής της Ελλάδας στην τελική φάση της ΟΝΕ. Πολιτικά είναι ανόητο να μείνει η Ελλάδα έξω

⁷ Ομιλία του πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη στο συνέδριο Economist για την Ελληνική Οικονομία. Αθήνα, 9 Απριλίου, 1997

από την πορεία που θα ακολουθήσουν οι άλλες 14 χώρες στα επόμενα χρόνια

Σε αντίστοιχη ομιλία του το 1998⁸ υπογράμμισε<<Η σημερινή συνάντησή μας έχει σκοπό να ανιχνεύσουμε πιθανές απαντήσεις στα ρωτήματα που μας θέτει η νέα πραγματικότητα...έχουμε επίγνωση ότι χρειάζονται νέοι δρόμοι. Δουλεύουμε για να τους δημιουργήσουμε. Εμείς αρνούμαστε την διαδεδομένη άποψη ότι ήλθε το τέλος των ιδεολογιών...αρνούμαστε ότι υπάρχει κρίση και στασιμότητα της προοδευτικής σκέψης. Αντίθετα πιστεύουμε ότι βρισκόμαστε σε μια εποχή που χρειάζονται νέοι προσανατολισμοί...εμείς λέμε σε όλους ελάτε. Αυτή είναι η στιγμή της δημιουργίας...Η σοσιαλιστική απάντηση στα νέα φαινόμενα είναι για πολλούς εύκολη. Να ακολουθήσουμε παραδοσιακούς δρόμους, να σταθούμε σε απόψεις που εδώ και έναν αιώνα υπερασπίστηκε το κοινωνικό κίνημα. Όμως γύρω μας αφθονούν τα παραδείγματα ότι σχήματα σκέψης που αναπτύχθηκαν στη βιομηχανική επανάσταση δεν αρμόζουν στη βιομηχανική εποχή. Η κοινωνία δεν διαχωρίζεται μόνο σε δύο κατηγορίες προλεταριάτο και καπιταλιστές. Τα μεσαία στρώματα, οι υπάλληλοι, οι ελεύθεροι επαγγελματίες αλλά και οι εργαζόμενοι σε νέες τεχνολογίες, αρνούνται να ενταχθούν στην νέα κατηγοριοποίηση...Η κεϋνσιανή πολιτική δεν συμβιβάζεται με την ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων και προϊόντων και την κατάργηση των οικονομικών συνόρων. Η ενίσχυση της ζήτησης όπως εφαρμόστηκε άλλοτε αντί να περιορίζει τις μακροοικονομικές ανισορροπίες, τις επιτείνει. Ας μην ξεχνάμε τέλος ότι η κρατική ιδιοκτησία και οι κρατικές ενισχύσεις δημιουργούν υπό ορισμένες συνθήκες ομάδες προνομιούχων σε βάρος της απασχόλησης και παρεμποδίζουν την δικαιότερη κατανομή του εισοδήματος.

Είναι κοινός τόπος πλέον ότι όλα τα σοσιαλιστικά κόμματα χρειάζονται να ανιχνεύσουν νέους δρόμους >>

Για την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ τον Ιούνιο του 2000⁹, ο Σημίτης σημείωνε<<Η Ελλάδα απάντησε με επιτυχία στην, μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετώπισε σε ειρηνική περίοδο: Να καταλάβει μια θέση στην ομάδα των περισσότερο αναπτυγμένων χωρών της υφελίου, Εξυγιάνουμε την οικονομία, προωθώντας την ονομαστική και πραγματική σύγκλιση...πάψαμε να ζούμε πλέον με δανεικά. Το ΕΥΡΩ, είναι το ισχυρό εργαλείο που αποκτά η Ελλάδα για να δημιουργήσει ένα καλύτερο μέλλον για τους πολίτες της σ'ένα νέο και ανταγωνιστικό και δυναμικό περιβάλλον. Η ένταξή μας την ΟΝΕ αποτελεί μια τεράστια ποιοτική αλλαγή για τη χώρα...η Ελλάδα αποτελεί πλέον τμήμα ενός από τους ισχυρότερους πόλους της παγκόσμιας οικονομία...Η Ελλάδα περνά στον εσωτερικό

⁸Ομιλία του Πρωθυπουργού και προέδρου του ΠΑΣΟΚ, Κώστα Σημίτη στην πανελλήνια συνδιάσκεψη του κόμματος 'Ο Σοσιαλισμός και η δημοκρατία στην Ευρώπη του 21^{ου} αιώνα' 13 Φλεβάρη 1998

⁹ Ομιλία πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη, ΟΝΕ: Η απαρχή μιας νέας πρόκλησης, 15 Ιουνίου 2000, Ζάππειο Μέγαρο

πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως μια χώρα ισχυρή, με εύρωστη οικονομία, με διεθνή αναγνώριση, με ε περιφερειακό ρόλο, με στέρεα δημοκρατία...

Ζούμε στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και των ωφελημάτων της, αλλά και με την πίεση των ανεξέλεγκτων δυνάμεων της παγκόσμιας αγοράς. Όλο και περισσότερο γίνεται συνείδηση ότι απαιτούνται όρια και κανόνες απέναντι στους επεκτατικούς μηχανισμούς της αγοράς...Γι' αυτό όλο και περισσότερο κερδίζει έδαφος η άποψη ότι απαιτούνται παρεμβάσεις. Παρεμβάσεις για να δημιουργήσουμε έναν καινούριο κόσμο για όλους-τονίζω για όλους...Οι παρεμβάσεις αυτές στην εποχή της παγκοσμιοποίησης οφείλουν να έχουν να έχουν υπερεθνικό χαρακτήρα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί μια αναγκαιότητα...Η ανεργία ο κοινωνικός αποκλεισμός, η κοινωνία των αδύναμων, εξακολουθούν να αποτελούν κρίσιμες παραμέτρους για οποιοδήποτε σχεδιασμό της πολιτικής του αύριο. Ο σχεδιασμός μπορεί να γίνει πιο αποτελεσματικά στο πλαίσιο ενός ευρύτερου οικονομικού χώρου, στο πλαίσιο της Ένωσης...Η Ένωση θα πρέπει να έχει ένα ισχυρό κοινωνικό περιεχόμενο με πολιτικές που θα οδηγούν στην πλήρη απασχόληση, στην καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Το Ευρωπαϊκό κοινωνικό πρότυπο πρέπει να διατηρηθεί. Αλλά ακριβώς για να διατηρηθεί πρέπει να προσαρμοσθεί στις νέες συνθήκες της Ευρωπαϊκής οικονομίας, των δημογραφικών ανακατατάξεων, της διεθνούς πραγματικότητας>>

Σε άλλη ομιλία του το έτος 2000¹⁰ ο Σημίτης αυτά ισχυριζόταν<<Μετέχουμε σήμερα στην ΟΝΕ, στην πρώτη ταχύτητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα οφέλη για την χώρα και κάθε Έλληνα πολίτη είναι αυτονόητα. Η χώρα κερδίζει στην διεθνή της θέση, προωθεί περισσότερο τα ζωτικά της συμφέροντα στην οικονομία, την κοινωνία, την διεθνή θέση και ασφάλεια της χώρας ...Η πραγματική σύγκλιση με την Ευρώπη σημαίνει άμεση, απτή βελτίωση της ποιότητας της ζωής του πολίτη, καλύτερες συνθήκες και δυνατότητες στην Παιδεία, την Υγεία, την Κοινωνική Ασφάλεια, το κράτος Πρόνοιας και τις υποδομές της χώρας. Είναι όμως όλα δεδομένα ;Μπήκαμε στην ΟΝΕ και φθάσαμε στην Ιθάκη; Φυσικά και όχι σύντροφοι Υπάρχουν πάρα πολλά να γίνουν ακόμη...Μια νέα οικονομία είναι υπό διαμόρφωση στην Παγκόσμια σκηνή. Το τοπίο της ανάπτυξης μεταβάλλεται ραγδαία στην διεθνή οικονομία, στην Ευρώπη, στην Ελλάδα. Δεν είναι νοητό να προχωράμε με εργαλεία που δεν είναι πλέον αποτελεσματικά. Με παλιές αντιλήψεις και συνταγές χάσαμε. Η κοινωνία ζητά από εμάς σταθερότητα, αποφασιστικότητα, καινοτομία...παντού στην Ευρώπη τα προοδευτικά κόμματα έχουν μπει σε μια διαδικασία ανανέωσης και αναπροσανατολισμού, ώστε να ανταποκριθούν στις ανάγκες προοδευτικής διακυβέρνησης στον 21^ο αιώνα.

¹⁰ Ομιλία του Πρωθυπουργού και προέδρου του ΠΑΣΟΚ, Κώστα Σημίτη. Στη Σύνοδο της Κεντρικής Επιτροπής του Κινήματος, Αθήνα 6 Οκτωβρίου 2000

Τα νέα δεδομένα απαιτούν νέα αντιμετώπιση . Οι νέες συνθήκες φέρνουν νέα προβλήματα .Ζητούν νέες απαντήσεις >>

Το 2003¹¹, στα πρόθυρα των Ολυμπιακών αγώνων, Ο Κώστας Σημίτης αυτά δήλωνε για την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα.<<Ένα κύριο χαρακτηριστικό της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα είναι η πολιτική σταθερότητα. Για πρώτη φορά στην ιστορία του νεότερου ελληνικού κράτους, κλείνουμε το 2004 τρείς δεκαετίες Δημοκρατίας, τρείς δεκαετίες ομαλής πολιτικής ζωής. Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό της πολιτικής ζωής στην Ελλάδα είναι το μακρόπνοο εγχείρημα του εκσυγχρονισμού που ξεκίνησε αυτή η κυβέρνηση το 1996. Ένα εγχείρημα που απλώνεται από τις θεσμικές μεταρρυθμίσεις ως τις πολιτικές για την συνολική ενδυνάμωση της κοινωνίας και της οικονομίας. Ένα τρίτο χαρακτηριστικό της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα, είναι ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της. Μια πολιτική που στοχεύει στην εδραίωση μιας νέας θέσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στον διεθνή περίγυρο...Η Ελλάδα συμμετέχει ενεργά στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην ΟΝΕ...Το 2002 η Ελλάδα με 4% είχε τον υψηλότερο ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας ανάμεσα στα 15-κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης...Ισχυρός παράγοντας της ισόρροπης ανάπτυξης είναι οι πρωτοβουλίες για την ενίσχυση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας στο πλαίσιο των κατευθύνσεων της Λισαβόνας...παράλληλα υλοποιούμε το σχέδιο για ένα νέο κοινωνικό κράτος...Η κοινωνική προστασία είναι και μέσο επίτευξης της ανάπτυξης. Είναι και ένας παραγωγικός συντελεστής...Βασική διαφορά μας με την νεοφιλελεύθερη πολιτική είναι μόνο μια ισχυρή κοινωνική προστασία απελευθερώνει την δημιουργικότητα των ατόμων που αλλιώς θα καθοδηγούνται στον κοινωνικό αποκλεισμό...Οι μεγάλες προκλήσεις για τον εκσυγχρονισμό της Ελληνικής κοινωνίας είναι η διαρκής οικονομική και κοινωνική σύγκλιση αλλά και μια σύγχρονη αντίληψη για τον ρόλο της Ελλάδας στην Ένωση και την διεθνή σκηνή >>

Ζαφειρόπουλος και Μαραντζίδης(2002), επισημαίνουν την μεταβολή του πολιτικού λόγου του ΠΑΣΟΚ σε 3 σημεία. Α) Μια νέα αντίληψη για τον ρόλο των κοινωνικών τάξεων και κοινωνικών αντιθέσεων ,β) μια νέα ηθικολογία, γ) την έμφαση στον κοινωνικό διάλογο. Την περίοδο αυτή το ΠΑΣΟΚ όπως φαίνεται και από τα αποσπάσματα που παραθέσαμε , σύμφωνα πάντα με Ζαφειρόπουλο και Μαραντζίδη, στρέφεται με προσοχή στην άποψη ότι α) η κοινωνία διαπερνάται από ποικίλες κοινωνικές αντιθέσεις οπότε η πρότερη ταξική πόλωση πλέον δεν ισχύει, β) η στροφή προς την κατεύθυνση ενός δια-ταξικού κόμματος που αγωνίζεται για την σωτηρία της χώρας και δεν είναι ένας μονόπλευρα εκφραστής μιας κοινωνικής ομάδας, γ)το ριζοσπαστικό

¹¹ Ομιλία του Πρωθυπουργού και Προέδρου του ΠΑΣΟΚ Κώστα Σημίτη Στη Σοσιαλιστική Ομάδα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Τετάρτη 2 Απρίλη 2003

στοιχείο στον πολιτικό λόγο του ΠΑΣΟΚ παραμένει ο αγώνας για κοινωνική δικαιοσύνη. Δηλωτική δε είναι η μετατόπιση προς τον κύκλο των ηθικών θεμάτων ως πιθανή επίδραση στις λεγόμενες μετά-υλιστικές αξίες που επιδρούσαν στο στρατόπεδο της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας την εποχή εκείνη(Ζαφειρόπουλος-Μαραντζίδης,2002:316)

7.1.3 Το ελληνικό κοινωνικό κράτος. Μια ιδιαίτερη περίπτωση

Η περίπτωση του Ελληνικού κοινωνικού κράτους αποτελεί ίσως μια ιδιαίτερη περίπτωση προς εξέταση. Το ερώτημα το οποίο έχει απασχολήσει κατά καιρούς είναι αν στην Ελλάδα υπήρξε ποτέ κράτος πρόνοιας και αν ναι ποιο πρότυπο ανάπτυξης ακολούθησε. Για τους Ρομπόλη και Χλέτσο, οι όποιες παρεμβάσεις σε κοινωνικές περιοχές από την πλευρά του κράτους, δεν αποτυπώνουν μια συμπαγή αντίληψη τον τρόπο με τον οποίο το κοινωνικό οργανώνεται και η πρόνοια λειτουργεί. Υπήρξαν μια σειρά από στοιχεία τα οποία λειτούργησαν ανασταλτικά στην εμφάνιση του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα όπως η χαμηλή παραγωγική διαδικασία, η περιορισμένη μισθωτή εργασία, ο χαμηλός βαθμός συγκέντρωσης κεφαλαίου αλλά και ο διευρυμένος ρόλος της οικογένειας και η καθοριστική εμπλοκή της στον τομέα της προσφοράς των κοινωνικών αγαθών.

Οι παράγοντες αυτοί εμπόδισαν την ανάπτυξη του(Ρομπόλης-Χλέτσος,1995: 71). Επιπλέον ,το πρότυπο της ανάπτυξης του μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, παρουσιάζει σημαντικές αποκλίσεις από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά. Για τους Ρόμπολη και Χλέτσο, το αναπτυξιακό πρότυπο της Ελλάδας μεταπολεμικά είναι ενδεικτικό της υπανάπτυκτης κρατικής πρόνοιας. Στην Ελλάδα, **πρώτον** δεν αναπτύχθηκε παραδοσιακά το τεύλορικό-φορδικό μοντέλο οργάνωσης της εργασίας αλλά και η εξειδικευμένη γνώση, δεν βρέθηκε στην πρώτη γραμμή της παραγωγής. **Δεύτερον**, Σε επίπεδο αναπαραγωγής του εργατικού δυναμικού, η παρέμβαση του κράτους είναι ισχνή. Η αγορά εργασίας παρουσιάζει διακυμάνσεις με αισθητή την απουσία μισθωτής εργασίας. **Τρίτον**, στο ελληνικό πρότυπο ανάπτυξης η σχέση παραγωγής-κατανάλωσης και αναπαραγωγής του εργατικού δυναμικού εμφανίζεται ως χρονικά και τοπικά διασπασμένη. Δεσπόζουσα θέση δε στην παραγωγή κατέχει η αυτό-απασχόληση και η μεσαία βιομηχανία και όχι η μισθωτή εργασία. Η δε εξειδίκευση της εργασίας παρουσιάζεται ως εξαιρετικά αδύναμη. Μόνο μετά το 1981 μπορεί να ισχυριστεί κάποιος ότι εμφανίζονται σημαντικά στοιχεία του φορδικού μοντέλου οργάνωσης της εργασίας, σε μια περίοδο όπου αυτό διεθνώς παρακμάζει. Η δε ύπαρξη κοινωνικής ασφάλισης στον Ευρωπαϊκό Βορρά αποτελεί

οργανικό στοιχείο των συστημάτων πρόνοιας, στην Ελλάδα δημιουργείται σποραδικά και όχι συγκροτημένη(Ρόμπολης-Χλέτσος: 72-73) . Τελικώς, το κράτος πρόνοιας αναπτύσσεται στην Ελλάδα σε δύο διαδοχικές περιόδους. Η πρώτη που ορίζεται από τους Ρόμπολη και Χλέτσο ως περίοδος νομιμοποίησης ξεκινά από το 1909 ως και φτάνει ως το 1960 όπου το κράτος προσπαθεί να βοηθήσει το κεφάλαιο να ορθοποδήσει και η δεύτερη περίοδος που ξεκινά από το 1960 και έπειτα όπου γίνεται μια συστηματική προσπάθεια από την πλευρά του κράτους για ομαλή αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης αλλά και εξυπηρέτησης των δύο παραδοσιακών πόλων της αστικής τάξης στην Ελλάδα. Η παραγωγή δεν στηρίζεται στην βιομηχανία αλλά κυρίως στις υψηλές επιδόσεις του κατασκευαστικού τομέα και στον τουρισμό(Ρόμπολης-Χλέτσος:1995:74-75).

Ο Γράβαρης(1997) τοποθετεί την εμφάνιση του ελληνικού κοινωνικού κράτους από το πέρας του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Προχωρώντας στην σκιαγράφηση της πολιτικής οικονομίας του κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα. Οι δύο βασικές ορίζουσες του κοινωνικού κράτους σύμφωνα με τον Γράβαρη είναι δύο. Σε επίπεδο πολιτικού συστήματος μια τάση εκδημοκρατισμού του κρατικού μηχανισμού αλλά και η μεγαλύτερη συμμετοχή των πολιτών στους θεσμούς της πολιτικής εξουσίας και της λήψης αποφάσεων αλλά και την ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας σε βάρος των παραδοσιακών θεσμών. Η κρατική πολιτική εμφανίζοντας στοιχεία συναίνεσης και από-ιδεολογικοποίησης στους στόχους της, δίνει την σκυτάλη σε κορπορατιστικά σχήματα αντιπροσώπευσης. Από την οπτική της οικονομίας το κοινωνικό κράτος είναι ένα παρεμβατικό κράτος η εμπλοκή του οποίου στην οικονομία παράγει αυτό που ονομάζεται μακροοικονομικά μεγέθη με άμεσο στόχο την διατήρηση και την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης και της οικονομικής μεγέθυνσης.

Ο Γράβαρης εντοπίζει την απόκλιση του ελληνικού μοντέλου πρόνοιας από το ευρωπαϊκό, στις διαφορετικές ιστορικές προϋποθέσεις της Ελλάδας ως προς την ενεργοποίηση των θεσμών πρόνοιας. Η πολυσήμαντη παρατήρηση του Γράβαρη και η εξήγηση της απόκλισης είναι ότι αμέσως μετά την λήξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου στην Ελλάδα κυριάρχησε ένα αυταρχικό καθεστώς, ουσιαστικά <<παρασυντάγματος>> που εμπόδισε την σημαντικά την δυνατότητα αναπαραγωγής του ίδιου του κράτους αλλά και της διαδικασίες συμμετοχής των πολιτών σε αυτό. Επομένως κάποια ουσιαστική ιστορική διεκδίκηση των κοινωνικών δικαιωμάτων δεν υπήρξε , ενώ η επικοινωνία κρατικού μηχανισμού και κοινωνικών μονάδων γινόταν μέσα από τους αναπτυγμένους θεσμούς του πελατειακού κράτους. Οι όποιες κινήσεις κοινωνικής πολιτικής εμφανίζονται μεταπολεμικά είναι υπανάπτυκτες και εξυπηρετούν ουσιαστικά τους στόχους της

νομισματικής σταθερότητας . Το δε σημαντικό πρόβλημα της ανεργίας αντιμετωπίζεται με την βοήθεια της εξωτερικής μετανάστευσης. Συνεπώς καταλήγει ο Γράβαρης ότι τα τρία βασικά χαρακτηριστικά που επικαθορίζουν δυναμικά την απουσία του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα είναι πρώτον, η μηδαμινή κοινωνική αναφορά του μετεμφυλιακού κράτους, δεύτερον , η απουσία σοβαρών θεσμών κοινωνικής συμμετοχής και η επικοινωνία πολιτικού -κοινωνικού μέσω άτυπων πελατειακών δικτύων και τρίτον, η πενιχρή ανάπτυξη εργαλείων κοινωνικής πολιτικής και ο υποτυπώδης ρόλος της τελευταίας ως μέσο εξυπηρέτησης της οικονομικών στόχων.

Ο Ferrera, στην γνωστό του δοκίμιο (1996) κατηγοριοποιεί την Ελλάδα μαζί με την Ισπανία, την Ιταλία και την Πορτογαλία. Οι χώρες αυτές συνθέτουν λόγω των ιδιαιτεροτήτων τους ένα ξεχωριστό και ιδιαίτερο <<καθεστώς>> πρόνοιας το νότιο ή μεσογειακό και δανείζονται στοιχεία τόσο από το μοντέλο Bismarck όσο και από το Beveridge Αρχικά σε αυτή την ομάδα χωρών υπάρχει μια μεγάλη ποικιλία εργαζομένων και η αγορά εργασίας παρουσιάζει μεγάλη διάσπαση ανάμεσα σε δημοσίους υπαλλήλους, ιδιώτες, αγρότες και αυτό-απασχολούμενους. Συνεπώς υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς τις καταβαλλόμενες ασφαλιστικές εισφορές, τα εισοδήματα αλλά και ως προς την κοινωνική προστασία που απολαμβάνουν οι διάφοροι τύποι εργαζομένων. Οι δημόσιοι υπάλληλοι παραδοσιακά απολαμβάνουν μεγαλύτερη κοινωνική προστασία από όσους εργάζονται σε πιο επισφαλείς τομείς απασχόλησης. Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό του καθεστώτος αυτού που προσιδιάζει στο μοντέλο Beveridge είναι η καθολική πρόσβαση στα συστήματα υγείας και η παροχή της περίθαλψης ως αναφαίρετο δικαίωμα των πολιτών. Το τρίτο βασικό χαρακτηριστικό των χωρών αυτών, είναι η ιδιαιτερότητα των ίδιων των κρατικών θεσμών. Τα μεσογειακά κράτη, χαρακτηρίζονται από μικρή εμπλοκή του κράτους στους προνοιακούς θεσμούς και από την άλλη οι δημόσιοι θεσμοί είναι ιδιαιτέρως τρωτοί στα εκάστοτε κομματικά συμφέροντα. Τα κράτη αυτά χαρακτηρίζονται από έκδηλα φαινόμενα πολιτικής διαφθοράς γεγονός που τα διαφοροποιεί από τις χώρες τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές δημοκρατίες. Στο καθεστώς αυτό απαντούν ισχυρά πελατειακά φαινόμενα κυρίως σε αδύναμους τομείς της αγοράς εργασίας, όπου η τοποθέτηση εργαζομένων με επαρκή εισοδήματα συνεπάγεται εξαγορά κομματικής υποστήριξης.

Ρόμπολης και Δημουλάς(1999) επισημαίνουν ότι η κυριαρχία της αγροτικής παραγωγής στην Ελλάδα , η κυριαρχία της μικρής βιοτεχνίας και η απουσία ισχυρών βιομηχανικών σχέσεων κατά τα πρώτα χρόνια του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους, δικαιολογούν την καθυστέρηση της ανάπτυξης των θεσμών πρόνοιας στην Ελλάδα. Οι πρώτοι ασφαλιστικοί νόμοι και η έναρξη λειτουργίας του ΙΚΑ το 1937 ήλθαν να απαντήσουν στην προσφυγική κρίση μετά την Μικρασιατική

Καταστροφή. Εντοπίζεται η διπλή λειτουργία της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα ,μεταπολεμικά ως εργαλείο εκτόνωσης και καταπράυνσης των κοινωνικών εντάσεων και ένταξης των εργαζομένων στην αγορά όταν η δυνατότητα της μετανάστευσης αποτυγχάνει και δεύτερον ως μηχανισμός χρηματοδότησης των αναγκών του κεφαλαίου. Με τον τρόπο αυτό δημιουργήθηκε ένα σύστημα δυαδικής πρόνοιας όπου όπου οι παροχές σχετίζονται με το επίπεδο εργασίας και τις εκάστοτε αποδοχές και από την άλλη γίνονται κινήσεις για την καθολική κάλυψη του πληθυσμού(ΟΓΑ) .

Η Καραμεσίνη(2007,2008), στην βάση της εξέτασης των χαρακτηριστικών της αγοράς εργασίας, κάνει λόγο για ένα διακριτό νότιο μοντέλο απασχόλησης και συνεπώς πρόνοιας. Ένα μοντέλο νότιου καπιταλισμού όπου κατατάσσονται η Ελλάδα ,η Ιταλία, η Ισπανία και η Πορτογαλία. Πρόκειται για χώρες πρόσφατα εκβιομηχανισμένες και ημί-περιφερειακές. Στις χώρες του Νότου ένα η αγροτική παραγωγή καταλαμβάνει ένα μεγάλο μέρος της συνολικής απασχόλησης γεγονός που συνέβαλε στην καθυστέρηση βιομηχανικών σχέσεων. Η Καραμεσίνη τονίζει ότι στις χώρες αυτές η οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός παίζει έναν κομβικό ρόλο στην παροχή πρόνοιας στα άτομα. Αυτό εξηγεί γιατί οι αγορές εργασίας των χωρών αυτών παρουσίαζαν πάντα χαμηλά ποσοστά απασχόλησης των γυναικών. Συνολικά, το καθεστώς του Νότου παρουσιάζει κεντρικά χαρακτηριστικά. Πρώτον έναν κεντρικό ρόλο της οικογένειας στην οικονομική ζωή. Δεύτερον, όχι σημαντικά ποσοστά προλεταριοποίησης των εργαζομένων τρίτον, κρατική προστασία της οικογενειακής μικρής επιχείρησης. Για τον λόγο αυτό η οικογενειακή πρόνοια στις χώρες αυτές αποτελεί την ουσία της κοινωνικής πολιτικής και ίσως τον βασικότερο φορέα της. Το μοντέλο αυτός πρόνοιας προσανατολιζόταν στην αναπαραγωγή, την συντήρηση και την διεύρυνση της ανδρικής εργατικής δύναμης. Η Καραμεσίνη βλέπει την ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους στις χώρες του Νότου με την εγκαθίδρυση των βιομηχανικών σχέσεων παραγωγής μετά την δεκαετία του 1970 με την επιστροφή των δημοκρατικών θεσμών .

Ως πιο σημαντικές στιγμές στην πρόσφατη αλλά και βραχύβια ιστορία του κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα πριν από την μεταρρύθμιση του από τις κυβερνήσεις Σημίτη, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε το Ν.Δ 2592/1953 <<Περί οργάνωσης της ιατρικής αντιλήψεως >>, μια προσπάθεια να αναδομηθεί το ελληνικό σύστημα παροχής υπηρεσιών Υγείας στα πρότυπα του αντίστοιχου του αντίστοιχου βρετανικού. Οι διατάξεις αυτού του νόμου τροποποιήθηκαν με το Ν.Δ 3487/1955<Περί κοινωνικής ασφάλισης των αγροτών>>(Οικονόμου,2011:327-328). Πριν το 1990, ίσως η κορυφαία στιγμή του ιδιότυπου αυτού σχηματισμού πρόνοιας στην Ελλάδα, ήταν η θεσμοθέτηση του ΕΣΥ το 1983 με το Ν.1397/1983 όπου η παροχή φροντίδας άνηκε στην αποκλειστική δικαιοδοσία του κράτους. Η Υγεία αντιμετωπίστηκε ως κοινωνικό αγαθό

για πρώτη φορά και κάθε πολίτης είχε πρόσβαση σε αυτή(Οικονόμου,2011:339)

7.1.4 Η μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα(1996-2004)

Στην ενότητα αυτή θα προσπαθήσουμε να δούμε κατά πόσο η Ελλάδα ακολούθησε την αντίστοιχη μεταρρυθμιστική κίνηση του κοινωνικού κράτους τόσο της Μ. Βρετανίας, όσο και της Γερμανίας. Όπως επισημάνθηκε η μεταρρυθμιστική κίνηση αυτή είχε ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά. Πρώτον η μετάβαση από το παθητικό στο ενεργητικό κοινωνικό κράτος μέσα από την ιδέα της ενεργοποίησης των ατόμων, δεύτερον την θεωρητική πλαισίωση αυτής της ιδέας μέσα από την αρχή *δικαιώματα με υποχρεώσεις*, τρίτον δομικές μεταρρυθμίσεις στην **αγορά εργασίας ως κύριο πεδίο μεταρρύθμισης** στην βάση της ιδέας *work first*. Στην Ελλάδα, δεν εμφανίζεται μια ολοκληρωμένη αντίληψη μεταρρύθμισης από την πλευρά του πολιτικού υποκειμένου(τι ακριβώς μεταρρυθμίζεται και σε ποια κατεύθυνση μεταρρυθμίζεται), ούτε προς το αγγλοσαξονικό πρότυπο του *workfare state* αλλά ούτε και στην κατεύθυνση μιας σαρωτικής μεταρρύθμισης στην αγορά εργασίας και επανατοποθέτησης της σε ένα νέο κανονιστικό πλαίσιο λειτουργίας όπως οι μεταρρυθμίσεις Hartz στην Γερμανία. Διαπιστώνεται εν σπέρματι μια προσπάθεια ανάδειξης της ανάγκης βασικών μεταρρυθμίσεων οι οποίες είναι αναγκαία προϋπόθεση για τον εκσυγχρονισμό της χώρας, μεταρρυθμίσεις που όπως είδαμε από τις ομιλίες του τότε Πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη, δεν μπορούσαν να υλοποιηθούν με τα παραδοσιακά εργαλεία του κοινωνικού κράτους. Στο σημείο αυτό θα προσπαθήσουμε λοιπό να σκιαγραφήσουμε τις βασικές μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στο πεδίο της αγοράς εργασίας και των εργασιακών σχέσεων ως το βασικότερο πεδίο μεταρρύθμισης του κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα.

Σύμφωνα με τον Κουζή(2022), η περίοδος 1996-2004 αποτελεί την περίοδο του <<εκσυγχρονισμού>> της ελληνικής οικονομίας με σαφείς ευρωπαϊκές αναφορές και προοπτικές. Οι αναφορές αυτές έχουν εμπεριέχουν και χαρακτηριστικά στοιχεία νεοφιλελεύθερων επιλογών. Είναι η περίοδος στην οποία η Ελλάδα προσπαθεί να ευθυγραμμιστεί με τα κριτήρια ένταξης στην ΟΝΕ μέσω της συγκράτησης του μισθολογικού κόστους. Ο Κουζής παρατηρεί ότι οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας δεν μεταφράστηκαν σε αντίστοιχη ανάπτυξη κοινωνικών υποδομών. Η πιο σημαντική όμως παρέμβαση στην αγορά εργασίας την περίοδο αυτή, είναι η θεσμική εισαγωγή του εργασιακού προτύπου της ευελιξίας μαζί με μια προσπάθεια τόνωσης των δικαιωμάτων των ευέλικτα απασχολούμενων. Η συνολική αυτή

μεταρρυθμιστική προσπάθεια γίνεται στην βάση της ευρωπαϊκής flexicurity(ευελιξία με ασφάλεια).

Ο Κουζής, απαριθμεί όλες τις μεταρρυθμιστικές παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας την εξεταζόμενη περίοδο. Έτι λοιπόν:

- Με τον νόμο 2639/1998 καθορίζονται οι όροι λειτουργίας της ευέλικτων μορφών απασχόλησης ενώ στα πρότυπα του *Λευκού Βιβλίου για την ανάπτυξη, την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση*, θεσπίζονται νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης. Στην βάση του νόμου αυτού θεσπίστηκαν τα ακόλουθα μέτρα. 1) **Διεύρυνση του πλαισίου λειτουργίας της ευέλικτης εργασίας** από εβδομαδιαία βάση στην δεκαπενθήμερη και μετά στην μηνιαία. Επίσης εισήχθη η μερική απασχόληση σε ένα μεγάλο μέρος επιχειρήσεων του δημόσιου τομέα. Τα μέτρα αυτά αποσκοπούσαν στο να δημιουργηθεί ένα πιο ελκυστικό περιβάλλον, ώστε οι εργαζόμενοι να καταφεύγουν με μεγαλύτερη ευκολία στο καθεστώς της μερικής απασχόλησης 2)**Αναπλαισίωση της εκ'περιτροπής εργασίας** . Ο εργαζόμενος έχει την δυνατότητα να καταφεύγει σε μειωμένες ημέρες εργασίας σε νέα βάση(από εβδομαδιαία σε δεκαπενθήμερη και μηνιαία βάση). Το μέτρο αυτό μπορεί να εφαρμοσθεί και σε περιπτώσεις οικονομικής δυσκολίας των επιχειρήσεων. 3) **Ευέλικτη διευθέτηση του χρόνου εργασίας**. Ο Κουζής σχολιάζει ότι το μέτρο αυτό νομιμοποιούσε τις απλήρωτες υπερωρίες στις επιχειρήσεις χωρίς συλλογική εκπροσώπηση. Το μέτρο αυτό αφορούσε την εισαγωγή αυξομειώσεων στον χρόνο εργασίας(9-10) ώρες σε εξάμηνη ή ετήσια βάση. 4)**Χτύπημα των συλλογικών συμβάσεων εργασίας**. Το μέτρο αυτό αποσκοπούσε στην συγκράτηση του μισθολογικού κόστους και γενικά στην δυνατότητα χορήγησης χαμηλότερων μισθών. Έδινε το πλεονέκτημα στις ατομικές συμβάσεις εργασίας στην προοπτική ενός ατομικού μισθολογικού προτύπου.

5) **Η θεσμική αναγνώριση ως εξαρτημένης εργασίας, των συμβάσεων έργου ή της παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών.**

- Με τον Νόμο 2874/2000, δίνεται η άδεια να εισάγονται κίνητρα προς όφελος των εργαζομένων για να καταφεύγουν με μεγαλύτερη ευκολία σε ελαστικές μορφές απασχόλησης. Πιο συγκεκριμένα:

1) **Αυξάνεται το όριο των ομαδικών απολύσεων στις επιχειρήσεις 50-199 εργαζομένων από το 2% στους 4 εργαζομένους**

2) **Εισάγονται κίνητρα για την εφαρμογή της <<μειωμένης>> μερικής απασχόλησης στην περίπτωση της ολιγόωρης ημερήσιας εργασίας**. Σύμφωνα με το μέτρο αυτό ενισχύονταν μισθολογικά κατά 7,5% όσοι απασχολούνταν λιγότερες από 4 ώρες την ημέρα

- Ο νόμος 2956/01, εγκαθιστούσε μόνιμα τις πρώτες εταιρείες **δανεισμού εργαζομένων** τις λεγόμενες **Εταιρείες Προσωρινής Απασχόλησης**
- Με τον Νόμο 3174/03, ενισχύεται η παρουσία της μερικής απασχόλησης στην Δημόσιο Τομέα μέσα από την πρόσληψη ανέργων με 24μηνες συμβάσεις για 20ωρη εργασία την εβδομάδα σε δημόσιες υπηρεσίες.

Στις επιπρόσθετες κινήσεις που προχώρησε η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ στο πεδίο της απασχόλησης είναι ο αναβαθμισμένος ρόλος της κατάρτισης και των προγραμμάτων αυτής ως πιο εύκολης επιλογής αντιμετώπισης του προβλήματος της ανεργίας αλλά και της δραστήριας εμπλοκής των ιδιωτικών φορέων στην παροχή κατάρτισης(Δημουλάς,2005:230). Έτσι για παράδειγμα το 1999, από τα 262 ΚΕΚ το 56,5% ήταν ιδιωτικά και είχαν στην κατοχή τους το 71,69% των συνολικών προγραμμάτων κατάρτισης του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Μόλις το 8% των ΚΕΚ ήταν δημόσια και απορροφούσαν το 4,24% των προγραμμάτων.

7.1.5 Αποτίμηση

Για να αποτιμήσουμε, τις εξελίξεις στην κοινωνική προστασία και την απασχόληση, θα σταθούμε σε μια σειρά μελετών και εκθέσεων του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ. Έτσι λοιπόν, στην ετήσια έκθεση για την απασχόληση και την οικονομία(2002), τόνιζε ότι η πολύ σημαντική αύξηση του ΑΕΠ την περίοδο 1995-2002 στην Ελλάδα, συνοδεύτηκε από μια σημαντική αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Παρατηρούσε επίσης ότι οι ακαθάριστες αποδοχές των μισθωτών, την περίοδο 1995-2001, αυξήθηκαν κατά 20%, ενώ το πραγματικό διάμεσο εισόδημα των μισθωτών παρουσίασε αύξηση κατά 17% ,αφαιρώντας τους φόρους. Η συγκεκριμένη έκθεση, επίσης παρατηρούσε μια εντυπωσιακή μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος μεταξύ της περιόδου 1981-2001. Το συμπέρασμα ήταν, ότι το φθηνό εργατικό δυναμικό μέσα από το φθηνό κόστος εργασίας, είχε βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα του. Ωστόσο η έκθεση επεσήμαινε ότι η μείωση του κόστους εργασίας, μεταφράστηκε περισσότερο σε αύξηση του κέρδους παρά σε ριζικές οργανωτικές και τεχνολογικές καινοτομίες στον χώρο παραγωγής. Παρ'όλα αυτά η Έκθεση εντόπιζε σημαντικές οικονομικές ανισότητες στην Ελλάδα. Το 1998, το εισόδημα του 20% πιο εύπορων Ελλήνων, ήταν κατά 6,5% των 20% λιγότερο εύπορων πολιτών. Το δε ποσοστό ανεργίας από το 1999 ξεκίνησε να παρουσιάζει καθοδική πορεία. Το έτος 2000, το ποσοστό

ανεργίας, σημείωσε πτώση από 11,7% σε 11,1% και το 2001, ανήλθε σε 10,2%. Ωστόσο η Έκθεση παρατηρούσε ότι η μείωση αυτή δεν αποτελούσε σημαντική πρόοδο καθώς η μείωση αυτή απηχούσε στην μείωση του εργατικού δυναμικού και όχι στην αύξηση της απασχόλησης. Η Έκθεση κατέληγε ότι σε επίπεδο ΕΕ θα έπρεπε πολύ σοβαρά να επανεξεταστεί το ζήτημα της ποιότητας των θέσεων εργασίας και ότι για να πετύχει ουσιαστική σύγκλιση με το ευρωπαϊκό πρότυπο η Ελλάδα δεν αρκούσε μια αύξηση στην παραγωγικότητα της εργασίας αλλά πολύ περισσότερο μείωση της ανεργίας και μεγαλύτερη συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό.

Στην αντίστοιχη έκθεση της INE-ΓΣΕΕ έναν χρόνο μετά(2003), παρατηρούσε ότι το έτος 2002, οι αυξήσεις των ακαθάριστων μισθών στην Ελλάδα άγγιξαν το 3,1% σε σχέση του 1% στις υπόλοιπες 15 χώρες της Ένωσης. Οι αυξήσεις αυτές, συνοδεύτηκαν από μείωση του κόστους εργασίας(-1,1%). Αναφορικά με τις οικονομικές ανισότητες, το 1999 παρατηρούσε η Έκθεση, το εισόδημα του 20% των πιο εύπορων Ελλήνων ήταν κατά 6,2% φορές υψηλότερο το εισόδημα του 20% του λιγότερου εύπορου πληθυσμού. Ο δε κατώτατος μισθός στην Ελλάδα, σε ευρώ, ήταν κατά πολύ μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο της Πορτογαλίας και της Ισπανίας, ωστόσο ανέρχονταν στο 50% περίπου του κατώτατου μισθού των πλουσιότερων χωρών της Ευρώπης. Αναφορικά με την απασχόληση, η Έκθεση εντόπιζε στην Ελλάδα, ότι η τυπική-πλήρης απασχόληση συνέχιζε να αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα απασχόλησης, παρά την επί μέρους σταδιακή και κατά τόπους ανάπτυξη των ελαστικών μορφών απασχόλησης. Ενώ η σχέση προσλήψεων-απολύσεων ήταν κατά βάση θετική υπέρ των προσλήψεων το 55% των οποίων αφορούσε θέσεις ευέλικτης απασχόλησης. Ο Ρόμπολντς, στο εισαγωγικό σημείωμα της έκθεσης παρατηρούσε ότι <<πορευόμαστε προς έναν μορφολογικό μετασχηματισμό της εργασίας και της δομής της απασχόλησης, χάρη στις εξελίξεις των τεχνολογικών ανακατατάξεων και της αύξησης της παραγωγικότητας. Με άλλα λόγια οδεύουμε προς τον δρόμο του μέλλοντος και όχι του τέλους της εργασίας, με νέες μορφές και κοινωνικές εκφράσεις>>.

Η ετήσια έκθεση του INE-ΓΣΕΕ το 2004, παρατηρούσε, ότι η ανεργία κατά την περίοδο 2002-2003 μειώθηκε σημαντικά και έπεσε στο 8,9%, Η μείωση της ανεργίας συνοδεύονταν αυτή την φορά στην αύξηση της απασχόλησης κατά 1,4% και 2,2% αντίστοιχα και όχι στην έξοδο από το εργατικό δυναμικό όπως συνέβαινε τα προηγούμενα χρόνια. Οι όποιες μειώσεις στον χρόνο εργασίας δε, ερμηνεύονταν ως μια προσπάθεια μόνιμης εγκατάστασης των ελαστικών μορφών απασχόλησης μέσα στον χρόνο παραγωγής.

Ο Κουζής(2022) αποτιμώντας τις μεταρρυθμίσεις στο πεδίο της εργασίας την περίοδο 1996-2022, κάνει λόγο για μια προσπάθεια

στρατηγικής εγκατάστασης του ελαστικού μοντέλου απασχόλησης στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων και της αγοράς εργασίας υπό την σκέπη της flexicurity. Συνολικά ο Κουζής κάνει λόγο για μια υποβάθμιση των όρων εργασίας, εξέλιξη που αντιστρατεύεται την όποια πρόοδο σε επίπεδο οικονομικής μεγέθυνση. Η στάση του Κουζή είναι απαισιόδοξη. Σε ένα ευλογοφανές ερώτημα που οδήγησαν οι παρεμβάσεις του ΠΑΣΟΚ στην αγορά εργασίας η απάντηση είναι ότι σε όλο το φάσμα της δεκαετίας του 1990 μιλάμε για <<θύλακες εργασιακού μεσαίωνα>> και την πρώτη δεκαετία του 2010 για την γενιά των <<700 ευρώ>>

8.Συμπεράσματα-Παρατηρήσεις

Στο σημείο αυτό η μελέτη μας θα προχωρήσει ίσως στο πιο επίμαχο σημείο, αυτό το γενικών συμπερασμάτων που προκύπτουν μέσα από τις μεταρρυθμίσεις του *Τρίτου Δρόμου* σε Μ.Βρετανία, Γερμανία και Ελλάδα από την Νέα Σοσιαλδημοκρατία την περίοδο 1996-2004. Προχωράμε σε 10 βασικά συμπεράσματα.

Πρώτον: Υπάρχει ένα πολιτικό υποκείμενο το οποίο μεταρρυθμίζει. Στην ρητορική του πολιτικού υποκειμένου αυτού κυριαρχεί η καταδίκη του παλιού και η προβολή του νέου. Η Νέα Σοσιαλδημοκρατία είναι ήταν ένας νέος κεντρώος πολιτικά χώρος που οι βασική επιλογή του, δηλαδή η βασική μεταβολή του στην εκλογική βάση(είσοδος μεσαίας τάξης), καθορίζει σημαντικά τις οικονομικές και κοινωνικές επιλογές του. Κεντρικό επιχείρημα τόσο των Νέων Εργατικών του Blair, τόσο του SPD του Shroeder όσο και του ΠΑΣΟΚ του Σημίτη είναι ότι κάθε απόπειρα μεταρρύθμισης του δεν δύναται να γίνει με τα παλαιά υλικά του κεϋνισανού μοντέλου πρόνοιας αλλά απαιτείται ένας συμβιβασμός με τις οικονομικές επιταγές της παγκοσμιοποίησης.

Δεύτερον: Η μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους από την Νέα Σοσιαλδημοκρατία, αποτέλεσε ένα βαθύτατα ολοκληρωμένο και αριστοτεχνικά συγκροτημένο θεωρητικό οικοδόμημα που βρίσκεται εμπλουτισμένο στα γραπτά του Giddens και χτυπούσε σε δύο βασικά σημεία. Το πρώτο ήταν ότι το παλαιό κοινωνικό κράτος και τα παραδοσιακά εργαλεία αυτού ξεπεράστηκαν τόσο από τις ίδιες τους τις αντιφάσεις όσο και από την ίδια την ιστορία και δεύτερον ότι το νέο μοντέλο κοινωνικού κράτους πρέπει να είναι συμβατό με τα νέα οικονομικά δεδομένα που ήταν η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων μπροστά στο άνοιγμα των αγορών που η παγκοσμιοποίηση έφερνε μαζί της. Το πιο σημαντικό όμως ήταν ότι αυτή η βαθιά θεωρητική συγκρότηση του *Τρίτου Δρόμου*, έμελλε να φέρει μαζί της ένα νέο εννοιολογικό οπλοστάσιο που συνεχίζει να φέρει μέχρι της μέρες μας ανεξίτηλα τα χαρακτηριστικά του. Έννοιας όπως η κατάρτιση, η δια-βίου εκπαίδευση, η απεξάρτηση από τα επιδόματα, η απασχολησιμότητα, η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο, τείνουν σήμερα να κατέχουν δεσπόζουσα θέση στην ρητορική της κοινωνικής πολιτικής.

Τρίτον: Βασικό πεδίο μεταρρύθμισης του *Τρίτου Δρόμου*, υπήρξε η αγορά εργασίας. Το διαπιστώσαμε με τα New Deals στην Μ. Βρετανία, το διαπιστώσαμε με τις μεταρρυθμίσεις Hartz στην Γερμανία ,το διαπιστώσαμε με τις μεταρρυθμίσεις με άξονα την flexicurity στην Ελλάδα. Η μονοσήμαντη στροφή προς την προσφορά εργασίας,

εξηγείται από το γεγονός ότι το ενεργό κοινωνικό κράτος που έκανε λόγο ο *Τρίτος Δρόμος* περνά μέσα από την αγορά εργασίας. Το άτομο θεωρείται ενεργό μόνο όταν συμμετέχει στην αγορά εργασίας, μόνο όταν απασχολείται, μόνο όταν δεν είναι ένας παθητικός δέσμιος των επιδομάτων. Αυτή είναι η πεμπτοσύια των μεταρρυθμίσεων του *Τρίτου Δρόμου*, γι' αυτό και η αγορά εργασίας υπήρξε το κύριο πεδίο μεταρρύθμισης.

Τέταρτο: Στην περίπτωση της Μ. Βρετανίας οι μεταρρυθμίσεις είχαν έναν αρκετά έντονο αμερικανικό χαρακτήρα. Η βιβλιογραφία-αρθρογραφία που χρησιμοποιήσαμε, μας κάνει λόγο για ένα επιθετικό *workfare*, εμπνευσμένο από το αντίστοιχο εγχείρημα των Νέων Δημοκρατικών της κυβέρνησης Clinton. Στην περίπτωση της Μ. Βρετανίας, η βιβλιογραφία έγειρε κυρίως προς την ποιοτική αποτίμηση των μεταρρυθμίσεων, ακριβώς λόγω της εισδοχής των επιθετικών χαρακτηριστικών που είχε η μεταρρύθμιση αυτή.

Πέμπτο: Τα πράγματα στην Γερμανία είναι και εκεί ξεκάθαρα. Το *Νέο Κέντρο* του SPD, κινήθηκε στα χνάρια των Νέων Εργατικών. Στην Γερμανία η μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους, στόχευσε αποκλειστικά στην αγορά εργασίας μέσα από της μεταρρυθμίσεις Hartz. Οι μεταρρυθμίσεις Hartz, είναι οι πιο ενδεικτικές των μεταρρυθμίσεων του *Τρίτου Δρόμου*. Συνεπώς για να τις αποτιμήσουμε χρησιμοποιήσαμε τόσο μακροοικονομικές αναλύσεις όσο και αναλύσεις που έγειραν προς την αποτίμηση του περιεχομένου τους. Βασική διαπίστωση στην Γερμανία ήταν ότι επιχειρήθηκε μια άνευ προηγουμένου απορρύθμιση της αγοράς εργασίας προς την κατεύθυνση του ευέλικτου προτύπου και της επισφάλειας. Αφενός τα ποσοστά απασχόλησης αυξήθηκαν σύμφωνα με τις επιταγές που η Λισαβόνα έθετε, ωστόσο όπως και στην Βρετανία, δημιουργήθηκε μια σημαντική ζώνη χαμηλόμισθων με απολαβές των 400 ευρώ, ενώ οι Mini Jobs έγιναν εργασιακό πρότυπο κατά τις αντίστοιχες αμερικανικές McJobs. Συνεπώς η απασχόληση αυξήθηκε ωστόσο η ποιότητα των θέσεων εργασίας παραμένει μέχρι σήμερα μια σκοτεινή πλευρά των μεταρρυθμίσεων.

Έκτο: Συγκρίνοντας τις περιπτώσεις Μ.Βρετανίας και Γερμανίας διαπιστώνουμε ότι επιχειρήθηκε συστηματικά ένα ξήλωμα του κοινωνικού κράτους μέσα από την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας για πρώτη φορά στον ευρωπαϊκό χώρο σύμφωνα με τα αμερικανικά πρότυπα. Οι παρεμβάσεις αυτές έτειναν σε σημαντικό βαθμό να καθορίσουν εν καιρώ παρόδω να καθορίσουν την μορφή που θα λάβει το ευρωπαϊκό μοντέλο πρόνοιας

Έβδομο: Ο *Τρίτος Δρόμος* έρχεται στην Ελλάδα μέσω του ΠΑΣΟΚ. Ωστόσο στην Ελλάδα απουσιάζει μια συστηματική και ολοκληρωμένη

αντίληψη περί ενός *Τρίτου Δρόμου*. Απουσιάζει η εμφάνιση ενός συγκροτημένου θεωρητικού ρεύματος που να μιλά για ανάγκη ανασυγκρότησης της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας και για μαζικές μεταρρυθμίσεις στο πεδίο του κοινωνικού κράτους. Η μελέτη μας κατάφερε να σκιαγραφήσει τα χαρακτηριστικά του *Τρίτου Δρόμου στην Ελλάδα* που είναι η στροφή προς τον φιλοευρωπαϊσμό και ανάγκη επίτευξης του στόχου σύγκλισης των κριτηρίων για ένταξη στην ΟΝΕ. Στις ομιλίες του Κώστα Σημίτη το νέο ΠΑΣΟΚ εμφανίζεται πολύ φιλοευρωπαϊκό αναδεικνύοντας την ανάγκη μεταρρυθμίσεων όμως χωρίς καμία ταύτιση με τα κόμματα της Δεξιάς. Υπάρχει όμως και η ανάγκη ανανέωσης των εργαλείων της μεταρρυθμίσεως που δεν δύνανται να είναι εκείνα που χρησιμοποίησε η Σοσιαλδημοκρατία την χρυσή εποχή του Κράτους Πρόνοιας

Όγδοο: Οι μεταρρυθμίσεις στην ελληνική αγορά εργασίας, ακολουθούν μερικώς τις αντίστοιχες στην Μ. Βρετανία και την Γερμανία. Αυτό συνέβη λόγω της ιστορικής καθυστέρησης του ελληνικού κοινωνικού κράτους αλλά και δεύτερον για τον γεγονός ότι στην ελληνική εκδοχή της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας δεν υπάρχει μια ουσιαστική και γενική αντίληψη περί απορρύθμισης. Υπάρχουν σημαντικές παρεμβάσεις προς το ευέλικτο πρότυπο μέσα από την εισαγωγή και παγίωση των μορφών μερικής απασχόλησης, ωστόσο οι αλλαγές αυτές δεν ακολούθησαν ούτε το μοντέλο workfare αλλά ούτε και την λογική μιας γενικευμένης επίθεσης απορρύθμισης κατά τα πρότυπα των μεταρρυθμίσεων Hartz.

Ένατο: Ο όρος μεταρρύθμιση που χρησιμοποιούμε είναι εν πολλοίς συμβατικός. Στην πραγματικότητα η βιβλιογραφία κάνει λόγο για απορρύθμιση ή αναδιάρθρωση. Οι όροι αυτοί ενισχύονται ακόμη περισσότερο αν λάβουμε υπόψιν ότι μετά τα New Deals στην Μ. Βρετανία και τις μεταρρυθμίσεις Hartz το κοινωνικό κράτος ξεκίνησε να επαναλειτουργεί με νέους κανόνες και νέους όρους. Σίγουρα η περικοπή των επιδομάτων ανεργίας και η εισαγωγή κυρώσεων δεν κινείται σε μονοπάτια ριζοσπαστικών αντιλήψεων. Υπάρχει μια ομάδα ερευνητών κυρίως από τον Σοσιαλδημοκρατικό χώρο που όντως μιλάνε για ένα νέο κοινωνικό κράτος και για τη ανάγκη των μεταρρυθμίσεων αυτών αλλά υπάρχει και μια άλλη ομάδα κυρίως από το αγγλοσαξονικό περιβάλλον που αποτιμά αρνητικά τις μεταρρυθμίσεις του *Τρίτου Δρόμου* λόγω της εισαγωγής των επιθετικών στρατηγικών workfare. Επίσης παρατηρείται μια σημαντική παραχώρηση των αρμοδιοτήτων σε δυνάμεις της αγοράς για την κάλυψη των κοινωνικών υπηρεσιών. Παρατηρείται με λίγα λόγια μια σημαντική στροφή από την από-εμπορευματοποίηση στην επαν-εμπορευματοποίηση.

Δέκατο: Διευρύνοντας την οπτική μας, εξετάζοντας ένα σύνολο από κείμενα που κάνουν την εμφάνιση τους την περίοδο αυτή στον

ευρωπαϊκό χώρο, διαπιστώνουμε ότι η ρητορική του *Τρίτου Δρόμου* της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας, τείνει να εγκαθίστανται ως κοινή αντίληψη στα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυρίως του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Η αντανάκλαση αυτή είναι ενδεικτική της ζύμωσης ιδεών που διεξάγεται την χρονική στιγμή μεταξύ 1996-2004 στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο αναφορικά με τις νέες κατευθύνσεις που η πρόνοια θα λάβει.

9.Αντί επιλόγου ή αλλιώς προς τα που βαδίζουμε;

Μετά τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η μελέτη μας κρίνουμε απαραίτητο να προσπαθήσουμε να δώσουμε έναν συνολικότερο τόνο για τις κατευθύνσεις που κινήθηκε τον νέο μοντέλο κράτους πρόνοιας που οι μεταρρυθμίσεις της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας έφεραν. Σε αυτή την προοπτική θα προσπαθήσουμε να διευρύνουμε την οπτική γωνία της μελέτης αυτής και να δούμε συνολικότερα τις εξελίξεις στον Ευρωπαϊκό χώρο, εξετάζοντας τις κατευθύνσεις που κινούνται σημαντικά κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης που εμφανίζονται την περίοδο 1994-2005. Επίσης θα προσπαθήσουμε να εστιάσουμε την προσοχή μας σε μερικές απόψεις ερευνητών που προσπαθούν να σκιαγραφήσουν τις γενικότερες οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις την περίοδο 1996-2004. Επίσης, το 1994, εμφανίζεται από τον ΟΟΣΑ ένα σχετικά επιθετικό κείμενο, με τίτλο *The OECD JOBS STUDY. Facts, Analyses, Strategies* (OECD, 1994) όπου προσπαθούσε να απαντήσει στο πως στο θα αντιμετωπιζόταν το δομικό πρόβλημα της μακροχρόνιας ανεργίας εντός των χωρών του ΟΟΣΑ μέσα σε ένα τόσο ανταγωνιστικό περιβάλλον της Παγκόσμιας Οικονομίας. Το κείμενο αυτό ήταν ενδεικτικό μιας επίθεσης στον προστατευτισμό της οικονομίας. Μπορεί να ήταν απόρροια περισσότερο μονεταριστικών προσεγγίσεων παρά σοσιαλδημοκρατικών, αλλά ήταν προάγγελος των κατευθύνσεων που οι επιλογές της Νέας Σοσιαλδημοκρατίας θα έπαιρναν μετά από λίγα χρόνια. Ο προστατευτισμός, μείωνε την οικονομική ευημερία, αύξανε το κόστος των καταναλωτών, έβλαπτε τις εξαγωγές και δεν ενθάρρυνε την επιχειρηματικότητα ενώ ήταν και αιτία της εξωτερικής μετανάστευσης.

Σύμφωνα με αυτό το κείμενο οι άνεργοι στις χώρες του ΟΟΣΑ ανέρχονταν το 1994 περί τους 35 εκατομμύρια. Με 15 εκατομμύρια εξ' αυτών να είναι απρόθυμοι να εργαστούν σε θέσεις ελαστικής απασχόλησης. Στην Ευρώπη το συνολικό ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων ξεπερνούσε το 40%. Η οπτική του κειμένου ήταν ότι η ανεργία ήταν κυρίως **διαρθρωτική** και ότι προκαλούνταν από το κενό που προέκυπτε μεταξύ αναγκαστικής προσαρμογής των οικονομιών στα νέα δεδομένα και την ικανότητα τους από την άλλη να το πραγματοποιήσουν. Η Ευρώπη χαρακτηριζόταν από μια αδύναμη ανάπτυξη της απασχόλησης κυρίως σε νέους τομείς υψηλής τεχνολογίας ενώ οι εκροές από την μακροχρόνια ανεργία προς την εργασία ήταν πολύ μικρές και αργές. Το κείμενο έκλινε με μια δέση συστάσεων προς τις χώρες μέλη το ΟΟΣΑ. Έτσι λοιπόν πρότεινε, πρώτον ένα καλύτερο μακροοικονομικό περιβάλλον μέσα από τον χαμηλό πληθωρισμό, την σταθερότητα των τιμών που θα καθιστά την ανάπτυξη της οικονομίας και της απασχόλησης πιο βιώσιμη, δεύτερον την ενίσχυση της τεχνολογικής προόδου ως βασικό όχημα για την ανάπτυξης της παραγωγικότητας, της απασχόλησης και των προσδόκιμων ζωής, τρίτον την ανάπτυξη της ευελιξίας του εργάσιμου χρόνου μέσω της άρσης των εμπορίων στην

πρόσβαση για την προσωρινή απασχόληση, τέταρτον ενίσχυση τους πνεύματος της επιχειρηματικότητας στον ιδιωτικό τομέα και κυρίως στήριξη της μικρής επιχείρησης, πέμπτο, μεγαλύτερη ευελιξία σε ότι αφορά την ρύθμιση μισθολογικού και μη μισθολογικού κόστους, έκτο, μεταρρύθμιση του συστήματος της προστασίας της απασχόλησης, έβδομο, την ενίσχυση των προγραμμάτων των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης, όγδοο την βελτίωση των δεξιοτήτων και της ανταγωνιστικότητας μέσα από τα προγράμματα δια βίου εκπαίδευσης και κατάρτισης, 9) μεταρρύθμιση του συστήματος χορήγησης επιδομάτων ανεργίας. Η θεώρηση ήταν ότι τα επιδόματα ανεργίας προκαλούν μετά από ένα σημείο μειωμένα κίνητρα για εργασία και καθίστανται αναποτελεσματικά.

Τον Δεκέμβριο 1997, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λουξεμβούργου (European Council, 1997) θεωρούσε ως δομικό πρόβλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκείνο της ανεργίας που απειλούσε να διασπάσει την κοινωνική συνοχή της Ευρώπης. Τόνιζε ότι για να αντιμετωπιστεί αυτό το δομικό πρόβλημα της απασχόλησης έπρεπε να υπάρξει και ένα υγιές μακροοικονομικό πλαίσιο που θα το στηρίζει. Το Συμβούλιο του Λουξεμβούργου πρότεινε την δημιουργία κατευθυντηρίων γραμμών για την απασχόληση που θα έπρεπε κάθε κράτος μέλος να ακολουθεί. Οι κατευθυντήριες γραμμές για το 1998, ήταν ενδεικτικές και του νέου μοντέλου πρόνοιας που αναδύονταν στον ευρωπαϊκό χώρο. Στο επίκεντρο έθετε, α) Την βελτίωση της ικανότητας των ανέργων για ένταξη μέσα από την καταπολέμηση της ανεργίας των νέων και των μακροχρόνια ανέργων και την στροφή από τα παθητικά προς τα ενεργητικά μέτρα με άμεσο ζητούμενο την <<απεξάρτηση>> των ανέργων από τα επιδόματα και την ενεργό ένταξη τους στην αγορά εργασίας μέσα από μια πολιτική κινήτρων, β) την δημιουργία ενός δυναμικού επιχειρηματικού πνεύματος, μέσα από την διευκόλυνση της εκκίνησης των νέων επιχειρήσεων και της δημιουργίας ενός ευνοϊκότερου φορολογικού κλίματος για την απασχόληση γ) οργανωτικές μεταβολές στο ίδιο το εργασιακό περιβάλλον με άξονα την αναδυόμενη flexicurity (ευελιξία με ασφάλεια), δ) μια πολιτική ισότητας των ευκαιριών, μέσα από την καταπολέμηση των διακρίσεων ανδρών και γυναικών, την συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, την διευκόλυνση της επανένταξης στην επαγγελματική ζωή και την σταδιακή ενεργοποίηση των ανθρώπων με αναπηρία.

Το 2000, στο Ευρωπαϊκό συμβούλιο της Λισαβόνας (European Council, 2000), αποτυπώνεται η στρατηγική της Λισαβόνας. Τα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου ξεκινούσαν ότι σημαντικές προκλήσεις για την Ευρώπη είναι πλέον η παγκοσμιοποίηση και οι νέες οικονομικές ανακατατάξεις που οδηγούν προς την οικονομία της γνώσης. Οι μεταβολές αυτές τόνιζε ότι είχαν αντίκτυπο σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής αλλά και της ευρωπαϊκής οικονομίας

συνολικότερα. Το μεγάλο κοινωνικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε η Ευρώπη ήταν τα υψηλά ποσοστά ανεργίας καθώς το 2000 σύμφωνα με τα συμπεράσματα του Συμβουλίου, γύρω στους 15 εκατομμύρια Ευρωπαίους συνέχιζαν να είναι άνεργοι. Το κείμενο στρεφόταν καθαρά προς την πλευρά της προσφοράς εργασίας και αναδείκνυε ως πηγή του προβλήματος το πρόβλημα της έλλειψης των δεξιοτήτων των ευρωπαίων εργαζομένων. Ο νέος **στρατηγικός στόχος** που έθετε ήταν να μετατραπεί η Ευρωπαϊκή οικονομία εντός της επόμενης δεκαετίας σε οικονομία της γνώσης μέσα από μια ποιοτικότερη κοινωνική συνοχή και μέσα από την βιώσιμη ανάπτυξη. Το στρατηγικό ζητούμενο ήταν πλέον α) να γίνει η ευρωπαϊκή οικονομία μέσα από μια δέσμη **διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων** πιο ανταγωνιστική οικονομία, β) να αναβαθμιστεί στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου μέσα από την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και της επένδυσης στο ανθρώπινο κεφάλαιο, γ) μέσα από τις κατάλληλες δημοσιονομικές πολιτικές να επιτευχθεί η υγιής οικονομική ανάπτυξη.

Το νέο μοντέλο πρόνοιας που πρότεινε η Στρατηγική περνούσε μέσα από ένα ενεργό κοινωνικό κράτος με προμετωπίδα την επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο. Οι κοινωνικές ομάδες που << έπασχαν>> από έλλειψη δεξιοτήτων, έπρεπε να αναβαθμίσουν τις δεξιότητές τους για να προσαρμοσθούν στην νέα οικονομία της γνώσης. Τα δε τοπικά κέντρα κατάρτισης θα έπρεπε να παίζουν ρόλο καταλύτη σε αυτή την προοπτική. Ο στόχος που έθετε εδώ η Στρατηγική ήταν μέχρι το 2010 τα ποσοστά απασχόλησης των κρατών μελών να ανέρχονται στο 70% και των γυναικών σε 60% καθώς η αύξηση του εργατικού δυναμικού θα ενίσχυε σημαντικά την βιωσιμότητα της κοινωνικής προστασίας.

Το 2000 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission:2000), εξέδωσε Ανακοίνωση με τίτλο *Πως να οικοδομήσουμε μια Ευρώπη χωρίς αποκλεισμούς*. Η ανακοίνωση αναγνώριζε ότι το μεγάλο πρόβλημα που η γηραιά Ήπειρος έπρεπε να καταπολεμήσει ήταν εκείνο του κοινωνικού αποκλεισμού. Ένα μεγάλος μέρος των Ευρωπαίων πολιτών το 18% συγκεκριμένα σύμφωνα με την Επιτροπή είχε εισόδημα λιγότερο από το 60% του διάμεσου εθνικού εισοδήματος. Τα εθνικά ποσοστά ένδειας κυμαίνονταν από 11-26%. Γενεσιουργός αιτία του κοινωνικού αποκλεισμού ήταν τόσο η ανεργία και τα εμπόδια για πρόσβαση στην αγορά εργασίας, όσο και τα εμπόδια πρόσβασης τις υπηρεσίες υγείας. Η Ανακοίνωση επίσης απέδιδε το πρόβλημα του αποκλεισμού (δηλωτικό της προσέγγισης του Τρίτου Δρόμου) στις διαρκώς μεταβαλλόμενες οικονομικές και εργασιακές συνθήκες που ξεπηδούσαν από την παγκοσμιοποίηση. Για την Επιτροπή ως πανάκεια για την αντιμετώπιση των κοινωνικά αποκλεισμένων παρουσιάζονταν η ενεργός συμμετοχή τους στα προγράμματα της δια βίου εκπαίδευσης και κατάρτισης, ώστε να αποκτήσουν επαρκείς δεξιότητες που θα τους επιτρέψει να προσαρμοσθούν στην νέα οικονομία της γνώσης.

Τον Φλεβάρη του 2001 βλέπει φως μια Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο με τίτλο *Νέες αγορές εργασίας, ανοιχτές σε όλους και με πρόσβαση από όλους* (European Commission, 2001). Για την Επιτροπή υπάρχουν ποικίλες δυναμικές συμβάλλουν στην διαμόρφωση νέων αγορών εργασίας όπως η παγκοσμιοποίηση, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αλλά και οι τεχνολογικές εξελίξεις. Η επιτροπή επίσης διαπίστωνε ότι οι νέες αγορές κυριαρχούνταν από τον τομέα των υπηρεσιών που στηρίζονταν στις δεξιότητες των εργαζομένων. Συνεπώς κάθε προσπάθεια προσαρμογής στις νέες αυτές αγορές περνούσε εξ' ανάγκης μέσα από την κατάρτιση των νέων για την απόκτηση των νέων αυτών δεξιοτήτων. Ζητούμενο ήταν να μειωθούν οι μεταναστευτικές ροές νεών ανθρώπων που αντιμετωπίζουν προβλήματα πρόσβασης στην αγορά εργασίας και να προσαρμοσθούν στην οικονομία της γνώσης. Για να αρθούν τα εμπόδια προς την αγορά εργασίας οι πολιτικές που θα έπρεπε να ακολουθήσουν οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα έπρεπε να ενισχυθούν οι πολιτικές της δια βίου εκπαίδευσης, των δεξιοτήτων.

Πριν από τις μεταρρυθμίσεις του *Τρίτου Δρόμου*, η Στασινοπούλου (1990), ήδη προσπαθώντας να δημιουργήσει μια σύγκλιση όλων των θεωρητικών ρευμάτων που διαπίστωναν την κρίση του κοινωνικού κράτους, έκανε λόγο για την δημιουργία ενός νέου **προνοιακού πλουραλισμού** στην βάση ενός επαναπροσδιορισμού και επανακαθορισμού της σχέσης κρατικού και μη κρατικού και δημόσιου και ιδιωτικού ως προς την παροχή της κοινωνικής προστασίας. Προσπαθώντας να δώσει το νέο μείγμα χαρακτηριστικών του νέου κοινωνικού κράτους καταλήγει σε δύο βασικά χαρακτηριστικά. Α) Το κοινωνικό κράτος, δεν δύναται να παραγκωνίζει τις ιδιαιτερότητες των ατόμων και των ομάδων και ότι ο παράγοντας της ταξικής αναφοράς δεν δύναται να είναι αυτοδύναμος στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών. Β) Το κοινωνικό κράτος μπορεί να αποτελεί σημαντικό χώρο διεκδικήσεων, όχι όμως επίλυσης προβλημάτων.

Το 1999, ο Σακελλαρόπουλος στην *Μεταρρύθμιση του Κοινωνικού Κράτους*, αναζητώντας τα νέα πρότυπα του κοινωνικού κράτους, διαπίστωνε ότι τόσο η αυστηρή κριτική στο κοινωνικό κράτος από νεοφιλελευθερισμό και Νέα Σοσιαλδημοκρατία, δεν είναι δόκιμη. Η κρίση του κοινωνικού κράτους για τον Σακελλαρόπουλο, ήταν μια κρίση <<ανάπτυξης>> και <<αλλαγής>> και όχι αποτυχίας. Το κοινωνικό κράτος έπρεπε να μεταρρυθμιστεί όχι γιατί απέτυχε αλλά γιατί οι νέες οικονομικές και δημογραφικές απαιτήσεις το απαιτούσαν. Η ουσία του κοινωνικού κράτους παρά την μεταρρύθμισή του παρέμενε η ίδια, δηλαδή η εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής μέσα από την κοινωνική προστασία απέναντι στους κινδύνους που η αγορά δημιουργεί. Έτσι το νέο κοινωνικό κράτος είναι προϊόν πέντε βασικών αλλαγών. 1) **Αλλαγές στον κόσμο της εργασίας.** Το φορντικό μοντέλο της μαζικής παραγωγής, έδωσε την θέση του σε ένα μετά-φορντικό, όπου κορμός του

είναι οι ευέλικτες εργασιακές σχέσεις, η διαρκής εξειδίκευση και η προσαρμογή στα νέα δεδομένα της αγοράς. Νέες μορφές απασχόλησης ξεπήδησαν μπροστά στα νέα δεδομένα όπως η προσωρινή, η μερική και η αυτό-απασχόληση. Στο επίκεντρο τέθηκαν νέες έννοιες, άγνωστες προηγουμένως όπως η κατάρτιση, η δια-βίου εκπαίδευση, η εξειδίκευση με άμεσο στόχο την παροχή εφοδίων στους εργαζομένους ώστε να μπορούν να προσαρμοστούν ευκολότερα στο νέο εργασιακό περιβάλλον χωρίς κοινωνικούς κραδασμούς. 2) **Η διεθνοποίηση της οικονομίας.** Λόγω της δημιουργίας μιας νέας και ενιαίας αγοράς ο ρόλος του εθνικού κράτους, σχετικά με την παροχή κοινωνικής προστασίας μειώθηκε. Προϊόν της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας ήταν και ο τομέας των υπηρεσιών. Στον βιομηχανικό τομέα συνέχιζαν να εργάζονται κατά κύριο λόγο ανειδίκευτοι εργάτες και εργάτες με χαμηλότερους μισθούς, ενώ οι περισσότεροι ειδικευμένοι, είχαν την δυνατότητα να απορροφώνται σε θέσεις καλοπληρωμένες. Ωστόσο και η ίδια η παγκοσμιοποίηση, είχε την ανάγκη του κοινωνικού κράτους για την προστασία της εγχώριας απασχόλησης και του εγχώριου εισοδήματος. 3) **Μετασχηματισμός του οικονομικού ρόλου του κράτους.** Λόγω των νέων οικονομικών δεδομένων, και της απελευθέρωσης των κεφαλαίων, η κεϋνσιανή πολιτική που αποσκοπούσε στην τόνωση της ενεργού ζήτησης δεν μπορούσε να λειτουργήσει εντός μιας οικονομίας ανοιχτής. Ταυτόχρονα η νομισματική, η δημοσιονομική και η φορολογική πολιτική δεν ήταν ικανές να υποστηρίξουν την αύξηση της απασχόλησης και την παροχή κοινωνικών αγαθών, ενώ τα φορολογικά έσοδα ως κύρια πηγή χρηματοδότησης των υπηρεσιών πρόνοιας, μειώθηκαν σημαντικά λόγω των ειδικών φοροελαφρύνσεων για την εξασφάλιση κέρδους των επιχειρήσεων. 4) **Δημογραφικές αλλαγές.** Η μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετώπιζει το κοινωνικό κράτος είναι η γήρανση του πληθυσμού. Ένας μεγάλος αριθμός συνταξιούχων θα έπρεπε να συντηρείται από έναν ήδη συρρικνωμένο πληθυσμό ενεργών εργαζομένων. Οι κοινωνικές δαπάνες δεν ήταν σε θέση να καλύψουν τις νέες συνταξιοδοτικές ανάγκες. Η σχέση μεταξύ συνταξιοδότησης και επαγγελματικής ζωής θα έπρεπε να τεθεί σε μια νέα βάση και να αξιολογηθεί εκ νέου. 5) **Οικογενειακές αλλαγές.** Τέσσερις ήταν οι βασικές αλλαγές στην οικογενειακή ζωή που έθεσαν σε αμφισβήτηση την παραδοσιακή πεμπτουσία του κοινωνικού κράτους που δεν ήταν άλλη από την προστασία της πυρηνικής οικογένειας. Αυτές ήταν α) η νέα μορφή του καταμερισμού εργασίας εντός της οικογένειας, β) τα αυξημένα διαζύγια ως ένδειξη μαρasmus της πυρηνικής οικογένειας, γ) η πληθώρα των γεννήσεων εκτός γάμου, δ) η παρατεταμένη είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας.

Ο Σακελλαρόπουλος μας δίνει τον νέο σχηματισμό του κοινωνικού κράτους που αυτές οι εξελίξεις οδηγούν. Το νέο κοινωνικό κράτος έπρεπε να συνεχίσει να είναι εργαλείο της αλληλεγγύης και της

αναδιανομής του κοινωνικού προϊόντος. Έτσι οι στόχοι του νέου κοινωνικού κράτους ήταν α) η τόνωση της ανταγωνιστικότητας μέσα από σημαντικές επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο, την διαρκή κατάρτιση των εργαζομένων, την ανάδειξη της σημασίας της δια-βίου εκπαίδευσης αλλά και την επαναρρύθμιση της αγοράς εργασίας σε ένα νέο κανονιστικό πλαίσιο, αυτό της ευελιξίας. Για τον Σακελλαρόπουλο, η αντίληψη αυτή προσέγγιζε περισσότερο τις ιδεολογικές συλλήψεις του Schumpeter. Β)ο δεύτερος στόχος ήταν εκείνος της κοινωνικής συνοχής. Ωστόσο, οι νέοι κοινωνικοί κίνδυνοι όπως τα γενικευμένα δίκτυα ανεργίας οδηγούσαν σε μια μετατόπιση της εστίασης της πρόνοιας από τον εργαζόμενο πληθυσμό στον μη εργαζόμενο, ώστε να εξασφαλίζεται το ελάχιστο της διαβίωσης. Συνεπώς η νέα κοινωνική πολιτική έθετε στον ορίζοντα ένα κοινωνικό κράτος άμεσα συνυφασμένο με τις λειτουργίες της οικονομίας και της αγοράς εργασίας. Επομένως προμετωπίδα του νέου κοινωνικού κράτους θα έπρεπε να είναι οι πολιτικές απασχόλησης. Ωστόσο αυτό το νέο κοινωνικό κράτος θα έπρεπε να στηρίζεται σε ένα μείγμα πολιτικής που θα συνδύαζε απόψεις τόσο της νεοκλασικής σχολής όσο και της κεϋνσιανής.

Το 2001, στον απόηχο των μεταρρυθμίσεων του *Τρίτου Δρόμου*, ο Σακελλαρόπουλος στο βιβλίο του *Υπερεθνικές κοινωνικές πολιτικές την εποχή της παγκοσμιοποίησης*(2001) πάλι υπογράμμιζε την ανάγκη δημιουργίας μια υπερεθνικής κοινωνικής πολιτικής. Η ανάγκη αυτής της νέας υπερεθνική-διακρατικής κοινωνικής πολιτικής προκαλούνταν κατά κύριο λόγο από την δυναμική της παγκοσμιοποίησης, από την ατροφία του παραδοσιακού έθνους κράτους έθνους-κράτους και από την κατάρρευση των σοσιαλιστικών δημοκρατιών. Το επιχείρημα που προβάλλεται ξανά εδώ είναι ότι τα παραδοσιακά κεϋνσιανά εργαλεία όπως οι δημόσιες δαπάνες, η υψηλή φορολόγηση, τα δημοσιονομικά πλεονάσματα ανήκαν σε μια άλλη εποχή και πλέον δεν μπορούσαν να είναι χρήσιμα. Εν αντιθέσει νέα υπερεθνικά εργαλεία και νέοι υπερεθνικοί θεσμοί όπως όπως τα διαρθρωτικά Ταμεία εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το ΔΝΤ, η Παγκόσμια τράπεζα ξεκίνησαν να παίζουν έναν πιο αναβαθμισμένο ρόλο στην ρύθμιση του διεθνούς ανταγωνισμού και στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών. Η νέα αναδυόμενη κοινωνική υπερεθνική κοινωνική που ο Σακελλαρόπουλος πρότεινε, παρουσίαζε μια εξαιρετική ποικιλομορφία όπως α)εθνικές κοινωνικές πολιτικές άμεσα επηρεασμένες από την παγκοσμιοποίηση, β)κοινωνικές πολιτικές που εκπορεύονταν από διακρατικούς οργανισμούς, όπως ο ΟΟΣΑ, η Παγκόσμια Τράπεζα, το ΔΝΤ, γ) Η κοινωνική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δ) η νέα αναδυόμενη κοινωνική πολιτική από μη κυβερνητικές οργανώσεις πάνω σε θέματα οικολογίας και δικαιωμάτων.

Η Καραμεσίνη(2005), προσπαθώντας να διαγράψει ένα ερμηνευτικό πλαίσιο Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης κατέληγε στο ότι ο

βασικός στόχος καταπολέμησης της ανεργίας ως δομικό ευρωπαϊκό πρόβλημα αντικαταστάθηκε από την πλήρη απασχόληση. Παρατηρεί ότι αυτό το τόσο σημαντικό εργαλείο κοινωνικής πολιτικής, αποτέλεσε κύριο αντικείμενο άσκησης μονεταριστικής πολιτικής-νεοφιλελεύθερης πολιτικής που έτεινε να γείρει την συζήτηση μονοσήμαντα στην προσφορά εργασίας. Το βασικό στοιχείο της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης σύμφωνα με την Καραμεσίνη ήταν αυτό της διαρθρωτικής ανεργίας. Η ανεργία ήταν προϊόν είτε δυσκαμψίας της αγοράς εργασίας είτε ατελειών της. Αποτιμώντας τα βρετανικά New Deals θεωρεί πως ήταν σίγουρα πιο αποτελεσματικές πρακτικές από τις προηγούμενες τις Θάτσερ ενώ αναφορικά με τις μεταρρυθμίσεις Hartz επισημαίνει ότι ενίσχυσαν περισσότερο την μερική απασχόληση και μείωσαν σημαντικά τις κοινωνικές δαπάνες.

Το 2001, στο βιβλίο του *Workfare States(2001)*, μελετώντας κυρίως τις περιπτώσεις των ΗΠΑ και της Μ. Βρετανίας, ο Jamie Peck μιλούσε για μετατροπή των καθεστώτων πρόνοιας σε καθεστώτα workfare. Εντόπιζε τον έντονα πολιτικό και οικονομικό ρόλο των επιθετικών μεταρρυθμίσεων του αμερικανικού και βρετανικού *Τρίτου Δρόμου* που αν μη τι άλλο στόχευαν σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες όπως οι χαμηλόμισθοι και οι μετανάστες με στόχο να δημιουργηθεί μια διακριτή ζώνη απασχόλησης με ιδιαιτέρως χαμηλούς μισθούς γεγονός που τους οδηγούσε στον κοινωνικό αποκλεισμό και στις διακρίσεις. Εντόπιζε επίσης μια συστηματική προσπάθεια διεθνοποίησης του μοντέλου workfare ως κεντρική πολιτική επιλογή οργάνωσης της πρόνοιας. Πιο συγκεκριμένα ο Peck έκανε λόγο για μια προσπάθεια αντικατάστασης του Welfare δηλαδή του καθεστώτος ευημερίας από το αντίθετό του, δηλαδή από το workfare το οποίο συγκροτεί μια αυτοδύναμη κανονιστική δομή, ένα αυτοτελές λειτουργικό πλαίσιο, μια εκ δια μέτρου αντίθετη αντίληψη για τον τρόπο με τον οποίο το κοινωνικό οργανώνεται. Παρά την επί μέρους ιδιομορφία και παρά την ετερογένεια μεταξύ των καθεστώτων πρόνοιας, για τον Peck ήταν φανερή μια 'αμερικανοποίηση' της τελευταίας καθώς το workfare έτεινε να γίνει σύμβολο της πολιτικής της Ουάσιγκτον. Για τον λόγο αυτό το Workfare εκλαμβάνεται περισσότερο ως ένα σύνολο διαδικασιών απορρύθμισης παρά ως ένα καθεστώς μετά-ευημερίας.

Ο Bob Jessop(2002), υπό μια μαρξιστική κριτική κάνει λόγο για την μετάβαση σε ένα 'ανταγωνιστικό κράτος' ή καλύτερα σε ένα κράτος προσανατολισμένο προς την οικονομία της γνώσης με λίγα λόγια την μετάβαση σε ένα σουμπετεριανό κράτος στην βάση της μεταφορδικής οργάνωσης της παραγωγής. Αναπτύσσοντας το επιχείρημα του Jessop, μπορούμε να πούμε ότι η νέα οικονομία που το κράτος υπηρετεί έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά. Πρώτον μια παραγωγή στηριγμένη στην αυτοματοποίηση όπου η βάση της βρίσκεται στην ευέλικτη εργασία και στην αυξημένη χρήση των τεχνολογιών της πληροφορικής και των

επικοινωνιών. Δεύτερον, η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, μέσα από την χρήση της καινοτομίας στον χώρο παραγωγής, την καλύτερη πληρωμή της εξειδικευμένης εργασίας, την ιδιαίτερη βαρύτητα σε ευέλικτα εξαρτήματα παραγωγής και την αύξηση της ζήτησης μερικών προϊόντων πράγμα το οποίο δημιουργεί το έδαφος και τα περιθώρια για μεγαλύτερο ποσοστό κέρδους των επιχειρήσεων, τρίτον την κυριαρχία της ευελιξίας σε όλα τα επίπεδα από την παραγωγή στον χώρο επιχείρησης εντός της επιχείρησης, μέχρι τις μισθολογικές διαπραγματεύσεις. Τέταρτον η οργάνωση του κοινωνικού κατευθύνεται από μια κατακερματισμένη κοινωνική συνοχή που αντανακλά μια ποικίλων κατευθύνσεων εμμονή στην κατανάλωση. Ο συλλογισμός του Jessor κατευθύνεται να κάνει λόγο για έναν δομικό μετασχηματισμό του κράτους ευημερίας σε κράτος workfare.

Αναφορικά με την νέα μορφή του κοινωνικού κράτους και τα νέα μείγματα κοινωνικής πολιτικής, ο Jessor, εντοπίζει 4 παράγοντες πίσω από αυτό. Πρώτον την αναδόμηση της εργασίας και στην ανάδειξη νέων δομικών αντιφάσεων, δεύτερον τον μετασχηματισμό του φιλελευθερισμού σε νεοφιλελευθερισμό ως καθοδηγητικό όχημα οικονομικής διακυβέρνησης, τρίτον την εμφάνιση νέων οικονομικών και κοινωνικών προκλήσεων και νέων κοινωνικών κινημάτων που επιδιώκουν να απαντήσουν στις προκλήσεις αυτές.

Το 2002, ο Esping Andersen (Andersen, 2006) εκδίδει το βιβλίο του με τίτλο *Γιατί χρειαζόμαστε ένα νέο Κοινωνικό Κράτος* όπου είναι ίσως το πιο δηλωτικό της κατεύθυνσης των μεταρρυθμίσεων του Τρίτου Δρόμου. Ο Andersen μεταξύ άλλων ξεκινούσε το βιβλίο του ότι η έναρξη της νέας χιλιετίας ήταν μια εποχή, κεντρικό στοίχημα της οποίας ήταν η αναζήτηση μιας Καλής Κοινωνίας και πιθανώς της μετάβασης σε ένα νέο αναδυόμενο μοντέλο πρόνοιας. Η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από έντονες οικογενειακές και δημογραφικές ανακατατάξεις, με μια ολοκληρωτικά διαφορετική μορφή της νέας πλανητικής οικονομίας αλλά και νέους κοινωνικούς κινδύνους. Για να είναι κάποιος πλέον ασφαλής έπρεπε να έχει τις απαιτούμενες δεξιότητες που θα του επιτρέψουν την προσαρμογή. Η έλλειψη δεξιοτήτων συνεπάγονταν κατά τον Andersen τον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού. Η δε παραδοσιακή ταξική διαίρεση δεν είχε τα στοιχεία της πόλωσης που παρουσίαζε παλιά. Το μεγάλο ζητούμενο της εποχής δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί με τα εργαλεία του παραδοσιακού Κράτους Πρόνοιας αλλά πολύ περισσότερο με ένα αίτημα για μεγαλύτερη ισότητα των ευκαιριών και την ενεργοποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου (Andersen, 43-45).

Ασκώντας κριτική από την πλευρά του στον *Τρίτο Δρόμο* της Σοσιαλδημοκρατίας για το γεγονός ότι η ενεργοποίηση από μόνη της δεν δύναται να αναπληρώσει το εισόδημα αλλά και τα λεγόμενα επανορθωτικά προγράμματα από μόνα τους είναι δύσκολο να

επανεντάζουν τους ακατάρτιστους ανέργους στην αγορά εργασίας, σκιαγραφεί το νέο ευρωπαϊκό προνοιακό μοντέλο(Andersen,2006:48) Για τον Andersen, το πρώτο καταστατικό στοιχείο του νέου κράτους Πρόνοιας είναι το στοιχείο της **κοινωνικής δικαιοσύνης** που συνεπάγεται ένα καινούργιο συμβόλαιο με τους πολίτες και θα καθορίζει τις βάσεις που θα εκπληγάζουν τόσο τα δικαιώματα όσο και η αμοιβαιότητα. Κάθε μορφή αλληλεγγύης έχει την αφετηρία της στην κοινωνική δικαιοσύνη. Οι μεγάλες αβεβαιότητες και οι κοινωνικοί κίνδυνοι που πολλές κοινωνικές ομάδες αντιμετωπίζουν συμβάλλει αποφασιστικά στην δημιουργία αυτού του νέου κοινωνικού συμβολαίου(Andersen,2006:50-53). Το δεύτερο καταστατικό στοιχείο του νέου μοντέλου πρόνοιας, είναι η παγίωση της κοινωνικής επένδυσης ως πυρήνα της νέας αντίληψης για την πρόνοια. Για τον Andersen οι δαπάνες στο ανθρώπινο κεφάλαιο είναι οι παραγωγικές κοινωνικές δαπάνες. Τρεις νευραλγικές , ευαίσθητες αλλά σημαντικές περιοχές στις οποίες η κοινωνική επένδυση θα κληθεί να παίξει καταλυτικό ρόλο είναι η περιοχή της εκπαίδευσης, η περιοχή της ισότητας των δύο φύλων όπου αποτελεί και προϋπόθεση για την ομαλή αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού αλλά και συνολικότερα της κοινωνικής αναπαραγωγής και τέλος η περιοχή που δύσκολα διαχωρίζεται από την δεύτερη είναι η περιοχή της παιδικής ηλικίας όπου η προστασία της καθίσταται απαραίτητη ανάγκη(Andersen,2006: 52-53).

Το τρίτο καταστατικό στοιχείο του νέου κράτους πρόνοιας είναι η δημιουργία γόνιμων και αποτελεσματικών πολιτικών που θα αντιμετωπίσουν την γήρανση. Η μακροζωία έχει ως αποτέλεσμα και την ανάγκη για μεγαλύτερες υπηρεσίες φροντίδας αλλά και την ανάγκη επαναπροσδιορισμού των συνταξιοδοτικών πολιτικών(Andersen,2006: 54-55). Οι τρεις αυτοί άξονες του νέου μοντέλου πρόνοιας στηρίζονται πάνω σε έναν κοινό παρονομαστή. Αυτός δεν είναι άλλος από μία γόνιμη και ουσιαστική διάδραση των τριών βασικών πυλώνων που παρέχουν κοινωνική προστασία , δηλαδή της αγοράς του κράτους και της οικογένειας αλλά και της αναπροσαρμογής της μεταξύ τους σχέσης. Ο σχεδιασμός της κοινωνικής πολιτικής θα πρέπει να λαμβάνει υπόψιν τις ιδιαίτερες πτυχές αυτών των τριών πυλώνων(Andersen,2006:57) Τι είναι λοιπόν στην τελική αυτό το νέο μοντέλο πρόνοιας που ο Andersen σκιαγραφεί; Ο τελευταίος θέτει την ανάγκη για ένα ευρωπαϊκό μοντέλο κοινωνικής προστασίας στην βάση περισσότερο συντονισμένων μεταξύ τους εθνικών πολιτικών με σεβασμό στις ιδιαιτερότητες του κάθε καθεστώτος πρόνοιας . Δεν είναι τυχαίο που επικαλείται και τα συμπεράσματα του Συμβουλίου της Λισαβώνας το 2000 για ανάγκη μετάβασης στην οικονομία της γνώσης μέσα από τις κατάλληλες επενδύσεις στο κοινωνικό κεφάλαιο. Για τον Andersen λοιπόν ο στόχος της Λισαβώνας δίνει μια καλή αφετηρία έτσι ώστε να επανασχεδιαστεί η κοινωνική πρόνοια, ότι δηλαδή για την να λειτουργήσει πιο

ανταγωνιστικά η οικονομία που θα στηρίζεται στην γνώση πρέπει να παρέχεται ένα ικανοποιητικό πλαίσιο προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων αλλά και της καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού (Andersen, 2006:63-65)

Το γενικότερο συμπέρασμα το οποίο μας δίνει ο Andersen, είναι ότι όλες οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που έγιναν την δεκαετία του 1990, σημαντικές όψεις των οποίων παρουσίασε, εξέτασε και αποτίμησε η μελέτη μας δεν ήταν τίποτα άλλο από απαντήσεις σε σημαντικές πολιτικές προκλήσεις. Η βασικότερη εξ' αυτών ήταν το μεγάλο και δομικό πρόβλημα της ανεργίας στις παραμονές δημιουργίας της ΟΝΕ, πρόβλημα που καθόρισε και την κατεύθυνση των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών. Παρ' όλα αυτά το ευρωπαϊκό μοντέλο πρόνοιας συνέχισε να στηρίζεται και να υπηρετεί τις αξίες της δικαιοσύνης και η αλληλεγγύης χωρίς να τις εγκαταλείψει.

10.Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Γεωργιάδου, Β. (2002) Labour Party, SPD και ΠΑ.ΣΟ.Κ. Συστήματα κομματικής διεύθυνσης και οργανωτική ανασυγκρότηση στο Νέα Σοσιαλδημοκρατία, επιμ. Ηλίας Κατσούλης, εκδ. Σιδέρη, Αθήνα
- Γκίντενς Α. (1998) *Ο Τρίτος Δρόμος. Η ανανέωση της Σοσιαλδημοκρατίας*, εκδ. Πόλις, Αθήνα
- Γκίντενς, Α. (1998) *Πέραν της Αριστεράς και της Δεξιάς. Το μέλλον της Ριζοσπαστικής Πολιτικής*, εκδ. Πόλις, Αθήνα
- Γράβαρης, Δ. Το <<χτίσιμο του κοινωνικού κράτους>> Από τον κομματικό λόγο στις κρατικές πολιτικές.
- Δημουλάς, Κ. (2005) *Η επαγγελματική κατάρτιση ως κρατική πολιτική. Η περίπτωση της Ελλάδας(1980-2000)* στο Καραμεσίνη-Κουζής *Πολιτική Απασχόλησης 2005*
- Ζαφειρόπουλος Κ-Μαραντζίδης Ν. (2002) *Κοινωνικές Μεταβολές στην εκλογική βάση και στον πολιτικό λόγο του ΠΑΣΟΚ(1996-1998)* στο Νέα Σοσιαλδημοκρατία, επιμ. Ηλίας Κατσούλης, εκδ. Σιδέρη, Αθήνα
- Καραμεσίνη Μ-Κουζής Γ.(2005) *Πολιτική Απασχόλησης*. Συλλογικό. Πρόλογος Κασσιμάτη Κούλα. Εκδ. Gutenberg, Αθήνα
- Καραμεσίνη. Μ. (2005) *Ευρωπαϊκή Στρατηγική Για την Απασχόληση. Από την καταπολέμηση της ανεργίας στην πλήρη απασχόληση*, στο Καραμεσίνη-Κουζής *Πολιτική απασχόλησης*
- Κοντιάδης, Ξ. (2017) *Η Σοσιαλδημοκρατία σήμερα*. Εκδ. Πόλις, Αθήνα
- Κοτζιάς,Ν. (1985) *Ο Τρίτος Δρόμος του ΠΑΣΟΚ. Κριτική με βάση τη μαρξιστική-λενινιστική ανάλυση της ελληνικής πραγματικότητας*. Πέμπτη έκδοση, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα
- Κουζής, Γ.(2022) *Η Μεγάλη εργασιακή απορρύθμιση. Τα 30+χρόνια προς το ευέλικτο πρότυπο*, εκδ. Τόπος, Αθήνα
- Κωτσονόπουλος, Λ(2016) *Η χαμένη συναίνεση. Κοινωνικό κράτος, Καπιταλισμός, Δημοκρατία*, εκδ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα,Αθήνα

- Ματσαγγάνης, Μ.(2002) *Οι Νέοι Εργατικοί μεταξύ Τρίτου Δρόμου και Σοσιαλδημοκρατίας*, στο Νέα Σοσιαλδημοκρατία, επιμ. Ηλίας Κατσούλης, εκδ. Σιδέρη, Αθήνα
- Μπερμάν,Σ. (2014) *Το πρωτείο της πολιτικής. Η Σοσιαλδημοκρατία και η Ευρώπη του 20^{ου} αιώνα*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης
- Μπισί-Γκλισμάν, -Θερμπρόν Κ.(1984) *Η Σοσιαλδημοκρατική Πρόκληση*. Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα
- Ρομπόλης Σ.-Χλέτσος Μ. (1995) *Η Κοινωνική πολιτική μετά την κρίση του κράτους πρόνοιας*. Εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη
- Σακελλαρόπουλος, Θ. (1999) *Αναζητώντας το νέο κοινωνικό κράτος. Στο Η μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους -Συλλογικό*. Πρώτος τόμος εκδ. Κριτική
- Σακελλαρόπουλος, Θ(2001) *Υπερεθνικές Κοινωνικές πολιτικές την εποχή της παγκοσμιοποίησης. Η κοινωνική πολιτική των Διεθνών Οργανισμών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Κριτική, Αθήνα
- Σασούν, Ντ. (2001) *Εκατό χρόνια Σοσιαλισμού. Ανάπτυξη και σταθεροποίηση*, τόμος Α΄, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα
- Σασούν, Ντ. (1998) *Εκατό χρόνια Σοσιαλισμού. Κρίση και προοπτικές*, τόμος Β΄, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα
- Στασινοπούλου, Ο. (1990) *Κράτος Πρόνοιας. Ιστορική Εξέλιξη-Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα
- Blair, T. (2002) *Ο Τρίτος Δρόμος. Μια νέα πολιτική για τον νέο αιώνα*. στο Νέα Σοσιαλδημοκρατία, επιμ. Ηλίας Κατσούλης, εκδ. Σιδέρη, Αθήνα
- Esping-Andersen, (2006) *Γιατί χρειαζόμαστε ένα νέο κοινωνικό κράτος*, εκδ. Διόνικος, Αθήνα
- Esping-Andersen, G.(2014) *Οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού και της ευημερίας*, εκδ. Τόπος, Αθήνα
- Giddens, A. (2001) *Οι συνέπειες της Νεωτερικότητας*. Πρόλογος Αλέξανδρος- Ανδρέας Κύρτσης Εκδ. Κριτική, Αθήνα
- Giddens,A.(2008) *Μετά τον Τρίτο Δρόμο. Η σειρά σας κύριε Μπράουν*, μτφρ. Αριστοτελεία Πελώνη, πρόλογος Πάνος Μπεγλίτης, εκδ. Πόλις, Αθήνα
- Giddens,A(2008) *Η Ευρώπη στην παγκόσμια εποχή*, μτφρ Βογιατζής Γιάννης, εκδ. Πολύτροπον,Αθήνα
- Giddens,A(2009) *Κοινωνιολογία*, πρόλογος-μτφρ-επιμέλεια Τσαούσης Δημήτρης, εκδ. Gutenberg, Αθήνα

- Gough, I. (2008) *Η πολιτική Οικονομία του κοινωνικού κράτους*. Μτφρ. Βατικιώτης Λ, επιμ. Σπουρδαλάκης Μ. εκδ. Σαββάλας, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

- Arestis P- Sawyer M.(2001) *The Economics of Third Way.Experiences from around the World*. Edward Elgar Publishing
- Bonoli G-Powell M. (2004) *Social Democratic Policies in Contemporary Europe*. Routledge
- Blair,T-Schroder G. (1998) *The Third Way/Die Neue Mitte* Working documents, No.2, Friedrich Ebert Stiftung
- Farvetto, I. (2003) *The Long Search for a Third Way. The british Labour party and the Italian left since 1945*. Palgrave Macmillan
- Ferrera,M(1996) The Southern model of Welfare in Social Europe, *Journal of European Social Policy*, p.p 17-37
- Huo, J. (2008) *Third Way Reforms. Social Democracy after the Golden Age*. Cambridge
- Jessop, B. (2003) From Thatcherism to New Labour: Neo-Liberalism, Workfarism, and Labour Market Regulation. www.comp.lancs.ac.uk. Lancaster University
- Jessop, B.(2002) *The future of Capitalist State*. Polity Press
- Karamessini M. (2008) Still a distinctive Southern European employment model? *Industrial Relations Journal* p.p 510-531
- Knut R.(2003) *Social Democracy and Labour Market Policy. Developments in Britain and in Germany*. Routledge
- Krebs and Scheffel(2013) Macroeconomic Evaluation of Labor Market Reform in Germany *IMF Economic Review* , 2013, Vol. 61, No. 4 (2013), pp. 664-701
- Lavelle, A. (2008) *The death of Social Democracy. Political Consequences in the 21th century*. Routledge
- Lweis-Surrender(2004) *Welfare State Change. Towards a Third Way?* Oxford
- Merkel, W. (2008) *Social Democracy in Power. The capacity to reform* . Routldege.

- Moschonas, G.(2002), *In the name of Social Democracy:The Great Transformation:1945 to the Present*, translated by Gregory Elliott, Verso
- Przeworski, A. (1985). *Capitalism and Social Democracy*. Cambridge University Press, Cambridge
- Peck J. (2001) *Worfkare States*. Foreword by Frances Fox Piven and Richard A. Cloward. Routledge.
- Powell M. (1999) *New Labour, New Welfare State?The ‘ Third Way’ in British Social Policy*. The Policy Press
- Rinne U. and Zimernmann K (2013) Is Germany the North Star of Labor Market Policy? *IMF Economic Review* , 2013, Vol. 61, No. 4 (2013), pp. 702-729
- Romano, F.(2006) *Clinton and Blair.The political Economy of the Third Way* , Routledge Frontiers of Political Economy
- Rose B-Ross G.(1994) Socialism's past, New Social Democracy, and Socialism's Futures. *Social Science History* , Autumn, 1994, Vol. 18, No. 3 (Autumn, 1994), pp. 439-469
- Sloam J. (2006) *The European Policy of German Social Democrats. Interpreting a Changing World*. Palgrave Macmillan
- Stiller, S(2010) *Ideational Leadership in German Welfare State. How Politicians and Policy ideas transform Resilient Institutions(Changing Welfare States)*, Amsterdam University Press
- Seeleib-Kaiser M.(2002) The Social Policies of the Red-Green Alliance in Germany. *International Journal of Political Economy*, Summer , 2002, vol 32, no.2 P.p 14-43
- Whyman, P. (2005). *Third Way Economics. Theory and Evaluation*. Palgrave Macmillan

Μελέτες-εκθέσεις-αρχεία

- Ομιλία του Πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη στο Συνέδριο του Συνασπισμού, 14/3/1996
- Ομιλία του Πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη στην προ ημερισίας διατάξεως στην Βουλή για την Οικονομία
- Ομιλία του Πρωθυπουργού και προέδρου του ΠΑΣΟΚ, Κώστα Σημίτη, στην Σύνοδο της Κ.Ε του ΠΑΣΟΚ, Αθήνα, 5 Ιουλίου 1996
- Ομιλία του Πρωθυπουργού και προέδρου του ΠΑΣΟΚ, Κώστα Σημίτη, στην Κοινή Συνεδρίαση της Κ.Ε του και στην Κ.Ο του ΠΑΣΟΚ

- Ομιλία του Πρωθυπουργού και προέδρου του ΠΑΣΟΚ '12 προκλήσεις για την κεντροαριστερά' Κώστα Σημίτη. Από την εκδήλωση *Η Αριστερά μπροστά στις προκλήσεις της Ευρώπης του αύριο*.
- Ομιλία του πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη στο συνέδριο Economist για την Ελληνική Οικονομία. Αθήνα, 9 Απριλίου, 1997
- Ομιλία του Πρωθυπουργού και προέδρου του ΠΑΣΟΚ, Κώστα Σημίτη στην πανελλήνια συνδιάσκεψη του κόμματος 'Ο Σοσιαλισμός και η δημοκρατία στην Ευρώπη του 21ου αιώνα' 13 Φλεβάρη 1998
- Ομιλία πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη , *ONE: Η απαρχή μιας νέας πρόκλησης*, 15 Ιουνίου 2000, Ζάππειο Μέγαρο
- Ομιλία του Πρωθυπουργού και Προέδρου του ΠΑΣΟΚ Κώστα Σημίτη *Στη Σοσιαλιστική Ομάδα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου*, Τετάρτη 2 Απρίλη 2003
- ΠΑΣΟΚ, Ιδρυτική Διακήρυξη 1974
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2000) *Πως να οικοδομήσουμε μια Ευρώπη χωρίς αποκλεισμούς*
- Ευρωπαϊκή επιτροπή(2001) *Νέες αγορές εργασίας, ανοιχτές σε όλους και με πρόσβαση από όλους*
- INE/ΓΣΕΕ(2002-2005) *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*. Ετήσιες εκθέσεις. Αθήνα
- Eichhorst, Werner (2012) : The unexpected appearance of a new German model, IZA Discussion Papers, No. 6625, Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn
- Fahr-Sunde(2006) *Did the Hartz Reforms Speed-Up Job Creation? A Macro-Evaluation Using Empirical Matching Functions*. IZA discussion papers no. 2470
- Gartner, Hermann; Rothe, Thomas; Weber, Enzo (2019) : *The qualityweighted matching function: Did the German labour market reforms trade off efficiency against job quality?*, IAB-Discussion Paper, No. 24/2019
- Hartung B- Jung P, Kuhn M(2018) *What Hides behind the German Labor Market Miracle? Unemployment Insurance Reforms and Labor Market Dynamics*. IZA discussion paper no.12001
- Jacobi J. Kluve J(2006) *Before and After the Hartz Reforms: The Performance of Active Labour market policy in Germany*. Discussion paper no. 2100
- Kemmerling, Achim; Bruttel, Oliver (2005) : *New politics in German labour market policy? The implications of the recent Hartz reforms for the German welfare state*, WZB Discussion Paper, No. SP I 2005-101

- Merkl-Sauerbier (2022) *Public Employment Agency Reform, Matching Efficiency, and German Unemployment*. Discussion paper.no 15714. IZA
- Odendahl C(2017) *The Hartz myth. A closer look at Germany' s labour market reforms*. Center for European reforms
- Rothe, Thomas; Wälde, Klaus (2017) : *Where did all the unemployed go? Non-standard work in Germany after the Hartz reforms*, IAB-Discussion Paper, No. 18/2017
- Schmid, Günther; Modrack, Simone (2008) : *Employment dynamics in Germany: Lessons to be learned from the Hartz reforms*, WZB Discussion Paper
- Tudela-Launov-Robin(2018) *The fall in German Unemployment. A flow analysis*. IZA discussion papers no.11442
- Woodcock S (2020) *The effect of Hartz Labour market reforms on Post unemployment wages , sorting and matching* , IZA discussion paper no 13300
- European Council(1997) *Conclusions of Luxemburg European Council(12-13 December)*
- European Council (2000)*Lisbon European Council 23 and 24 March 2000. Presidency Conclusions*
- New Labours manifesto(1997) <http://www.labour-party.org.uk/manifestos/1997/1997-labour-manifesto.shtml>
- OECD(1994) *Jobs Study*

